Deniz Adalı

Diyalektik Materyalizm
Tarihsel Materyalizm

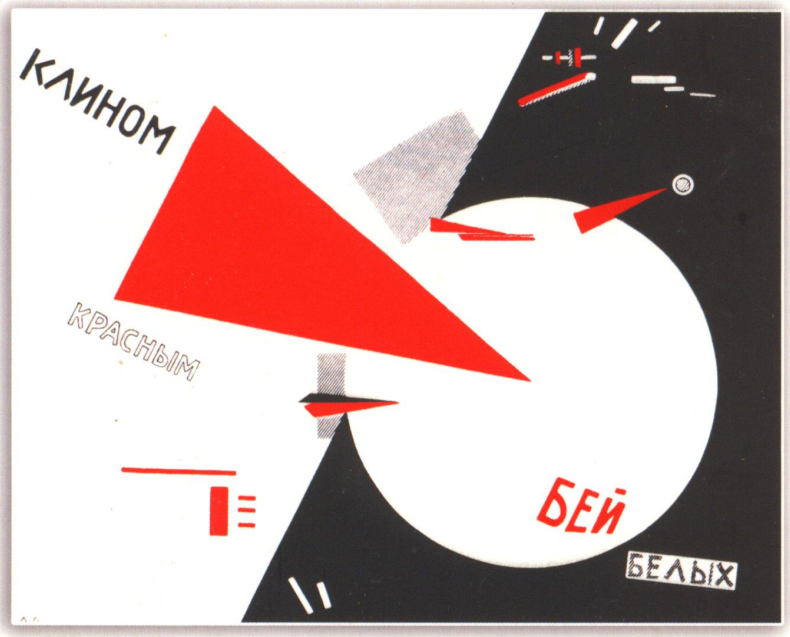

Kaldıraç

3. BASKI

Diyalektik Materyalizm
Tarihsel Materyalizm

Deniz Adalı

Deniz Adalı

Diyalektik Materyalizm
Tarihsel Materyalizm

Kaldıraç Yayınevi
Eğitim Dizisi 1
Diyalektik Materyalizm Tarihsel Materyalizm
DENİZ ADALI

ISBN 978-975-01806-8-2
1. Baskı: İstanbul
Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş II. Baskı: İstanbul, Temmuz 2009
III. Baskı: İstanbul 2011

Baskı öncesi hazırlık: Ülkü Gündoğdu
Kapak tasarımı: İlknur Kavlak
Kapak resmi: El Lissitzky, "Beat the white with the red wedge"
(Kızıl kamayla beyazları yenelim), 1919 (23"x19")
(Bu afişte suprematist tasarım elemanları politik sembollere dönüştürülerek, kırmızı ile Bolşevikler, beyazla Kerenski'nin karşı-devrim güçleri tanımlanmıştır.)

Yayınevi sertifika no: 11391
Matbaa sertifika no: 12156

Baskı ve cilt: Kayhan Matbaası
Davutpaşa Cad. Güven Sanayi Sitesi No: 244
Topkapı/İstanbul

Kaldıraç Yayınevi
Şehit Muhtar Mah. Nane Sk. No: 15/4 Beyoğlu/İSTANBUL
Tel&Fax: 0 212 251 68 61
www.kaldiracyayinevi.com.tr, kaldirac.info@gmail.com

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ 9

1. BÖLÜM:
DİYALEKTİK MATERYALİZM 13

KONU 1: Felsefenin Temel Sorunu ve Felsefede Yöntem 15
1. Felsefenin Konusu 15
2. Felsefenin Temel Sorunu 21
3. Felsefede Yöntem 28

KONU 2: Marksist Felsefenin Doğuşu ve Gelişimi 33
1. Marksist Felsefenin Önkoşulları 33
A. Sosyo-Ekonomik ve Politik Önkoşullar 34
B. Bilimsel Önkoşullar 36
C. Teorik Önkoşullar 37
2. Felsefenin Partizan Karakteri 38
3. Marksist Felsefenin Doğuşu ve Felsefede Devrim 39
4. Marx ve Engels'ten Sonra Lenin'in Katkıları 41

KONU 3: Madde ve Varoluş Biçimleri 43
1. Madde Nedir? 43
2. Maddenin Temel Varoluş Biçimleri 45
A. Hareket 45
B. Zaman ve Mekân 49

KONU 4: Bilincin Özü ve Oluşumu 55
1. İnsan Beyninin İşlevi Olarak Bilinç 55
2. Nesnel Gerçeğin Zihinde En Yüksek Yansımasının Biçimi Olarak Bilinç 56
3. Bilincin Oluşumu 59

KONU 5: Bilgi Teorisi (Epistemoloji) 61
Özne ve Nesne 62
Gerçeğin Zihinsel Düzeyde Özümlenmesi: Yansıtma İlkesi 64
1. Bilginin Varlık Biçimi Olarak Dil 66
2. Pratik: Bilginin Toplumsal ve Tarihsel İçeriği 67
3. Nesnel Gerçeklik, Doğruluk ve Doğru Bilginin Ölçütü 69

KONU 6: Diyalektik Materyalizmin Yasaları 75
1. Yasa Nedir? 75
2. Diyalektik Materyalizmin Temel Yasaları 76
A. Niceliğin Niteliğe Dönüşme Yasası 77
B. İnkârın İnkârı Yasası 81
C. Karşıtların Birliği ve Savaşımı 83
3. Çelişkilerin Çeşitliliği 87

KONU 7: Diyalektik Materyalizmin Kategorileri 93
1. Tekil, Özel, Genel 94
2. Neden, Sonuç (Nedensellik) 95
3. Zorunluluk, Rastlantı 96
4. Olanak, Gerçek 97
5. İçerik, Biçim 99
6. Öz, Görünüş 100

2. BÖLÜM
TARİHSEL MATERYALİZM 103

KONU 8: Materyalist Tarih Anlayışının Özü 105
1. Materyalizm İlkesi 106
2. Tarihsellik İlkesi 107

KONU 9: İnsan Toplumunun Tarihsel Biçimleri 119

KONU 10: Sınıflar ve Sınıf Savaşımı 129
1. Sınıfların Oluşumu 129
2. Tarihsel İlerlemenin İtici Gücü: Sınıf Savaşımı 132

KONU 11: Toplumun Politik Örgütleniş Tarzı: Devlet 139
Politik Örgütleniş Tarzı: Devlet 139
1. Kapitalist Devlet 144
2. Sosyalist Devlet 148

KONU 12: Toplumsal Devrim 153
1. Toplumsal Devrim 153
2. Toplumsal Devrim Biçimleri 157
3. Devrimin Nesnel ve Öznel Etkeni 159

KAYNAKÇA 161

DİZİN 162

ÖNSÖZ

Diyalektik ve Tarihsel Materyalizm kitabını hazırlama girişimi iki temel etkene dayanmaktadır. Birincisi teorik eğitimde bütünlüğü ve düzenliliği sağlamak amacıdır. Teori üzerinde "bulutların" dolaştığı bir tarihsel dönemden geçiyoruz. Öyle ki; Marksizm-Leninizm, döneklerin ağzından büyük saldırılara maruz kalıyor. Teori üzerinden SBKP'nin hegemonyasının kalkması, doğruluk için referans noktalarının bir anlamda "yok olması", en başta burjuvazinin ve onun hempalarının saldırılarını kolaylaştırmıştır. Bugün Marksizm-Leninizm'e sövmeyi, kapitalizmin "piyasa ekonomisi" içinde yer edinebilmek için temel araç hâline getirenler bu noktada pek "zorlukla" karşılaşıyor değiller. Hatta sövmek, yakın döneme kadar "para etmektedir" ve modadır. Ama hayat bu ya, sınıf mücadelesi SSCB olmadan da işliyor ve kapitalizm varoldukça işleyecek ve bugünlerde aslında Marksizm'e saldırmanın pek de o kadar kazandırıcı olmadığı ortaya çıkmaya başlıyor.

Marksizm-Leninizm; diyalektik ve tarihsel materyalizm, ekonomi-politik ve bilimsel komünizmin bütünlüğünü ifade eder. Bu üç bileşenin teorik temeli diyalektik ve tarihsel materyalizmdir. Saldırılar direkt olmasa da, dolaylı yoldan bu alanı hedef almaktadır. Açıktan diyalektik materyalizme saldırı çok zor olduğundan olsa gerek, burjuva kalemşörler, dolaylı saldırı yolları buluyorlar. Bu ise, daha dikkatli olmayı, daha iyi bir eğitim almayı gerektiriyor.

Bugün, Anadolu insanı, özellikle genç insanlar; Marx, Engels ve Lenin'i okumadan, onun eleştirilerini okuyorlar ve mevcut dünya konjonktürü bunu olanaklı kılıyor. Bu noktada yürütülen tartışma ve eğitimin temel dayanaklarından biri olan diyalektik ve tarihsel materyalizm kitabını çıkarmak önem kazanmıştır. Elbette bu yolla, ideolojik mücadelenin öneminin altını çizmeyi amaçlıyoruz.

İkinci neden, yenilgi öncesi döneme ilişkindir. Bugün ülkemizde, elimizdeki felsefe el kitapları bir anlamda pek çok eksiklik içermektedir. Eksikliklerin bir bölümü, özensiz çeviri ise, bir bölümü de yarım yüzyılı aşkın bir süredir Marksizm'de kök salan ekonomist mantıktır. Öyle ki; bu ekonomist mantık, diyalektiği, mekanik biçimde anlatmaya varmıştır.

Öte yandan bizler, devrimci mücadeleye devam edenler, ellerimizin altında materyallere ihtiyaç duyuyoruz. Bu amaçla, işçi ve öğrenci eğitiminde, bu kitabın kullanılabileceğini düşündük. Bu nedenle, başarabildiğimiz oranda kitabın dili üzerinde durulmuş, dil mümkün olduğunca sade biçimde kullanılmıştır.

Aynı amaçla, Marksizm-Leninizm'in sınıf savaşımında öznenin rolü konusundaki görüşleri üzerine vurgu yapılmıştır. Bu nedenle, örnekler mümkün olduğunca toplumsal olaylardan seçilmeye çalışılmıştır. Bu yolla felsefenin militan karakterinin daha da anlaşılır olabileceğini düşünüyoruz.

Ders notları, bir okur için, konuyla ilgili kaynaklar (özellikle Marx, Engels ve Lenin'in yazıları) okunmasın diye yazılmamıştır. Tersine, kitap belki bu çerçevede daha da derinleştirilecek bir eğitim çalışmasının temeli olabilirse başarıdır. Bu nedenle de, pek çok el kitabında yer alan bazı konular, başlık biçiminde bölümler hâlinde kitaba konmamıştır. Bu daha ileri bir okumayı gerekli kılmaktadır.

Okuyucuya, kaynaklara başvurması ve her bölümün sonundaki soruları yazılı yanıtlaması veya birden fazla kişi tarafından tartışılarak yanıtlanması önerilecektir. Ancak bu yolla yukarıda seçilen amaçlara ulaşılabileceğini düşünüyoruz.

Elinizdeki bu ikinci baskı, baştan sona gözden geçirilmiştir. Bir devrimci hareket olarak, bu ders notları ile, işçi ve emekçilere, öğrencilere ulaşıyoruz ve onlarla tartışıyoruz. En yeni siyasal savaşçının sorularını, görüşlerini bu yeni baskıyı hazırlarken dikkate almaya çalıştık. Bu nedenle, sadece bir bölüme değil, hemen her bölüme müdahale etmek zorunda kaldık. Özellikle kavramlara daha fazla dikkat ve özen gösterdik. Bazı noktalarda, daha açıklayıcı olmaya çalıştık. Geçmişin tortularını çağrıştıran bazı kavramları özenle temizlemeye çalıştık. Kuşku yok ki bu "kavramsal arınma" çok önemlidir. Hele ki konu felsefe ise. Elbette bunları yaparken, çalışmanın bir ders, tartışma notu olma özelliğini bozmadık. Bir felsefe kitabı kaleme almadık. Bu nedenle de, mümkün olduğunca açıklayıcı olurken, yine mümkün olduğunca çalışmayı kısa tutma kararımıza uymaya çalıştık.

Çalışmamızın ilk baskısının da, pek çok yerde kaynak olarak kullanıldığını biliyoruz ve bunu önemsiyoruz. Bu açıdan gelebilecek katkılara açığız. Zaten bu yeni baskı, bu katkıların da ürünüdür.

Eski metin esas olarak duruyor olsa da, pek çok yerde ilaveler yapılmıştır. Metin baştan sona gözden geçirilmiştir.

Umuyoruz ki, daha iyi bir ders notu hazırlamış olduk.

Kaldıraç Yayınevi, Temmuz 2009

1. Bölüm
Diyalektik Materyalizm

KONU 1

FELSEFENİN KONUSU, TEMEL SORUNU VE FELSEFEDE YÖNTEM

1- FELSEFENİN KONUSU

Bir bilim dalını anlamak için, onun konusunun ne olduğunu ortaya koymak, iyi bir ilerleme yoludur, kolaylaştırıcıdır da. Ama biliniyor, "beni tanımlamak bana sınır koymaksa..." diye yazıyor Erasmus. Tanımlamak, ister istemez bir sınır koymaktır da. Bu nedenle tanımlama yaparken son derece dikkatli olmak gerekiyor. Tanımlama yapmadan, bilim yapılamıyor, eğitim ise hemen hemen hiç.

Felsefenin konusunun ne olduğu, tarihsel-toplumsal gelişime bağlı olarak 19. yüzyılın ortalarında tam ve kesin biçimine kavuşmuştur. O zamana kadar felsefenin konusunun ne olduğu konusunda pek çok fikir ileri sürülmüştür.

En genel anlatımıyla felsefe, dünya görüşünü ifade eder.

Nedir dünya görüşü? İnsanın, kendisi, toplum ve çevresi, doğa vb. hakkında görüşlerinin bütünüdür dersek yanlış olmaz. Burada bu görüşlerin toplamından çok, bir bütünlüğü kastedilmektedir. Örneğin kişinin çevresindeki cevabı bilinmeyen olaylara yaklaşımında bunu görebilirsiniz. Bu görüş, aslında, belli bir bütünlüğü olan bir bakış açısı da demektir. Ama, burada bütünlük derken, tam bir tutarlılıktan, bilimdeki gibi bir tutarlılıktan söz etmiyoruz. Elbette kendi içinde tutarlı görüşler de vardır, ama kendi içinde tutarsız olanlar da, dünya görüşüdür.

İnsan, doğayla girdiği ilişki içinde yaşamak için gerekli maddî malların üretimine yönelir. İnsan toplumu, doğal tarihin gelişiminin belirli bir evresinde insanın oluşumu ile birlikte, yaşamını devam ettirebilmenin yolu olarak oluşmuştur. İnsanlar başlıca iki tip üretimde bulunurlar; birincisi biyolojik olarak üremek, ikincisi ise yaşamak için gerekli araçları üretmek. Bu süreç içinde insanlar, doğayla ve kendileriyle (toplumla, toplumdaki diğer insanlarla) ilişki içine girerler. Bu ilişkiler içinde, bu süreçte kendileri ve çevreleri (doğa ve toplum) hakkında fikir sahibi olurlar (Elbette bu fikirleri oluştururken, edinirken kendilerinin toplumsal konumları belirleyicidir. Nasıl yaşıyorsan, öyle düşünürsün. Bunun dışına çıkanlar olduğunu biliyoruz. Olmasını da istiyoruz). İşte bu bilgilerin sistemli bütününe dünya görüşü diyoruz.

Daha bu ilk adımda anlıyoruz ki, birincisi, insan toplumu, insan olabilmenin yolu ve doğanın bir parçasıdır. Son yıllarda evrim teorisine karşı saldırı düzenleyenler, aslında bu toplumsal ortamı zehirlemeye, toplumun tümünü esir almaya çalışıyorlar. İnsan toplumu olmadan insan olmak mümkün değil. "Doğanın insanlaşması" aslında evrimsel gelişimin toplumsal bağlarını da ortaya koyabildiği ölçüde, yerinde bir kavramdır. İkincisi "nasıl yaşıyorsan, öyle düşünürsün" sözü, büyük ölçüde doğrudur. Bu da dünya görüşü kavramı için unutmamamız gereken bir temeldir.

Dünya görüşünün tarih içinde felsefeden hemen önce gelen en eski biçimi dindir, daha doğru bir deyişle mitolojidir. Mitoloji, insanın kendisini kuşatan doğanın, erişilmez ve kendisinden üstün bir ruhsal (tinsel) güç tarafından yönetildiği inancına dayanır. Felsefe, dinsel-mitolojik inançtan doğmakla birlikte ona karşı savaşım içinde gelişmiştir. İnsanın kendini çevreleyen doğa ve kendisi hakkındaki fikirleri bilginin gelişim sürecine uygun tarzda şekillenmiştir; bilgi, görünüşten, en dıştaki görüntüden başlayarak bilgisini edindiğimiz şey hakkında daha derin bilgiler edinerek, öze doğru ilerler. İnsanın çevresi hakkındaki, gördüğü ve yaşadığı olaylar hakkındaki ilk bilgileri giderek sistematik bir temel almaya başlayınca, mitoloji ortaya çıkmıştır. Fırtınayı açıklayamayan

insanoğlu, fırtına tanrısını üretmiştir. Ama ona gelene kadar, kendi içinde bütünlüğü olmayan pek çok düşünce-açıklama denemesinden geçtiğini düşünmek mümkün. Mitolojik düşünce, doğa ile, gerçeklik ile uyumlu olmasa da, insanın kendisini çevreleyen doğayı açıklama girişiminde bir ilerlemedir de. Bugünden bakılınca mitolojik açıklamaların felsefî düşüncenin gelişimine etkisini görebilmek mümkün.

Felsefenin ortaya çıkması, tarihsel bakımdan bilimsel bilginin ortaya çıkmasıyla ve buna bağlı olarak teorik araştırmalara gereksinim duyulmasıyla aynı döneme rastlar. Başlangıçta dinsel-mitolojik düşüncenin ortaya attığı sorulara yanıt bulmaya çalışmıştır. Felsefe, teorik bilginin ilk tarihsel biçimidir. İlkçağda, Hindistan, Çin ve Mısır uygarlıklarının şafağında doğmuş ve klasik biçimine ilk kez ilkçağ Yunanistanı'nda kavuşmuştur. Felsefe sözcüğü Yunanca'dan türemiş olup, "bilgeliğe tutku" anlamına gelmektedir.

İnsanın doğa hakkındaki bilgilerinin artmasıyla birlikte dünya görüşü de sistemleşti. İlkçağ insanının dünya görüşü tamamen mantıksal olan neden-sonuç ilişkisi içindeydi. İlkçağ Yunan felsefesinde diyalektik düşünce kendi yalınlığı içinde vardı.

Dünyayı düşünmenin yalın ve doğru biçimini ilk olarak Herakleitos'ta görürüz. Daha doğru ifade ile, bize ulaşan bilgiler ışığında Herakleitos'un ifadelerinin gelişmişliğini görüyoruz. Ona göre "Her şey hem kendisi, hem değildir. Her şey akar, her şey sürekli dönüşümde, oluş ve yokoluş durumundadır." Ancak bu doğru düşünüş biçimi, insanın doğa hakkındaki bilgisinin sınırlılığının duvarına çarpıyordu. Bilginin yetersizliği bu düşünce zincirinin sınırlarını belirliyordu. O dönemler, bilim gelişmiş değildir. Ama yine de bize, bugün bile, tutarlı düşünmenin önemli bir araç, teorik düşüncenin önemli bir yol açıcı olduğunu göstermesi açısından çok önemlidir.

Bütün ortaçağ boyunca dinin ve kilisenin etkisi altında yukarıda açıklanan doğru düşünüş biçimi gelişim yolu bulamadı. Din, egemen sınıfların dünyayı yönetmelerinde önemli bir ideolojik

araç idi ve elbette bunun dışındaki bir gelişimi, sınıf egemenliğine de uygun olarak, engelleyeceklerdi. Felsefe kilisenin "manevî diktatörlüğü" altına girdi. Ta ki 17. ve 18. yüzyıla kadar. 17. ve 18. yüzyıllarda doğa bilimlerindeki gelişmeyle birlikte felsefe "kilisenin" manevî diktatörlüğünden kurtulma olanağı buldu.

Rönesans döneminde ve özellikle 17. ve 18. yüzyıllarda, daha önceleri felsefeyle bir bütün oluşturan bilim dalları alanlarında uzmanlaşarak felsefeden koptu (mekanik, fizik, kimya, biyoloji, hukuk, ekonomi-politik gibi). Bu dönem aynı zamanda feodalizmin yerini kapitalizme bıraktığı, bırakmaya başladığı dönemdir.

Bu dönemi karakterize eden şey, kendine özgün genel dünya görüşünde metafiziğin şekillenmesidir. Bu görüşün temel taşı dünyanın mutlak değişmezliğidir. Öyle ki 19. yüzyıla gelindiğinde mekanik materyalistler bu görüşü paylaşıyordu. Böylece felsefe, ortaçağın karanlığının ardından dünyanın değişmezliğini kabul ederek, bir ölçüde başka bir karanlığa girerek çıkabilmişti.

Öte yandan 19. yüzyılın ilk yarısında doğa bilimlerinde büyük gelişmeler yaşandı. Elbette bilimdeki gelişmeler, aksamalı da olsa üretime de yansıdı. 19. yüzyılın ilk yarısında sanayi devrimi bilimin günlük hayatta kullanılışı yolunda dinin ve dinsel düşüncenin önünü kesmeye başladı. Bilimlerin felsefeden kopmaları, bilimlerin gelişimini olduğu kadar felsefenin gelişimini de etkiledi. Felsefe kendi özgül alanına çekilmeye başladı. Bu, başka etkenlerle birlikte, felsefede yeni bir aşamanın başlangıcına işaret etti. Aslında 17. ve 18. yüzyıllarda başlayan bu gelişme, 19. yüzyılın yarısında doruğa çıktı.

Daha önceleri "tamamlanmış şeylerin bilimi" olan felsefe, Marx ve Engels ile birlikte süreçlerin "bilimi" hâline geldi. Böylece felsefe ile diğer bilimler arasındaki ilişkiler yeniden düzenlenmiş oldu. Felsefe diğer bilimlerin kendi alanlarında ulaştıkları sonuçları genelleştirip, hareketin genel yasallıklarını ortaya koyarken, bu işleviyle de diğer bilimlere araştırma metodolojisi verdi.

Marksist felsefe ile birlikte, felsefenin konusu en doğru şekli-

ni aldı. Felsefenin konusu; doğa, toplum ve düşüncenin en genel yasalarını incelemektir. Bunu başka bir biçimde de ifade edebiliriz; hareketin en genel yasalarını incelemek. Tek tek hareket türlerinin değil, hareketin en genel yasalarını.

Felsefenin konusunu yukarıdaki biçimiyle ifade ettikten sonra farklı felsefelerin varlığı nasıl açıklanır? Yani bir bilim dalında (örneğin matematikte, birden fazla matematik olabilir mi?), birden fazla bütünlüklü bakış olabilir mi? Küçük farklılıklar değil de, iki ayrı fizik dedirtecek biçimde bir farklılık olabilir mi? Aslında bu soru bile ne sormaya çalıştığımızı tam açıklamıyor. Elbette farklı yaklaşımlar olabilir. Ama bir dünya görüşü olarak felsefedeki farklılıklar matematik, fizik, kimya vb. bilimlerdeki farklılıklardan daha köklüdür. Felsefe taraflıdır. Yani farklı felsefeler farklı sınıfların dünya görüşlerini dile getirirler. Sınıfların farklılığı ölçüsünde felsefenin farklılığı da o ölçüde keskindir. Sınıfların olmadığı bir dünya gerçekleştiğinde, felsefenin bu karakterinin nesnel temeli de ortadan kalkacaktır.

Bilimin, kapitalist sisteme karşı bir tehdit olarak ele alındığı biliniyor. Tekellerin gizli-açık laboratuarlarında yürütülen çalışmalar, bilimin hiç de "tarafsız" ele alınmadığını gösteriyor. Galileo dünya dönüyor dediğinde tüm engizisyon üzerine yürüdü. Ömer Hayyam, ondan çok daha önce dünya dönüyor dediğinde din adamları ve devlet üzerine çullandı. Bugün, pek çok bilimsel gelişme, tekellerin kârları ile uyumsuz olduğu için gömülüyor. Tekellerin, devleti yöneten burjuva sınıfın denetiminden geçmeden haber dahi yayınlanmıyor. Burjuva egemenlik, korku üzerine kuruludur ve bu korkuları nedeni ile gerçek olan her şeyden, bilimden korkuyorlar. Bugünkü karanlığı, bu çürümüş tekelci egemenliğe borçluyuz.

Marksist felsefe ile birlikte, felsefede yeni aşamaya ulaşılmıştır. Ama sınıfların varlığı son bulmadıkça, burjuvazi, egemen sınıf olarak, bu gerçekliğe karşı mücadele edecektir. Evrim teorisi üzerine tartışmalara bakın. Tartışma, teorinin yeni bulgularla daha geliştirilmesi yönünde değildir, tamamen dinî temeller üzerinde gö-

rüş birliği sağlanarak bir burjuva saldırı organize edilmektedir. Sınıflar var olmasa, dinin bir egemenlik aracı olarak kullanımı söz konusu olmasa, evrim teorisini bu şiddetli saldırılarla gündeme almaya gerek olur muydu? Hatta bu saldırılar olur muydu?

Sınıfların olduğu bir toplumda her şey bu sınıfların çıkarlarına göre, bu sınıflar arasındaki kavgaya göre kullanılır ve bu anlamda sınıfsaldır. Sınıflı toplumda, şeylere sınıflar-üstü bakış, sonuçta egemen sınıf yararına bakıştır. Ancak felsefenin sınıfsal karakteri daha da açıktır. Rönesans döneminde, feodalizmin yıkılıp kapitalizmin kurulduğu dönemde, dinsel dünya görüşü, karşısında felsefî maddecilik ve hümanizmayı buluyor. Fransız Aydınlanma Hareketi, 1789'da Fransız Burjuva Devrimi'nin hazırlığı olmuştu. Klasik Alman felsefesi Almanya'daki burjuva devrime hazırlıktır. Marksizm-Leninizm sosyalist devrimlerde ifadesini bulmuştur, bulmaktadır. Ve elbette her dönem bu felsefelere karşı savaşan başka "felsefe"ler de vardır.

Engels şöyle yazıyor: "Bu diyalektik felsefe, mutlak, nihaî hakikat kavramlarının hepsini ve bu kavramlara tekabül eden mutlak insanlık koşullarını ortadan kaldırır. Diyalektik felsefe açısından nihaî, mutlak, kutsal diye bir şey yoktur; her şeyin geçiciliğini ve her şeydeki geçiciliği gösterir; ve diyalektik felsefe açısından her şey ancak kesintisiz bir değişime ve gelip geçme, alt düzeylerden, üst düzeylere sonsuz bir tırmanma süreci olarak var olabilir. Diyalektik felsefenin kendisi de bu sürecin, düşünen beynindeki yansımasından başka bir şey değildir."

Engels'in yukarıdaki sözleri felsefenin partizan karakterini Marksist felsefe açısından dile getirmektedir. Diyalektik materyalizm, kapitalizme karşı savaşı teşvik eder. İnsanın kör yasaların kurbanı olmadığını, onları öğrenip insan çıkarına kullanabileceğini açıklar; dünyayı değiştirmenin bilimsel metodolojisidir.

Bugün, biz Marksistler var olmasak bile, kapitalist egemenlik, insanın bilimsel gelişime ulaşmasını engellemek ister. Bugün, insanlar, bilime, peynir ve ekmek gibi ulaşabiliyor olsalardı, kapita-

list sistemi ayakta tutmak, bu kadar kolay mümkün olamazdı. Diyalektik materyalizm, bir düşünme metodu, bir araştırma metodu olarak tüm insanlığın hizmetine girdi mi, kapitalizmin, tekelci egemenliğin, karanlığın da sonu geldi demektir. Onun için burjuva sınıf çıkarları, onların, bilime (sonuçlarını üretimde kullandıkları ve faydalı bulduklarını aldıkları hâlde) her gün karşı çıkmalarını gerektirmektedir. Bilime karşı düzenlenen ince ayarlı ve topyekün haçlı seferlerinin arkasında yatan budur.

2- Felsefenin Temel Sorunu

"Her felsefenin, özellikle modern felsefenin büyük temel sorunu düşüncenin varlık ile ilişkisi sorunudur." (Engels)

Çeşitli felsefî görüşler birbirinden; birincil olan nedir; madde mi, doğa mı birincil, yoksa tin mi, bilinç mi birincil; ruh mu, yoksa varlık mı birincil; ilk önce hangisi vardı, sorularına verdikleri yanıtlara göre ayrılırlar.

Bu sorulara verdikleri yanıtlara göre filozoflar iki kampa ayrılırlar.

Tinin, bilincin, ruhun doğaya göre önce gelme özelliğini ileri süren ve buna göre de son aşamada da ne cinsten olursa olsun bir ilk yaratıcıyı kabul edenler "idealizm" kampını oluştururlar. Doğayı, maddeyi, tine göre birincil alanlar "materyalizm" kampında yer alırlar.

Bütün felsefe tarihi bu iki kamp arasındaki savaşımın tarihidir.

İdealistler kendi aralarında ikiye ayrılırlar:

a) Nesnel İdealistler:

Buna göre tinsel olan ve bütün maddî süreçleri belirleyen, "evrensel akıl" ya da "evrensel ruh"tur. Evrensel ruh ya da akıl, insan bilincinin dışında her şeyin yaratıcısıdır. Platon ve Hegel bu kampa dahildir.

b) Öznel İdealistler:

Nesnel idealistlerden farklı olarak, nesnelerin, duyularımızın dışında varolmayıp duyularımızın birer karmaşası olduğunu ileri sürerler. Bu ilke sonuna dek götürülürse, "her şey ben düşündüğüm için vardır" sonucuna varılır. Bu öznel idealist anlayışa "solipsizm" adı verilir. Solipsizmin en tanınmış temsilcisi Berkeley'dir.

Aslında insan duyu organları aracılığı ile bilgi edinir ve mesela bir renk körü ile karşılaştığımızda, kendimize sormadan edemeyiz; acaba kim renk körü, o mu, yoksa biz hepimiz mi? Ama bunun yanıtı vardır ve bilgimizin kaynağı olan nesneler hakkındaki bilgimizin ne denli doğru ve ne denli yanlış olduğunu anlamak mümkündür. Renk körlüğü örneğine dönersek, renk körlüğünün kaynağı, bizim dışımızdaki nesnenin biz istediğimiz için varolması değildir. Bilgisini doğru ya da yanlış edinsek de o vardır.

Nesnel ve öznel idealistler tini, bilinci kabul etme noktasında tam bir uyum içindedirler. Ama nesnel idealistler, tini insandan bağımsız olarak ele alırken öznel idealistler insan bilincinin dışında tinin varlığını kabul etmezler.

Benzer bir ayrışma dinde de kendini ifade etmekte, ortaya koymaktadır. Örneğin bazılarına göre, "yaratıcı, allah, sana bir akıl vermiş. Öyle ise sen bu aklını kullanacaksın." Bu görüş, tanrının bize akıl verdikten sonra, bizi bir nevî sınava çektiğini ileri sürer. Tüm hayat, başka bir hayat için sınavdır. Tanrı, akıl verdiği ve yarattığı kullarına, haydi der, bakalım aklını nasıl kullanacaksın. Buna göre ya cennete ya da cehenneme gidilecektir. Bu, aslında çelişkisi son derece açık bir akıl yürütmedir. Acaba yaratıcı, neden böyle bir "oyun" oynamaktadır? Bize akıl veren yaratıcı, aslında istese, bizim yanlış yapmamızı, günah işlememizi önleyebilir ve bu durumda da cehennem ortadan kalkardı. Neden bu sürecin, hayat denilen bu sınav sürecinin kuralları konurken, kötülük diye bir seçenek varedilmiştir? Ömer Hayyam, aslında bazı yönleri ile bu çelişkileri doğrudan ortaya koymuştur. Cennette bana huriler ve şarap vereceksin, peki neden bana şarabı bugün yasak ediyorsun, diye sorar. Ömer Hayyam'ın şiirleri, aslında bu çelişkiyi ortaya koyan, felsefî yönü ağır basan şiirlerdir.

Birkaç dörtlük örnek yerinde olur kanısındayız.

"Aşk bir beladır, ama tanrıdan gelme;
Halk neden karşı kor tanrı emrine?
Bize her şeyi yaptıran kendi madem,
Kulu sorguya çekmenin alemi ne?"

ya da

"Nerdesin? Sana baş kaldırmışım işte;
karanlık içindeyim, ışığın nerde?
Cenneti ibadetle kazanacaksam
Senin ne cömertliğin kalır bu işte?"

Bir başka dörtlüğü:

"Kim görmüş o cenneti cehennemi?
Kim gitmiş de getirmiş haberini
Kimselerin bilmediği bir dünya
Özlenmeye, korkulmaya değer mi?"

Bir başkası:

"Kimi gizlenir, kimselere görünmezsin
kimi renk renk dünyalarda görünür yüzün.
Kendi kendine sevişmek bu seninki:
Çünkü seyreden sen, seyredilen de sensin."

"Ah tanrı dünyayı yeniden yarataydı,
Yaratırken de beni yanında tutaydı;
Dedim: ya benim adımı sil defterinden
ya da benim dileğimce yarat dünyayı"

Anlaşılacağı üzere, bu düşünce, doğayı açıklamaktan çok, varolanlara bir açıklama getirme girişimidir. Bu açıdan bir değeri vardır. İyi ve kötü var. Biliniyor. Yaratan, mutlak güç, kötü olamaz. Kötü olsa iyiyi var etmezdi. Öyle ise yaratan, aklı verdi ve insana seçim hakkı verdi dersek, belki de bir açıklama getirmiş oluruz. İşte düşünüş biçimi budur.

Öte yandan ikinci bir dinî anlayış, "yaratan önceden tüm yazıyı yazmıştır ve kader çizilmiştir." Buna göre yarın, gelecek ay, gelecek yıl, gelecek asır ne olacağı biliniyor. Tanrı, internet üzerinden iletişimi, insanoğlu için 21. yüzyıl bölümüne yazmıştır. Bu yazgıyı değiştiremezsiniz. Buna göre, bizim günahkâr olup olmadığımız önceden bellidir. Ve bu noktada birinci düşünceye daha yakın olanlar, "yaratanın bir kulu için neden günahkâr bir yazgı yazdığını" anlamazlar ve bu nedenle, aklımızı bize veren, bizi seçeceğimiz yol konusunda serbest bıraktı derler. Bu kez de, yazgının yazılmış olduğunu söyleyenler, aslında insanın ne yaparsa yapsın kaderi değiştiremediğini, takdir-i ilahinin mutlak olduğunu öne sürerler.

Bu ve benzeri farklı açıklamalar, din içinde açık bir savaşa tutuşmazlar. Hele hele bugün. Çünkü sonuçta din, egemen sınıfın yönetme aracı olarak kullanılmaktadır ve bu savaş bu araca zarar verir. Ama buradaki biçimi ile ortaya konan iki ayrı dinî açıklamanın, idealizm kampları ile bağını görmek mümkündür.

Burada, din ile idealizmi özdeş görmediğimiz açık. Dahası, biz dini tarihsel ve toplumsal bir olgu olarak ele alırız. Böyle olunca, insana ait olan bir şeyin bize yabancı olmadığını söylemeliyiz. İnsanların dinî inançlarından çok, dinin toplumsal rolü ile ilgiliyiz. Ve konu sınıf mücadelesi olunca, mazluma dini sorulmaz diyoruz.

Sadece idealizm kendi içinde kamplara ayrılmaz.

Öte yandan materyalist görüş de tarih sürecinde bir dizi gelişim evrelerinden geçti. 18. yüzyıl materyalizmi, mekanikçi materyalizmdi. Her şeyi mekaniğin yasalarına dayanarak açıklamaya çalışıyor, hareketin daha üst biçimlerini hesaba katmıyordu. Bu da onu kaçınılmaz olarak darlığa itiyordu. Ayrıca "dünyayı bir süreç olarak, tarihsel gelişme yolunda bir madde olarak kavramak"tan da uzaktı. Dünyanın hareket hâlinde olduğunu kabul ediyor, fakat bu hareketi çember biçiminde ilerlemeyen bir hareket olarak anlıyordu. Materyalist felsefe, Marx-Engels'le bu darlığını aşarak en tam ve tutarlı özüne kavuştu.

Buraya kadar ele alınan, felsefenin temel sorununun "madde mi, bilinç mi birincil" yönüne ilişkindi. Bu sorunun bir başka yönü daha vardır. "Bizi çevreleyen dünya hakkındaki fikirlerimiz ile dünyanın kendi arasında nasıl bir bağlantı vardır." "Düşüncemiz gerçek dünyayı tanıyacak durumda mıdır?" "Bilincimizden bağımsız olarak dünya bilinebilir mi?"

Filozofların büyük çoğunluğu materyalist ve idealistlerin bir kısmı (Hegel gibi) bu sorulara olumlu yanıt verir.

Materyalistler ilke olarak nesnel gerçeğin bilinebilirliğini, bilinemez diye bir şey olmadığını, sadece henüz bilinmeyen şeyler ve bilinen şeylerin bilinmeyen yanlarının varolduğunu, bunların süreç içinde bilinebileceğini kabul eder. Mutlak gerçeğe karşın, bu gerçeğe ilişkin bilgimizin zaman içinde sınırlılığını, güncelliğini kabul eder.

Hegel gibi idealistlere göre ise gerçek dünya Hegel'in son olarak vardığı kendi "mutlak fikri"nin gerçekleşmesidir. Buna göre insan gerçek dünyayı doğru olarak kavrar ve onun aracılığıyla "mutlak fikre" varır. Aslında bu mutlak fikre ulaşma, pek çok dinî düşüncede de vardır. Hatta hayatın anlamının, bu fikre ulaşmak olduğu iddiası da. Aslında dikkat edilirse, bu düşünce sonuna kadar tutarlı biçimde götürüldüğünde, mutlak güç ile insanın kendisinin aynı şey olduğu sonucuna varmaktadır. Bu da mutlak gücün reddine.

Bir kısım filozoflar (materyalistler de dahil) dünyanın bilinebilirliğini reddeder. Bunlara bilinemezci anlamına gelen "agnostikler" denir (Kant, Fisher bunların temsilcilerindendir).

Bilinemezciler, duyularımızın nesnel gerçeği yansıtıp yansıtamadığının bilinemez olduğunu ve dolayısıyla bizim dışımızda nesnel gerçeğin varolup olamayacağının bilinemez olduğunu ileri sürer, böylece bu nesnel gerçeği yadsırlar. Nesnel gerçeğin bu yadsınması, kaçınılmaz olarak kapıları yeniden dinin egemenliğine açar. Bunun izlerini dinî alanda daha sık görebiliriz. Çiçek aslında çiçek değildir (Dikkat edilirse o mutlak gücün yansımadır dediği-

mizde hemen idealizmin bir başka kampına doğru yol almış oluyoruz. Yani bu kamplar, öyle keskin biçimde birbirinden ayrılmazlar. Tersine pek çok git-gel içinde birbirine bağlanırlar ve birbirinden ayrılırlar). Hatta belki de o çiçek yoktur. İşte çiçek benim dışımda vardır ama mutlak gücün ifadesidir, tıpkı benim gibi demek, en azından çiçeği bir gerçeklik olarak kabul etmek demektir. Çiçek aslında yaratanın ifadesidir ve ben de, öyle ise gerçekte çiçeğin var olduğundan da emin olamayız dediğinizde, çiçeğin varlığı meselesi de ortadan kalkar.

Engels, bilinemezciliğin çürütülmesinde pratiğin rolü üzerinde durur. "Bu felsefe saplantısının en çarpıcı çürütülmesi, bütün öteki saplantılarda olduğu gibi, pratiktir. Eğer biz, doğal bir görüngü hakkındaki anlayışımızın doğruluğunu, bu görüngüyü kendimiz yaratarak ve onu koşulların yardımıyla meydana getirerek ve hele onu kendi amaçlarımıza hizmet ettirerek kanıtlayabiliyorsak, Kant'ın 'kavranmaz kendinde şey'inin işi biter."

Pratik (burada pratik toplumsal pratiktir) yoluyla kavradığımız şey bilinmeyen bir şey olmaktan çıkar, bilinen bir şey olur. Bu, aynı zamanda, bilinemezciliğin de sonu olur.

Çağdaş idealizmin belirgin özelliği bilinemezcilikten yana olmasıdır. Zamanını doldurmuş bir toplumsal formasyonun savunucuları olarak, dünyanın bilinebilirliği ve değişebilirliğinin amansız düşmanları olmaları anlaşılır bir şeydir.

Bugün, bilim geliştikçe, ortaya çıkan her sonuç, idealizmi çürütse de, tanrı ve yaratıcı fikrini öteye taşısa da, insanı günlük yaşamından uzaklaştırsa da, gerçekte her yeni sonucu, geniş halk kitleleri veya bilime derinlemesine ilgi duymayanlar için, egemen burjuvazinin kalemşörleri, çarpıtmaya başlarlar. Kuantumdan mı söz ediliyor, "bak madde yok oldu" diye nara atarlar. Oysa bunun bir çarpıtma olduğu bilinir.

İnsanoğlu, bilinci olan, düşünen bir toplumsal varlıktır. İnsanoğlunu, doğduğu gün ormanın ortasına koyarsanız, toplumdaki gibi bir gelişim göstermiyor. Bu bize, insanı çevreleyen maddî şey-

lerle ilişkimiz hakkında bilgi vermektedir. Ama, ilk başta ne vardı ve ilk yaratıcı var mıydı sorusu, nasıl madde mi, bilinç mi önce vardır sorusuna yanıt vermek için girilen bir tartışma ise, biz bu tartışmayı, sonsuza ya da ilk başa giderek yapabileceğimiz gibi, bir anlık süreci alarak da yapabiliriz. Düşünen varlık olarak insanın, bilinçsiz hâlini bilebiliyoruz. Mesela öldüğünde bilinci yok ama maddî olarak insan, ölü hâlde vardır. Ya da narkoz aldığında insan bilinçli değildir ama vardır. Oysa düşüncenin maddî bir varlıktan bağımsız şekilde varolduğu bir an bulunamamaktadır.

Özetlersek felsefede başlıca iki doğrultu vardır.

Materyalizm ve idealizm. Her felsefî öğreti ne denli değişik özellikler gösterirse göstersin, içeriği bakımından ya materyalisttir ya da idealist. Bu iki felsefî kamp arasındaki savaşım, bilimle din arasındaki savaşımla yakından ilgilidir. İdealizm, önünde sonunda Hegel'deki gibi ya bir "mutlak fikri" yani örtülü bir tanrıyı ya da açıktan bir yaratıcının varlığını kabul eder. Bu anlamda bilime ters düşer, onunla karşı kutup oluşturur. Materyalizm ise bilimsel bilgi edinmenin yöntemi olarak bilimle tam bir uyum içindedir.

Ama bununla birlikte idealizmi dinle özdeş tutmak yanlıştır. Çünkü idealizm bir din olmanın ötesinde, bilginin çelişkili gelişme süreci içinde biçimlenen teorik görüşlerin oluşturduğu bir sistemdir. Yani idealist düşünce, dinin daha ilerisinde, düşüncenin gelişiminde bir adımdır.

Okur, aslında, felsefe tarihini okuduğunda anlayacaktır ki, bu son derece renkli bir süreçtir. Pek çok yanlış düşünce, gelişmiş bir kıvraklıkla açıklanmakta, pek çok doğru bunların içinde parça parça gelişmektedir. Okura tarihteki önemli felsefeci ve düşünürleri doğrudan kendisinden okumasını öneririz.

Hem sonra unutmamak gerekir ki, burjuvazi, Marksizm'e karşı, her türden eski düşünceyi, tarihî gelişim içinde yeri olan ama aşılmış pek çok akımı, ayakta tutmanın, onları bir nevî moda-akım olarak diriltmenin peşindedir. Okur, eğer eski filozofları okuyabilir, felsefe tarihi konusunda kendini eğitirse, bu "yeni" olanların ne kadar eski nakaratlar olduğunu görebilme olanağı bulacaktır.

3- Felsefede Yöntem

Felsefenin ikinci önemli sorunu, "Dünya evrensel bir bağımlılık zinciri içinde sürekli bir değişim ve gelişim hâlinde mi yoksa çelişkilerin olmadığı bir yenilenme hareketi içinde mi değişmektedir?" Bu soruya verilecek yanıta göre felsefede iki farklı yöntemle yüz yüze geliriz. Metafizik ve diyalektik yöntemler.

Önce yöntemden ne anladığımıza bakalım: Yöntem, bir amaca ulaşmak için izlenecek yoldur. Bu da gösteriyor ki yöntem doğru olabileceği gibi yanlış da olabilir.

Her bilim, felsefe de, evreni tanımak, kavramak için bir yönteme gereksinim duyar. Daha önce felsefede iki temel kamp olduğunu söylemiştik. Bu iki felsefî akımın kendine özgü yöntemleri vardır. Materyalizmin yöntemi diyalektiktir, idealizmin yöntemi ise metafiziktir. Bundan da anlaşılıyor ki materyalizmle idealizm arasındaki savaşım aynı zamanda yöntemler savaşımıdır. Ama buradan hareketle, materyalizmin, ilk andan beri diyalektik metodu kullandığı sonucuna varmamalıyız. Yanlış olur. Diyalektik metodun etkili biçimde ilk kullanıcısı, idealist kampın önemli filozofu Hegel olmuştur. Hegel'de diyalektik metot, idealist düşünce sisteminin üzerine oturmuştu. Marx, bu durumu, Hegel'deki diyalektik metot başaşağı duruyordu, diye ifade eder. İdealist anlayış, dünyaya idealist bakış temelinde, diyalektik yöntemi kullanıyordu. Öne tin konmuştu ve bu tam da diyalektik metodun başaşağı duruşu olarak ifade edilebilir. Mutlak fikrin sabitliği, ama her şeyin değişir olduğu düşüncesi, elbette birbirine tersten monte edilebilirdi. İşte size diyalektiğin idealizmle uyuşmazlığı ya da başaşağı duruşu.

Elbette materyalist düşünce, örneğin Feuerbach'ta, diyalektik metot olmadan varolmuştur. Mekanik materyalizm diyebileceğimiz düşünüş metodu ile, bizi çevreleyen evreni açıklamak, dışımızdaki nesnel gerçekliğin bilgisine varmak, ne kadar doğru bir temele dayansak da mümkün olamazdı. Materyalist düşünce, her şeyin dönüşüm ve değişim hâlinde olduğu fikrinden uzak, ancak

güdük bir biçimde var olmak demek idi.

Diyalektik metot ile materyalizmin birleşimi, Marx ve Engels ile başarılmıştır. Böylece bir yandan diyalektik yöntem ayakları üzerine oturtulmuş oldu, diğer yandan materyalizm metafizikten kurtuldu.

a- Metafizik yöntem:

Engels, metafizik yöntemi, Anti-Dühring'te şöyle tanımlıyor: Metafizikçi için şeyler ve onların düşüncedeki yansıları, kavramlar, biri öbüründen sonra ve öbürü olmaksızın dikkate alınacak sabit, eğilmez, bükülmez, her zaman aynı olan, yalıtık (izole) inceleme konularıdır. O, orta terimler olmaksızın, sadece anti-tezlerle düşünür, evet evet, hayır hayır der. Ona göre her şey ya vardır ya yoktur. Bir şey aynı zamanda hem kendisi hem de bir başkası olamaz. Olumlu ile olumsuz mutlak olarak birbirlerini dışlatırlar. Neden ve sonuçta aynı derecede sert biçimde birbirlerine karşı gelirler. Günlük yaşamda kullandığımız bu düşünce yöntemi kendi dar sınırlarının ötesine geçemez. Nesne ve süreçlerin iç bağlantılarını, onların oluş ve yok oluşlarını, hareketsizlikleri karşısında hareketleri görmez. "Ağaç onun ormanı görmesini engeller" ve tümüyle işe yaramaz hâle gelir. Metafizikçi, nesneleri, süreçleri, birbirinden kopuk, iç çelişkiden uzak ve hareketsiz olarak ele alır. Böylece nesnenin sadece bir yanını görür. Gelişmenin itici gücü olarak çelişkiyi reddeder.

Aslında son derece basit karşılaştırmalarda, gerçek hakkında bir fikir verebilir. Ama asla gerçeği anlamamıza, onu tüm bağları, varlık koşulları ile ilişkilendirerek hareketini kavramamıza olanak vermez.

b- Diyalektik yöntem:

Metafiziğin tersine nesneleri ve onların özelliklerinin, süreçlerinin, bağlantılarının ve insanın evriminin olduğu gibi bu evrimin insan beynindeki yansımasının doğru olarak kavranması ancak di-

yalektik metotla olanaklıdır. Diyalektik yöntem, olaylar ve süreçleri, oluş ve yokoluş içinde, ilerleyen ve gerileyen değişikliklerin karşılıklı etkilerini göz önünde tutarak ele alır. Diyalektik metot, olayların ve nesnelerin olmuş bitmiş şeyler, birbirinden kopuk ve değişmez şeyler olduğunu kabul etmez. Diyalektik metot, bir şeyi asla yalıtık olarak ele almaz, onu hem tarihsel/toplumsal temelinde ele alır, hem de başka şeylerle ilişki içinde ele alır.

Diyalektik yöntem devrimcidir. Çünkü, her şeyin geliştiğini ve değiştiğini kabul eder. Gelişmenin alt biçimlerinin yerini üst biçimlere bırakması gerektiğini gösterir. Gelişmenin kaynağı ve itici gücü olarak iç çelişkileri görür. Olayları neden sonuç ilişkisi içinde ele alır.

Bu devrimci yönü, özellikle toplumsal yaşamda daha net ortaya çıkar. Toplumsal ilişkiler, pek çok biçimde, değişime karşı bir direnç kazanırlar. İnsan, şu ya da bu biçimde alışık olduğu koşulların değişimini istemediği ya da değişimi bilimden uzak olduğu ölçüde bilinmeze gidiş olarak algıladığı, algılayabileceği için, her şeyin değişmesi gerçeğine, kendi konumu gereği direnebilir. Aslında, bu, "şeyleri, bir miktar görmek istediğimiz gibi görürüz" sözündeki gibidir. Bir sınıf ayrıcalıklara sahip ise, değişim ona avantaj sağlamayacaksa, o değişime karşı direnmesi gibi. Diyalektik, gerçekte bu değişimi, hareketin yasalarını kavramamızı sağlar. Bu yolla gelecek, bizim için tam bir muamma olmaktan çıkar.

• • •

Sorular

1. Felsefe nedir? Marksist felsefenin konusu nedir?
2. 'Bir şeyi tanımlamak ona sınır koymaktır' sözünü tartışınız.
3. Marksist felsefe ile felsefe, felsefe olmaktan çıkmıştır, neden?
4. Felsefenin temel sorunu nedir?
5. Metafizik yöntemle diyalektik yöntem arasındaki fark nedir?

6. 'Tanrı gerçektir, insanların yarattığı bir gerçektir' sözünü tartışınız.
7. Maddesiz bilinç, bilinçsiz madde, üzerine tartışınız.

KONU 2

MARKSİST FELSEFENİN DOĞUŞU VE GELİŞİMİ

1- MARKSİST FELSEFENİN ÖNKOŞULLARI

Marksizm-Leninizm, felsefe, ekonomi-politik ve bilimsel komünizm teorisi gibi üç bütünleyici parçadan oluşan bilimsel bir teoridir. Bu üç parçadan her biri, gerçekte birbirine bağlıdır. Sadece, eğitim açısından bu üç alanda çalışmak, alanları bu biçimde ayırmak anlamında bu vurgu yapılmaktadır. Marksizm-Leninizm'in felsefesi olan diyalektik ve tarihsel materyalizm tüm Marksist-Leninist öğretinin genel teorik temelini oluşturur.

Bir düşünce, iki açıdan tutarlılık sınavına girebilir. Birincisi düşüncenin, teorinin kendi içinde tutarlılığıdır. Kendi içinde tutarlılığı olmayan düşünce, pek çok doğru içerse de son derece hızla çöker. Mesela bir teorem olarak "ben her zaman yalan söylerim" diyen siz iseniz, bu teorem doğru değildir. Zira eğer her zaman yalan söylüyorsanız, bu kez de yalan söylüyor olmanız gerekir. İç tutarlılığı yoktur. İç tutarlılığı olmayan bir düşünce sistemi, ne oranda doğrular barındırsa da doğru değildir.

İkincisi düşüncenin, teorinin dış dünya ile, gerçeklik ile, doğa ile tutarlı olması gereklidir. Bu ikinci tutarlılık, bilimin temelini de oluşturur.

Pek çok düşünce vardır, kendi içinde tutarlıdır ama nesnel gerçeklikle, doğa ile tutarlı değildir.

"Dünya öküzün boynuzları üzerinde duruyor" dediğiniz za-

man, bu kendi içinde pek tutarlı değildir. Elbette diyebilirsiniz ki, depremler "öküz hapşırdığı için oluyor." Bunun gibi pek çok olaya açıklama getirebilirsiniz. Ama yine de kendi içinde tutarlı değildir. Öküz, bizim dünya üzerinde tanıdığımız bir varlıktır. Bu varlığın kendisinin de üzerinde yer aldığı, yaşadığı dünyayı boynuzlarının üzerinde tutması, oldukça açık olacak şekilde bir "soyutlama" denemesidir. Hepsi bu. Ama her görüş böyle değildir. Örneğin bir yaratanı kabul ettiğinizde, düşünce daha bir tutarlıkla bir yere kadar gidiyor. Yine de kendi içinde tutarsızlık ortaya çıkıyor. Mesela her şeyi yaratan varlık, bu her şeyi yaratmasının amacı ile çelişir bir duruma düşüyor. Her şeyi yaratabilme düşüncesi kendi içinde tutarlı değildir. Her şeyi yaratan, yaratılamaz şeyi de yaratan olur, kendini de yaratan olur ve kendini inkâr etmiş olur. Görüldüğü gibi pek çok düşünce sistematiği, iç tutarlılık deneyinden geçemiyor. Mesela mitolojik düşüncede iç tutarlılık zayıftır. Din, daha sistematik bir dünya görüşü olsa da, iç tutarlılıktan yoksundur.

İnsanoğlunun bilgi birikiminin gelişiminde teorik düşünme, teorik düşüncenin iç tutarlılığı ve doğa ile tutarlılığı önemli gelişim aşamalarıdır.

Marksist felsefe bu gelişim evrimi içinde bir sıçramadır.

Marksist felsefe ile birlikte, insan ilk kez doğa, toplum ve düşünce hakkında bütünlüklü ve dış dünya ile tutarlı, bilimsel görüşlere sahip olmuştur. Bu sayede doğa ve toplumu değiştirmekte bilinçli bir rol üstlenmiştir.

Marksist felsefenin doğuşunda rol oynayan etkenleri üç grupta toplayabiliriz:

A- Sosyo-Ekonomik ve Politik Önkoşullar:

Marksizm'in doğuşunu, başta kapitalizmin doğup gelişmesi, bu sistemin içinde taşıdığı çelişkiler ve burjuvazi ile proletarya arasındaki sınıf savaşımı olmak üzere, toplumsal gelişmenin izlediği yolun bütünü hazırlamıştır.

18. yüzyılda burjuva devrimleri toplumsal gelişmeye muazzam bir ivme kazandırdı. Kapitalizmle birlikte bu toplum biçiminin iki temel sınıfı burjuvazi ve proletarya da tarih sahnesinde yerini aldı. Proletarya ile burjuvazi arasındaki sınıf savaşımı, sanayinin gelişmesi ile birlikte keskinleşti. 1831 Lyon Ayaklanması, 1838-42 Fransa işçi hareketleri ve İngiltere'deki Chartist hareket bu gelişmenin en açık örnekleridir. Sınıf savaşımının ön plana çıkması tarih anlayışının yeniden ele alınmasını zorunlu hâle getirdi. Bu görevi Marx ve Engels üstlendi. Marx ve Engels sınıflı toplumlardaki tarihin, "sınıf savaşımı tarihi" olduğunu ortaya koyarak, idealizmi son sığınağı olan "tarih"ten kovdular. Ne diyalektik metodu kullanan Hegel, ne materyalist olan Feuerbach, tarih alanına böylesine müdahalede bulunmadılar. O kadar ki, Marx ve Engels'ten önce, tarih bilimi, yönsüz ve rotasızdı. "Tarihi kazananlar yazıyordu." Bu belki bugün de doğrudur. Ama artık, tarih bir bilim dalı olarak gelişmektedir.

Tarihin derinliklerinde, insanın oluşumu ya da "doğanın insanlaşması" süreçleri ortaya çıktıkça, bu konuda bilimsel bilgilerimiz arttıkça, dünyayı yaratma teorisi yerle bir olmaktadır. İdealistlerin ya da bilime savaş açan burjuva din adamlarının ellerinde, "ilk başlangıç nasıl oldu" sorusu dışında bir şey kalmamaktadır. Ne insanın yaratılmasını takip eden dördüncü günde güneşin yaratılması fikri yüksek sesle söylenebilmekte, ne de adem-havva hikâyesi. Bunlar sessizce tekrarlanmaktadır.

Öte yandan proletaryanın, burjuvaziye karşı savaşımında bilimsel bir teoriye karşı duyduğu ihtiyaç Marksist teorinin ortaya çıkmasında önemli bir dürtü oldu.

Son sınıflı toplum olan kapitalizm, aynı anlama gelmek üzere, en gelişmiş sınıflı toplumdur. Bu en gelişmiş sınıflı toplumda sınıf savaşımı da zirveye, en gelişkin biçimlere bürünür. Sınıflı toplumların tarihi boyunca, hem sınıf savaşımı gelişir, hem de devlet, sınıf savaşımının içinde sürekli yetkinleşir. Kapitalizm, en gelişmiş sınıf savaşımı örneklerine sahne olur. Ve elbette bu sınıf savaşımları pratiği, işçi sınıfını bir ışık arayışına itecektir. Bu şid-

detli bilimsel ihtiyaç, Marksizm'in doğuşunda önemli etkenlerden biridir.

B- Bilimsel Önkoşullar:

19. yüzyılın ortaları doğa bilimlerindeki gelişmenin en parlak olduğu dönemlerden biridir. Birçok buluş doğa bilimlerinin gelişmesinde önemli bir rol oynadı. Bunların üçü özellikle önemlidir.

i. Hücrenin Bulunması:

Canlı organizmasının temel taşı olarak hücrenin bulunması, organik dünyanın birliğini kanıtladı. Bu buluşla yalnız bütün üst organizmaların gelişmesi ve büyümesinin tek bir temel yasaya göre (çoğalma ve farklılaşma) oluştuğu kanıtlanmakla kalmadı, hücrenin dönüşme yeteneğinin bulunmasıyla organizmaların hangi yolla türediği ve dönüşüme uğradığı da anlaşıldı.

ii. Enerjinin Dönüşümü Yasasının Bulunması:

Bu yasayla maddenin yoktan var edilemeyeceği gibi varolanın da yok edilemeyeceği kanıtlandı. Elektriğin, magnetizmanın, kimyasal enerjinin vb. belirli nicel oranlara göre birbirine dönüştüğü, bunlardan ortadan kalkanın bir diğerinin belli bir miktarı olarak ortaya çıktığı görüldü. Böylece hareketin maddenin varoluş biçimi olduğu ve bir biçimden diğerine geçerken nitelikçe bir değişime uğradığı kanıtlanarak madde konusundaki idealist anlayışa son verildi.

iii. Darwin'in Evrim Teorisi:

Bu yasayla çevremizi kuşatan bütün doğa ürünleri, insan da dahil hepsi başlangıçta tek hücreli tohum özünden başlayan uzun bir gelişme sürecinin ürünleri oldukları kanıtlandı. Böylece o güne kadar idealizmin savunduğu tanrı tarafından yaratılma ve değişmezlik görüşü yerle bir oldu. Diyalektik, değişmez olarak hiçbir şeyi kabul etmez. Ona göre değişmeyen tek şey, her şeyin değişip geliştiğidir.

Burjuva ideologlarının diyalektikten bu derece nefretlerinin nedeni, her şeyin değişmek zorunda olduğunu açıklayan bu dev-

rimci özüdür. Bu onların cennetlerini kaybetme korkusudur. Cennet fikrinin temeli, bu dünyada egemen sınıfın yaşamındadır. Egemenler, burada eziyet çekmeyi kabul edebilmeleri için, geniş halk kitlelerine, öbür dünya ve cennet fikrini aşılamaktadırlar. Kendi cennetlerini korumak için halklara yaşattıkları cehennemi bu biçimde zihinde katlanır kılmanın yolunu buluyorlar. Onun için bilime büyük öfke ile saldırıyorlar.

Tekelci kapitalizmin bugünkü aşamasında bu saldırıları son derece artırdılar. Berkeley'in, okuyan, dinleyen herkese saçma gelen görüşleri, ben istediğim için o araba var gibi fikirleri, bugün başka biçimlerde devam ettirilmektedir. Bir bilgi, bir gerçek, bana faydalı ise vardır gibi. Bu 20. yüzyılın başlangıcından başlayarak, günümüze kadar tekellerce beslenen kalemşörlerin savundukları fikirdir. Düne ait olduğu ve biraz da safça (pure) dile getirildiği için Berkeley'in ipliği pazara çıkmıştır, ama "faydalı ise, yararlı ise gerçek vardır" demek, daha az saçma ya da daha az tutarsız mıdır? Demek oluyor ki, bu mücadele hâlâ devam etmektedir. Bu "felsefî mücadele", gerçekte sınıf savaşımının devamıdır ve işçi sınıfı ve ezilen halkları bilimden, teoriden uzak tutmak için sürdürülen büyük ideolojik çabanın bir parçasıdır.

C- Teorik Önkoşullar:

Marx ve Engels, Marksist felsefeyi oluştururken kendilerinden önceki tüm felsefî birikimi inceleyerek ondan yararlandılar. Başkası da olamaz. Marksizm, gökten zembille inmedi. Bu bizzat Marksist düşünceye ters bir anlayış olur. Marksizm, insanlığın kendinden önceki birikimi üzerinde yükselmiştir, onu aşarak, onu olumsuzlayarak.

Marksizm'in teorik kaynakları,

1- Klasik Alman Felsefesi,

2- İngiliz Ekonomi-Politiği,

3- Fransız Ütopik Sosyalizmidir.

Biz bu kaynaklardan sadece birincisini ele alacağız.

Klasik Alman felsefesi, öncelikle Hegel ve Feuerbach'ın adına bağlıdır.

Hegel; doğa, toplum ve zihin dünyasını sürekli bir hareket, değişim ve dönüşüm içinde ele alır. Bu yaklaşım Engels'in belirttiği gibi diyalektik bir yaklaşımdır. Ama Hegel bu değişim ve dönüşümü kendi "mutlak fikrinin" gerçekleşmesi olarak görür. Böylece değişim, önceden bilinen bir şeye, "mutlak fikre" varmak, onu doğrulamak olarak görülür. Hegel, bu mutlak fikre varmak zorunluluğuyla diyalektik yöntemine rağmen katıksız bir idealizme düşer. Nesneler ve nesnelerin önceden varolan "mutlak fikrin" kopyaları olarak ele alınması bizzat Hegel'in diyalektik düşünce sistemiyle çelişir. Böylece Hegel'in felsefesinin devrimci niteliği, onun idealist yanı altında boğulup kalır. Hegelci diyalektik bu biçimiyle işe yaramaz durumdaydı. Marx ve Engels, Hegel diyalektiğini idealizmden kurtarıp onu ayakları üzerine oturttular.

Feuerbach materyalizmine gelince; Feuerbach maddî dünyanın tek gerçeklik olduğunu, bilincin ve düşüncenin, maddî süreçlerin yine maddî bedensel bir organ olan beyinde yansımasından başka bir şey olmadığını kabul ediyor. Bu yönüyle Feuerbach materyalisttir. Ama Feuerbach diyalektiğe gözlerini kapayarak sonuçta metafizik yöntemi sayesinde idealizme yenik düşüyor. Geliştirdiği dinsel ve ahlâksal tarih anlayışıyla tam bir idealist olarak kalıyor. "Ben ilerideki değil, gerideki materyalistlerle aynı görüşteyim" derken de bunu açıkça kabul ediyor.

Görüldüğü gibi Hegel diyalektiği ve Feuerbach materyalizmi olduklan gibi bir işe yaramaz durumdaydı. Marx ve Engels, Hegel diyalektiğini ve Feuerbach materyalizmini yeni bir anlayışla, diyalektik materyalizm temelinde yeniden ele alarak, kendi temelleri üzerinde Marksist felsefeyi oluşturdular.

2- Felsefenin Partizan Karakteri

Felsefenin temel sorununu ele alırken görmüştük ki, tüm felsefe tarihi idealizmle materyalizm arasındaki savaşım tarihidir. Her

felsefî görüş eninde sonunda bu iki felsefî kamptan birinde yer alır. İdealizmle materyalizm arasındaki savaşım temel toplum yapısında varolan sınıf savaşımını yansıtır. Bu savaşımda idealizm öteden beri egemen sınıfların baskı ve sömürülerini sürdürmelerinin ideolojik aracı olarak görev yapmıştır. Bugün de idealizm burjuvazinin egemenliğinin aracıdır. Burjuva dünya görüşüdür. Materyalist felsefenin en tam ve gelişmiş biçimi olarak Marksist felsefe de taraflıdır. Proletaryanın dünya görüşünü ifade eder. Marksist felsefe bu işlevini ve taraflılığını (partizanlığını) idealist felsefenin tersine hiçbir zaman gizlememiştir. Çünkü Marksist felsefe idealist felsefe gibi geçmişe değil geleceğe aittir. Nesnel gerçeğin değişme ve gelişme zorunluluğunu gösterir.

Burjuva ideologlarının ve revizyonistlerin Marksist felsefeye saldırılarının, onu bilim dışı ilan etmelerinin nedeni de budur, tarih sahnesinden çekilmekte olan bir sınıfın temsilcileri olarak burjuva ideologlarının bu tür çırpınışlarında anlaşılmayacak hiçbir yan yoktur.

Günümüz burjuva ideologları ise Marksist felsefenin karşısında çoğulculuğu savunmaktadır. Buna göre birçok felsefe aynı anda doğru olarak kabul edilebilir. Bu, Marksizm'in karşısında tutunamayan idealizmin son çabalarından başka bir şey değildir.

3- Marksist Felsefenin Doğuşu ve Felsefede Devrim

Doğanın, toplumun, düşüncenin en temel yasalarının bilimi olarak diyalektik materyalizm, hem bir teori, hem de bir yöntemdir. Gelişmenin genel yasaları üzerine bir teori, bu yasalara uygun olarak maddî evrenin kavranması ve değiştirilmesi yönünde bir yöntemdir.

Marksist felsefenin ortaya çıkması felsefe tarihinde bir devrimdir. Bu devrimin en önemli çizgilerini şöyle sıralayabiliriz.

a) İlk kez Marx ve Engels dışımızdaki dünyayı maddeci ve di-

yalektik bir anlayışla ele aldılar. Bu yüzden materyalizm ve diyalektik, Marksist felsefenin ayrılmaz iki ögesidir. Bu, Marksist felsefenin, gerçeğin bilimi olma özelliğini yansıtır. Çünkü gerçek hem maddî ve hem de diyalektiktir. Bu, Marksist felsefeyi tüm önceki felsefelerden ayıran önemli bir niteliktir (Öncekiler tek yanlıydı).

b) Marksist felsefeyle birlikte materyalizm, toplumsal yaşamı da ele alacak biçimde genişledi. Önceki felsefede materyalistler dahi, tarihi, idealist bir tarzda ele alıyorlardı. Böylece idealizm son tutanağından, tarihten kovuldu. Tarih, ilk kez materyalist bir bakış açısıyla ele alındı.

c) Felsefenin toplumsal işlevi değişti. Marksizm öncesi felsefe yalnızca dünyayı yorumlamakla yetiniyordu. Marksist felsefe bu sınırlılığı aşarak onu, yani dünyayı değiştirme işlevini de üstlendi. Marx, "Feuerbach Üzerine Tezler"de yeni felsefenin bu işlevini şöyle açıklıyor: "Filozoflar dünyayı yalnızca değişik şekilde yorumlamışlardır. Oysa sorun, onu değiştirmektir." Marksist felsefenin bu yeni işlevi, militan devrimci karakteri, onun en önemli yönüdür.

d) Felsefenin sınıfsal işlevi değişti; Marksizm öncesi felsefe egemen sınıfların sürekli ideolojik silahı olmuştur. Marksist felsefeyle birlikte felsefenin bu sınıfsal işlevi de değişti. Proletaryanın burjuvaziye karşı ideolojik silahı oldu. Bu, felsefenin sınıfsal işlevinde köklü bir değişikliktir.

e) Felsefe ile diğer bilimler arasındaki ilişkiler bir düzene sokuldu. Doğanın, toplumun, düşüncenin en temel yasalarının bilimi olarak felsefe diğer alanlardan çekildi. Felsefe diğer bilimlerin araştırmalarını genelleştiren ve onlara araştırma ve incelemeleri için yöntem sunan genel yasaların bilimi oldu.

f) İlk kez Marksist felsefe ile birlikte tarihsel süreçte insanın rolü netlik kazandı. Marx, insanı, tarihsel gelişmenin öznesi olarak ele aldı. Yasallıklara uygun olarak insanların kendi tarihlerini kendilerinin yaptıklarını vurguladı. Bu, o güne kadar varolan dinsel, kaderci ve öznel tarih anlayışına indirilen ilk ve en ağır darbedir.

g) Felsefenin nesnel gerçeği ve bizzat kendisini ele alış aracı değişti. Marksizm öncesi felsefe kendisini mutlak değişmez gerçekle sınırlamıştı. Gelişme ve değişme bu mutlak gerçeğin gerçekleşmesi olarak ele alınıyordu. Bu gelişmenin nesnel karakteri ile zıtlık içindeydi. Diyalektik yöntemi benimseyen Marksizm için mutlak, değişmeden kalan hiçbir şey yoktur. Her şey gelişim ve değişim içindedir. Marksizm'in bu ilkesi gereğince bizzat Marksist felsefe de değişmeden kalamaz.

4- Marx ve Engels'ten Sonra Lenin'in Katkıları

Marx ve Engels, içinde yer aldıkları dünyanın, sınıf savaşımının, tarihsel ve toplumsal şartların ürünüdürler. Kapitalizmle birlikte şiddetlenen sınıf savaşları, pek çok aydını düşünmeye itmiştir. Elbette birileri bunu hak ettiği noktaya taşıyacaktı. Bu Marx ve Engels'in adı ile özdeşleşti. Marx ve Engels'ten sonra, pek çok ülkede sınıf savaşımı keskinleşti, işçi ve emekçiler iktidarı almak için yoğun mücadeleler yürüttüler. Bu mücadele içinde pek çok Marksist'in katkıları saymakla bitmez.

Ekim Devrimi'nin gelişimi ve Lenin, birlikte anılmak durumundadır. Lenin, Marx ve Engels'in iyi bir öğrencisi, iyi bir işçi sınıfı davası militanı oldu ve içinde yaşadığı dönemin sorunlarına Marksizm ışığında yanıtlar geliştirdi. Bu, elbette pek çok alanda Marksizm'e önemli katkılar anlamına da gelmektedir.

Benzer biçimde Latin Amerika'nın efsaneleşen devrimcisi, bizim daha fazla çağdaşımız Che, işçi sınıfının kurtuluşu davasına önemli katkılar yaptı.

Lenin, Marksizm'i kapitalizmin yeni aşamasına -emperyalizm- uygun olarak ele aldı ve geliştirdi. Lenin'in ele aldığı ve geliştirdiği belli noktaları şöyle sıralayabiliriz:

a) Lenin, felsefî anlamda madde kavramını ele alarak geliştirdi. Fizikteki yeni gelişmeleri Marksizm'e karşı yeni bir kanıt olarak ele alan burjuva ideologlarıyla giriştiği polemikte, maddenin tam tanımını verdi.

b) Lenin, Marksizm'in bilgi teorisini geliştirdi. Duyu ve algıların bilgi edinme sürecindeki rolünü aydınlattı. Yüksek düzeyde örgütlenmiş maddenin yansıtma özelliği üzerinde durarak imge teorisini geliştirdi. Mutlak gerçek, göreli gerçek ve bunlar arasındaki ilişkiyi en parlak biçimde dile getirdi.

c) Marx ve Engels'in kendi dönemlerinde ayrıntılı olarak ele alamadıkları devlet, devrim, proletarya diktatörlüğü vb. pek çok konuya açıklık getirdi.

d) Kapitalizmin yeni gelişme aşaması emperyalizmi bütün yönleriyle ele alarak sosyalist devrimin kaçınılmazlığını kanıtladı.

e) Kapitalizmden sosyalizme geçişin sorunlarını ayrıntılı olarak ele aldı ve sonuçlandırdı. Öznel etmenin sınıfların, yığınların, partinin, devrimci savaşımındaki rolünü açığa çıkardı. Böylece tarihte öznenin rolü bir kez daha aydınlatıldı.

• • •

SORULAR

1. Marksist felsefenin, toplumsal, tarihsel, bilimsel ve teknik önkoşulları nelerdir?
2. Marx ve Engels'in felsefede gerçekleştirdikleri devrimin anlamı ve önemi nedir?
3. Felsefenin partizan karakterinden ne anlıyoruz?
4. Tarihte bireyin ve yığınların rolünü tartışınız.
5. Lenin'in katkısını açıklayınız.
6. 'Büyük kişiler büyük olaylar yaratmazlar, büyük olaylar büyük kişiler yaratırlar' sözünü tartışınız
7. Bir teorinin iç ve dış tutarlılığını örnekleyerek tartışınız.
8. İdealizmin tarih alanında uzun süre kalışının nedenleri üzerine tartışınız.
9. 'Dünyayı değiştirme isteği varsa, geçmişi öğrenmek daha olanaklıdır' sözünü tartışınız.

KONU 3

MADDE VE VAROLUŞ BİÇİMLERİ

Çalışmanın bundan sonraki bölümünde, yukarıdaki özeti daha iyi kavramamıza yardımcı olacak şekilde temel felsefî kavram ve kategorileri ortaya koyacağız.

Her bilim dalı, kendine ait bir dil geliştirir. Bu dilde kavramlar, düşüncenin ifade edilmesi, aktarılması, işlenmesi açısından son derece önemlidir. O nedenle, felsefe eğitimlerinde ilk amaç, bu temel kavramların, dilin kavranmasıdır. Onun için, her kavramı tarif etmek değil, tartışmak, işlemek ve anlamak önemlidir.

1- MADDE NEDİR?

Marksist felsefenin çıkış noktası, bilincimizin dışında ve ondan bağımsız olarak varolan, gelişme hâlindeki maddenin incelenmesidir. Gelişme hâlinde derken, sürekli değişen ve gelişen, durağan değil demek istiyoruz. O hâlde madde nedir?

Günlük yaşantımızda çevremizde farklı nitelikte sonsuz nesne gözlemleriz. Farklı nitelikteki bu nesnelerin tek ortak noktası, onların maddî oluşlarıdır. Yani bizim dışımızda ve bilincimizden bağımsız olarak varoluşlarıdır.

Lenin buradan hareketle maddenin en tam ve tutarlı tanımını yapmıştı. "Madde, insanların duyumları tarafından verilen, duyumlarımızdan bağımsız olarak varolan, duyularımız tarafından kopya edilen, resmedilen ve yansıtılan, nesnel gerçeği gösteren felsefî bir kategoridir." Bu tanımlamadan anlaşılacağı gibi Madde:

a. Nesneldir. İnsan bilincinin dışında ve ondan bağımsız olarak vardır.

b. Madde duyu organlarımızın üzerinde etki yaparak duyumlar meydana getirir. Biz ancak bu duyumlar yoluyla madde hakkında fikir sahibi olabiliriz.

Marx öncesi metafizik-materyalizm, maddeyi atomlarla özdeşleştirmişti. Atomları, evrenin bölünmez yapı taşları olarak ele alıyordu. 19. yüzyılın sonlarında fizikteki gelişmeyle birlikte, atomların iç yapısı açığa çıktı. Atomların, daha küçük parçalar olan elektron, proton ve nötrondan oluştuğu ortaya çıktı. Fizikteki bu gelişme idealizm tarafından maddenin kaybolduğu, dolayısıyla materyalizmin çöktüğü biçiminde yorumlandı. Lenin bu yeni buluşları ele alarak bunların maddenin ortadan kalktığını kanıtlayamayacağını ancak madde hakkındaki bilgimizin sınırlılığının ortadan kalktığını, elektronların vb. de bilincimizden bağımsız olarak varolan nesnel bir gerçeklik olduğunu ortaya koyarak idealizmin saldırısını boşa çıkardı.

Burada ortaya çıkıyor ki, fizikteki madde kavramı, felsefedeki madde kavramından daha sınırlıdır. Fizikte, yer, boyut vb. şeyler üzerinden bir tanım yapılmaktadır. Oysa felsefî anlamda maddede, insan bilincinden bağımsız olarak varolmak öne çıkmaktadır. Bu durumda felsefede madde bir kategoridir. Maddenin yanında düşünce vardır. Kişinin kendi düşünceleri bile, maddeleşmektedir. Diyelim ki, bugün Tolstoy'u okurken bu maddeleşmiş düşünceyi anlayabilmekteyiz. O kitap, o makale bizim bilincimizin dışında bir varlık kazanmaktadır. Toplumda yerleşmiş önyargılar, başlangıçta değilse de bugün insan bilincinin karşısında madde olarak çıkarlar. Belki de maddî demek, daha rahatlatıcı olacaktır. Materyalist anlayışta madde, insan bilincinin dışında varolan her şeyi kapsar.

Aradaki bu ayrım önemlidir.

Bilimsel gelişme, sürekli yeni alanlarda bilgimizi derinleştirmekte, ufkumuzu daha da açmaktadır. Dün ışığı bir madde olarak

ele almıyorlardı, ama sonrasında ele alındı. Hızı dahi ölçüldü. O kadar ki ışık hızı ile birlikte, hızların toplanması bir sınıra dayandı ve 'görelilik kuramı' geliştirildi. Oysa görelilik, bu alanın dışında felsefî alanda vardı.

Her yeni bilimsel keşif ve gelişme, burjuva saflarda, bir yandan tanrının varlığı (epey değişse de) için kanıtlar olarak sunuluyor, diğer yandan ise bilimsel düşünceye karşı saldırı hazırlıklarına neden oluyor. Sınıf savaşımı varolduğu sürece, sınıflar varolduğu sürece bu devam edecektir.

Marksist felsefe maddenin, bilinen veya bilinmeyen sonsuz biçimler içinde varolduğunu kabul eder. Bugüne kadar bilemediğimiz maddenin varoluş biçimleri, sadece bizim madde hakkındaki bilgilerimizin zaman içindeki sınırlılığından kaynaklanır. Bu yüzden maddenin yeni varoluş biçimlerinin bulunması, materyalist madde anlayışının yadsınması olarak ele alınamaz. Tersine bilimdeki her gelişme, Marksist madde tanımını doğrular niteliktedir.

2- Maddenin Temel Varoluş Biçimleri

A- Hareket:

Hareket maddenin temel varoluş biçimidir. Hareketsiz madde, maddesiz hareket olmaz. Hareket, maddeye dıştan gelen bir özellik değildir. İnsan, genellikle duran bir taşın hareket etmediğini, duran bir canlının hareketsiz olduğunu düşünür. Bunun nedeni, yer değiştirme hareketini temel almış olmamızdır. Yanılgıdır. Oysa duran bir köpek, pekâla birden çok hareketin içinde yer aldığı bir maddedir. Kan dolaşımı bir harekettir.

Evrende her şey karşılıklı bağlantı içinde bulunur. Birbirlerini karşılıklı olarak etkiler. Bu etkileşimler de hareketin bir başka kaynağıdır.

"Buradan da anlaşılıyor ki madde hareketsiz düşünülemez. Ayrıca madde, karşımızda varolan ve varolduğu gibi yaratılamayan ve yok edilemeyen bir şey olarak duruyorsa, bundan da ha-

reketin yaratılamayacağı ve yok edilemeyeceği sonucu çıkar." (Engels).

Maddenin temel varoluş biçimi olarak hareket, en genel anlamda basit yer değiştirmeden düşünceye kadar evrende varolan bütün değişiklikleri kapsar. Başka bir deyişle hareket mutlak ve sonsuzdur.

Eğer hareket sonsuz ve mutlak ise madde hareket dışında ele alınamazsa, durağanlık var mıdır? Eğer tek tek cisimler ele alınırsa, kiminin hareket hâlinde kiminin de durmakta olduğu söylenebilir. Yürüyen bir insana göre, ev durağandır. Burada durgunluk ancak hareket eden nesneye göre bir durgunluktur. Bize hareketsiz gibi görünen cisimler (atomların iç hareketi, kimyasal vb. kendi iç hareketleri. Yatan bir insan vücudunda sayılamayacak kadar hareket vardır. Bir yandan kan akışı vardır ve suyun akışı gibi fiziksel bir yönü olan harekettir. Diğer yandan düşünce hareket hâlindedir, sindirim sistemi çalışmakta, vücutta enerji tüketilmekte, enerji üretilmektedir. Hücreler sürekli hareket hâlindedir vb.) vardır. Diğer nesnelerle bağlantı içinde ele alındıklarında ise hareket hâlindedir.

Bundan çıkan sonuç: "Hareketin mutlak, durağanlığının ise göreli olduğudur. Durağanlık, hareketin yalnızca bir anıdır. Aynı şey denge için de geçerlidir."

Evrende, madde kadar hareket, hareket ölçüsünde madde olduğundan ve evrenin bunun bütünü demek olduğundan, hareket, mutlaktır. Evren, sonlu maddelerin sonsuz dönüşümü içinde vardır. Her madde, her hareket, bir başlangıç alınırsa, bir sonu da belirlenebilirdir. Ama o madde ve hareket, ne öncekiler olmadan, ne de sonraki olmadan anlaşılamaz.

"Her hareket denge için çaba gösterir, bir bütün olarak hareket ise dengeyi yok eder." (Engels).

Her denge ancak göreli ve geçicidir.

Maddenin çeşitli biçimleri ve türleri ancak hareketin incelenmesiyle bilinebilir. Ancak hareketle cisimlerin özellikleri kendini

açığa vurur. Zaten hareketsiz varolmaları da mümkün değildir. Önce madde, sonra hareket yok. Maddenin bir varoluş biçimi olarak hareket var. Ve bu hareket maddenin niteliği hakkında bize bilgi verir. O hâlde hareketin biçimleri, hareket hâlindeki cisimlerin yapılarını da açığa vurur.

Engels, Doğanın Diyalektiği'nde hareketin biçimlerini şöyle sıralıyor:

1. Basit yer değiştirme, mekanik hareket,
2. Fiziksel hareket,
3. Kimyasal hareket,
4. Organik hareket,
5. Toplumsal hareket,
6. Düşünsel hareket.

Mekanik hareket, zaman ve mekân içinde cisimlerin basit yer değiştirmelerini ifade eder. Burada hareket, itim ve çekimin karşılıklı etkisindedir. Hareketin basit biçimi olarak mekanik hareket, hareketin tüm diğer biçimlerinde vardır. Bu her harekette içkindir. "Her hareket çekim ve itimin karşılıklı etkisinden meydana gelir." (Engels).

Yer çekimi, göksel cisimlerin yörünge hareketleri, sürtünme, çarpma vb. mekanik hareketlerdir. Sürtünme ve çarpma başka sonuçlar oluşturur, koşullara göre ses, ısı, ışık, magnetizm üretir. Burada mekanik hareketten fiziksel harekete geçilir. Fiziksel hareket biçimleri, molekülsel hareketlere yol açar. Kimyasal değişmeler meydana gelir. Ve kimyasal hareket alanına gireriz. Kimyasal hareketle birlikte organik hayata da gireriz. Organik hareket, canlı organizmalarla, üst düzeyde oluşmuş sistemlerdeki hareket biçimlerini kapsar (Dokuların, hücrelerin oluşumu, metabolizma vb.). "Organizmada mekanik hareket salt kassal hareket biçiminde olduğu kadar beslenme, soluk alma, salgı vb. biçimlerinden de doğrudan doğruya fiziksel ve kimyasal değişimin etkisi altındadır." (Engels). Çünkü "organizma kendi bünyesinde mekaniği fiziği

kimyayı bir bütün olarak birleştiren daha yüksek bir birimdir." Görülüyor ki, daha üst düzeyde hareket, kendinden önceki hareket biçimlerinin tümünü içerir. Ama bu üst düzeyde hareket, içerdiği hareket biçimlerine indirgenerek incelenemez.

Toplumsal hareketse, insan faaliyetlerinin tüm biçimlerini kapsar. Bu tarif biçimi ("insan faaliyetinin tüm biçimlerini kapsar") ile düşünsel hareket de toplumsal hareket tarafından içerilmiş gibi görünür. Ancak insan düşüncesinin oluşumu ve gelişiminin de incelenmesi gerekir. Düşünsel hareket, toplumsal hareketle çok sıkı bir ilişki içindedir. "İnsan bilincini belirleyen maddî yaşam koşullarıdır." cümlesi bu sıkı ilişkiyi açıkça dile getirir.

İnsan bilinci ile maddî yaşam arasındaki ilişki sorunu kaba (vulgar) materyalizm ile, diyalektik materyalizmin önemli ayrım noktalarından biridir. Kaba materyalistlerin, beynin (en üst düzeyde gelişmiş madde), karaciğerin safra salgılaması gibi düşünce salgıladığına inandığını yazar Lenin. Ve buna karşı çıkar. Aslında bu görüş dünyanın bilinemezliğine varır ve böylece teorinin değişim için partizanca bir rol oynayabileceğini atlar (Bilincin Özü ve Oluşumu bölümüne, bir sonraki bölüme bakınız).

Hareketin bu biçimleri içinde bir üst biçim, bir alt biçimi kapsar. Ancak, bir üst hareket biçimi, alt biçimlere ayrıştırılarak incelenemez.

Kimyasal hareket, mekanik ve fiziksel hareket olmadan düşünülemez. Hareketin en yüksek biçimi olan toplumsal hareket, hareketin tüm alt biçimlerini içerir. Ama onların basit toplamı değildir.

Bu yüzden bir üst hareket biçimi mekanik olarak alt hareket biçimlerine indirgenemez.

Engels şöyle diyor:

"Yüksek hareket biçimleri gibi ötekiler de aynı anda başka biçimde oluştururlar, tıpkı kimyasal etkinin sıcaklık ve elektrik değişimi olmadan olmaması gibi organik hayatta mekanik, moleküler, kimyasal, termik, elektrik vb. değişimi olmadan mümkün de-

ğildir. Ama bu yan biçimlerin bulunuşu her durumda, esas biçimin özünü ortadan kaldırmaz."

Yani organik hayat bu yan biçimlerin basit toplamı gibi ele alınamaz. O, bu biçimlerden farklı olarak, hareketin daha yüksek bir biçimidir. Toplumsal hareket de tıpkı böyledir.

Öte yandan hareket sürekli olarak bir biçimden başka bir biçime dönüşür. Kütlenin mekanik hareketi fiziksel harekete, ısıya, elektriğe, magnetizme dönüşür. Isı ve elektrik, kimyasal çözülmeye dönüşür, kimyasal bileşim yine ısı ve elektrik üretir ve elektrik yardımıyla manyetizma üretir. Ve sonunda ısı ve elektrik, kütlenin mekanik hareketini bir kez daha üretir.

"Hareket maddenin varoluş biçimidir. Hiçbir zaman, hiçbir yerde, hareketsiz madde ne olmuştur, ne de olabilir. Evren uzayında hareket, her göksel cisim üzerinde daha küçük kütlelerin mekanik hareketi, ısı, elektrik ya da manyetik durum biçiminde moleküler titreşim, kimyasal dağılma ve bileşim, organik yaşam; evrendeki her tekil madde atomu, her belirli anda, bu hareket biçimlerinden herhangi birine ya da aynı zamanda birçoğuna birden katılır." (Engels).

"Öyleyse, maddenin kendisi gibi, hareketin yaratılması ve yok edilmesi de olanaksızdır: eski felsefenin (Descartes) 'Dünyada varolan hareket miktarı değişmez kalır' derken dile getirdiği şey budur. Demek ki, hareket üretilemez ancak değişebilir." (Engels).

"Diyalektik anlayış bakımından, hareketi kendi karşıtında, diyalektik dışa vurma olanağı hiçbir güçlük göstermez. Onun için, bütün bu karşıtlık, görmüş bulunduğumuz gibi, ancak görelidir; mutlak dinginlik, koşulsuz denge yoktur. Tekil hareket dengeye yönelir, toplu hareket dengeyi yeniden bozar." (Engels).

B- Zaman ve Mekân

Madde, hareket dışında varolamaz. Hareket ise en basitinden bir yer değişikliği ile bağlıdır. Bundan da anlaşılıyor ki nesneler

ancak hareket içinde, hareketse bir zaman ve mekân içinde varolabilir. Yer değişikliği denildi mi, işte bu mekân devreye giriyor. Ama mekân aslında daha önceden devrededir. Her madde, en az kendisinin mekânıdır. Engels, zaman ve mekânın maddenin temel varoluş biçimleri olduğunu, zaman ve mekân dışında varlık olamayacağını belirtir.

Burada dikkat etmek gerekir, madde kategorisini inceliyoruz. Madde, hareket olmadan varolamaz ve hareketi de ele almamız gerekir. Hem madde, hem de hareket, günlük dilimizde de kullanılmaktadır. Pek çoğumuzun günlük dilinde madde, hareket, buradakinden epeyce farklıdır. Biz günlük dilimizde oturan adamı hareketsiz diye niteleriz. İşçi eylemleri yoksa işçi sınıfı hareketsiz deriz. Oysa burada anlıyoruz ki, hareketsiz olması mümkün değil. Gerçekten de öyledir. En hareketsiz anında dahi işçi sınıfı, içten içe kaynamakta, öfke biriktirmektedir. Demek ki, günlük dilimizi biraz daha değiştirmeli, bilimsel olanı kullanmayı geliştirmeliyiz.

"Zaman ve mekân" da hareket gibi madde ile birlikte ele alınmalıdır. Demek ki, madde, hareket, zaman ve mekân birlikte ele alınmalıdır. Bunlar birbirinden bağımsız varolamazlar.

Mekân; hareket hâlindeki nesnelerin birbirlerine karşı konumlarını ifade eder. Zaman ise, nesne ve süreçlerin oluşumu sırasının ve bu süreçlerin türlü evreleri arasındaki ayrılığın, onların gelişiminin karakterini ortaya koyar.

Zaman ve mekân birbirlerinden ayrı olarak düşünülemez. Mekân içinde olup da, zaman içinde olmayan hareketten söz edilemeyeceği gibi zamanın dışında bir mekândan da söz edilemez. Demek ki zaman ve mekân insan bilincinin dışında ve nesneldir. Maddeye, harekete bağlı olarak vardırlar.

Zaman günlük dilimizde saat, gün, ay, yıl gibi ele alınır. Oysa bunlar, dünyanın güneş etrafında ve kendi etrafında dönme sürecinin ölçümleridir. Hareket olmadan bu olamaz. Bu ölçümlerin ifadesi saat, gün, ay vb.dir.

Zaman ve mekânın özelliklerini şu şekilde sıralamak mümkün:

- Hareket hâlindeki maddenin temel varoluş biçimi olarak zaman ve mekân nesneldir.

- Madde sonsuza kadar varolduğu için zaman ve mekân da sonsuzdur. Her zaman vardır, varolacaktır.

- Madde gibi zaman ve mekân da sınırsız ve sonsuzdur.

Her madde, kendisinin mekânıdır, daha başka varlıkların da. Her hareketin kendisi zaman demektir.

Herhangi bir şeyin zaman ve mekân içinde varolması için, mekân içinde başka şeylerle yan yana bulunması ve zaman içinde bir hareketinin, ardı ardına gelen bir geçmişin bulunması gerekir.

Mekânın özgül özelliği üç boyutluluğudur (En, boy, yükseklik). Diğer bir özelliği ise simetridir. Hiçbir nesne ya da süreç üç boyutlu mekânın dışında olamaz. Matematikte sözü edilen (n) sayıda (sonsuz) boyut, bu üç boyutlu mekândan soyutlamayla elde edilir. Bu durum, mekânın üç boyutunun dışında yeni bir boyut ya da boyutlar anlamına gelmez.

Zaman ise tek boyutludur. Bu boyut zaman içinde seçilen bir uğrak ile bir sonraki uğrak arasındaki zaman aralığının belirlenmesidir. Tüm süreçler, zaman içinde geçmişten bugüne, oradan da geleceğe doğru tek bir doğrultuda gelişirler. Süreçlerin zaman içindeki bu doğrultusu, nesneldir. Mekân içinde nesnelerin çeşitli biçimlerde hareket edebilmesine karşın, zaman içinde ancak bir doğrultuda hareket edebilirler. Zamanın akışı ne tersine döndürülebilir, ne de yenilenebilir. Bu bakımdan zaman, özü itibarıyla mekândan farklıdır.

Bu nedenle tarihi öğrenmek, aslında madde ya da o hareket ilişkin çok şey öğrenmek demektir.

Zaman ve mekân birlikte ele alındıklarında dördüncü boyut elde edilir. Bu dördüncü boyut mekânın üç boyutuna zamanın tek boyutunun eklenmesidir.

Maddenin dışında zaman ve mekân olamaz. "Hareket, zaman ve mekân, maddenin bu varoluş biçimleri madde olmaksızın birer hiçtir." Dolayısıyla bunları incelemek demek, maddeyi anlamak, kavramak demektir.

Rölativite teorisiyle zaman ve mekân hakkındaki bilgilerimiz önemli ölçüde derinleşmiştir. Bu sayede zaman ve mekân ile madde arasındaki bağlantı daha da açıklık kazandı. Olayların değişik hareket koşullarına sahip sistemlerde, farklı zamanlarda oluştuğu kanıtlandı.

Yine rölativite teorisine göre maddî sistemler ya da nesneler arasındaki uzaklıklar, sistemlerin hızlarına bağlı olarak değişir. Hızda herhangi bir artış nesneler arasındaki uzaklıkta belirli bir kısalmaya yol açar. Aynı biçimde nesnelerin hızlarındaki artış zaman aralıklarında bir azalmaya yol açar. Uzunluk ve zaman aralıklarında hıza bağlı olarak oluşan bu değişimler birbirleriyle kesin bir uyum içindedir, bu, zaman ve mekân arasındaki bağlantıdan kaynaklanır.

Bununla birlikte bu artış ve azalışlar göreli bir özellik taşır. Örneğin; saatteki hızı 120 km. olan bir trenle bir istasyonu geçtiğimizde, saptadığımız istasyon uzunluğu, aynı istasyonu 30 km/sa hızla geçtiğimizde saptayacağımız uzunluktan daha kısadır. Bu azalma zaman aralıklarında da vardır. Uzunluk ve zaman aralıklarındaki bu azalma istasyonda duran bir kişi tarafından trene ilişkin olarak saptanabilir. Bu azalmalar yukarıda da belirtildiği gibi göreli bir azalmadır.

Aynı görelilik başka bir örnekle de ifade edilebilir. Örneğin bir trenin 120 km/sa hızla gittiğini söylediğimizde, bu hızın toprağa göre ölçüldüğü anlamındadır. Aynı anda dünya (toprak) da döndüğü için dünya dışından bakıldığında trenin hızı farklıdır.

Zaman ölçülerinin göreliliği açısından bir örnek şöyle verilebilir. Gün dünyanın kendi etrafında dönüşünden, yıl ise dünyanın güneş etrafında dönüşünden hesaplanır. Buna göre, dünya güneş etrafında bir tur attığında, kendi etrafında 365 kere (+6 saat) dön-

mektedir. O hâlde 1 dünya yılı 365 gün demektir. Ama jüpiter için bu farklıdır. Bir gezegen kendi etrafında bir turu x zamanda tamamlarsa, aynı x zamanda güneşin etrafında da dolaşabilir ise, demek ki o gezegende bir yıl, bir güne eşittir.

Nesneler gibi, onların gelişme ve değişmeleri de ancak zaman ve mekân içinde olanaklıdır. Öyleyse bu yasa gereğince bizzat madde gibi onun varoluş biçimleri de, zaman ve mekânda gelişme ve değişme içindedir. Bu, madde gibi zaman ve mekân hakkındaki bilgilerimizin göreli olduğu anlamına gelir. Bilgilerin bu göreliliği hiçbir zaman, mekân ve zaman nesnel gerçeğin sadece göreli olduğunun bir kanıtı olarak kullanılamaz. Bu göreli bilgilerin tümü zaman ve mekân hakkında mutlak gerçeği verir.

Demek ki zaman ve mekân hem mutlak hem de görelidir. Maddenin temel varoluş biçimi olarak mutlaktır. Somut özellikleri, gelişme ve değişme hâlindeki maddenin özellikleri tarafından koşullandığı için görelidir.

Zaman ve mekânın taşıdığı diğer bir çelişki de, sonlu olan ile sonsuz olanın bütünlüğünü vermesidir. Mekânın sonsuzluğu, ayrı ayrı nesnelere süreçlerin mekân içinde sonlu bir yer tutmasıyla, zamanın sonsuzluğu ise, ayrı ayrı maddî süreçlerin sonlu zaman aralıkları içinde varolmasıyla, bir bütünlük oluşturmaktadır. Bir insan vücudu, sadece insan maddesinin mekânı değildir. Aynı zamanda virüslerin, bakterilerin vb. yaşam alanıdır. Her bakteri için de kendi vücudu ilk mekânıdır.

Zaman ve mekân içinde nesne ve süreçler, süreklilik içinde bir kesiklikle birbirlerinden ayrılırlar. Süreklilik mutlak, kesiklik ise geçicidir. Burada, bu kesikliği, sürekliliğe bağlayan mutlak bir ara halka vardır.

* * *

SORULAR

1. Madde nedir? Gölge madde midir?
2. Hareketsiz madde var mıdır?

3. Hareketin biçimleri nelerdir.?
4. Zaman ve mekânın özellikleri nelerdir? Zaman ve mekânın göreliliği ve mutlaklılığını tartışınız.
5. Sonlu ile sonsuzun bütünlüğü ne demektir? Maddenin neden bir ilki, bir başlangıcı yoktur? Bir sayı doğrusunda 1 ve 2 gibi başı ve sonu belli bir aralıkta sonsuz sayı olmasını tartışınız.
6. (-) sonsuzdan sıfıra kadar saymak ile, sıfırdan (+) sonsuza kadar saymanın farkı var mıdır?
7. Toplumsal bilinç, bireysel bilinç karşısında madde gibidir sözünü tartışınız, örnekleyiniz.

KONU 4

BİLİNCİN ÖZÜ VE OLUŞUMU

Felsefenin temel kategorilerinden biri olarak maddeyi ele aldık. Maddenin hareket ve zaman mekân ile birlikte ele alınması gerektiğini ortaya koyduk.

Günlük dilimizde kullandığımız bazı kavramların, aslında felsefede ele alınırken daha farklı ele alınması gerektiğini de kavramış bulunuyoruz. Felsefe, doğa, toplum ve düşüncenin en genel yasalarını ele alır, denildiğinde de zaten bu farklılığa dolaylı bir vurgu yapılmış oluyor.

Madde gibi bilinç de ele alınması gereken önemli bir başlıktır. Felsefenin temel sorununun "madde mi, yoksa bilinç mi" ya da başka ifadelerle "madde mi yoksa tin mi birincildir" sorusuna verilecek yanıt olduğunu söylemiştik.

Öyle ise tek başına maddeyi ele almak yetmez, bilinci de ele almamız gerekir. Madde ve bilinç arasındaki ilişkiyi kavramak açısından, bilincin ne olduğunu da kavramamız gerekir.

Bilinç, hem felsefenin, hem de siyasal-toplumsal mücadelenin önemli başlıklarından biridir. Felsefenin, "filozoflar, bugüne kadar dünyayı yorumlamakla yetindiler, asıl olan onu değiştirmektir" sözündeki gibi "müdahaleci" yönü, militan karakteri, bilinci anlamak ile de bağlantılıdır.

1- İNSAN BEYNİNİN İŞLEVİ OLARAK BİLİNÇ

İdealizm, bilincin, sonsuz bir ruhun dışa vurma biçimi olduğundan hareket eder. Onun maddeden tamamen bağımsız oldu-

ğundan hareket eder. Onu maddeden tamamen bağımsız olarak ele almakla kalmayıp, maddî evrenin yaratıcısı olarak görür.

Bilinç bu biçimi ile maddeden önce ve ondan tamamen bağımsız vardır denildi mi, aslında insan bilinci de bir ölçüde hiçe sayılmaya başlanıyor demektir.

Diyalektik materyalizm ise, bilincin yüksek düzeyde örgütlenmiş maddenin -insan beyninin- bir işlevi olduğu gerçeğinden hareket eder. Buna göre düşünce, düşünen maddeden -beyindenayrı olarak ele alınamaz. Bilinç, maddî ve bedensel (biyolojik) bir organ olan beynin işlevidir. Peki, beynin bir işlevi olan bilincin doğası nedir? "Safra kesesinin safra salgılaması gibi beynin de düşünce ürettiği" söylenebilir mi?

Marksist bilgi teorisine göre bilincin temeli ya da kaynağı, insandan ve onun bilincinden bağımsız olarak varolan nesnel gerçektir. Beyin bu gerçeği duyu organları yardımıyla alır, duyumlar, tasarımlar, kavramlar vb. biçimde yeniden üretir. Burada beyin bilincin maddî taşıyıcısı, daha net ifade ile yansıtıcısı işlevini görür. Beyin ve beyni maddî dünyaya bağlayan bağlar -duyu organları- olmadıkça, bilinç de varolamaz. O hâlde bilinç yüksek düzeyde örgütlenmiş maddeye -insan beynine- özgü maddî gerçeği yansıtma özelliliğidir.

Okuyucu, burada, yansıtma denilen şeyin üzerinde durmalıdır. Biz de aşağıda duracağız. Ama şimdiden vurgulamamız gerekir ki, aynadaki yansıma ve yansıtma ile burada sözünü ettiğimiz yansıma ve yansıtma arasında epey farklılık vardır.

2- Nesnel Gerçeğin Zihinde En Yüksek Yansımasının Biçimi Olarak Bilinç

"Bilinç, nesnel dünyanın, öznel bir imgesidir." Bilinç doğası gereği maddî süreçlerle özdeşleştirilemez. Lenin'e göre, bilincin maddî olduğunu söylemek, materyalizm ile idealizmi birbirine karıştırmak yönünde atılan bir adımdır. Çünkü bilinç maddî değil,

maddî olanın, insan beynindeki yansımasıdır. Bizim duyumlarımız, algılarımız, tasarımlarımızın vb. hareketi de, dışımızdaki maddenin hareketine tekabül eder. Ama bu, hareketin kendisi değil, bir yansısıdır. Kendisi olsa idi, ayrı bir şey olmamış olurdu.

Bilinç, beyin aracılığıyla, duyumlar, algılar, tasarımlar, kavramlar vb. hâlinde nesnel gerçeği öznel olarak yansıtır. Yansıtma genel olarak maddenin bir özelliğidir. Bilinç ise, yüksek düzeyde örgütlenmiş maddenin bir özelliğidir. Yansıtma en basit biçimiyle inorganik (cansız) doğada vardır. Bu yansıtma spontanedir (kendiliğindendir). Yansıtılan, hiçbir değişime uğramadan göründüğü gibi fotoğraflanır. Organik doğada yansıtma, organizmaların gelişmişlik düzeyine göre giderek yetkinleşir. Organik doğadaki yansıtmanın en ilkel biçimi uyarılabilirliktir. Bu, canlı organizmaların dış etkilere karşı gösterdiği tepkide ortaya çıkar. Bitkinin rüzgâra karşı tepkisi ya da güneş ile ilişkisi gibi. Yansıtmada bir üst aşama duyarlılıktır. Burada nesnelerin tek tek özellikleri duyumlar biçiminde yansıtılır. Pek çok hayvan türünde bu görülür. Üst düzey omurgalılarda sinir sisteminin gelişmesine bağlı olarak yansıtma bütünsel bir nitelik alır. Organizma üzerinde aynı anda etki yapan uyarılar bir bütün olarak yansıtılır. Burada zihinsel faaliyetin ilk biçimleriyle karşılaşırız. Burada nesnel gerçek olduğu gibi, hiçbir değişime uğratılmadan yansıtılır. Bu yansıtma biçimine hayvanlarda rastlarız. Daha üst düzeydeki hayvanlarda yansıtma daha da gelişmiştir. Örneğin; maymunda ya da bir hedefe varmanın dolaylı yollarını bulma çabasındaki farede bu görülebilir.

Yansıtma en yüksek biçimiyle insanda görülür. Bu düzeyde yansıtmada, nesnel gerçek, tüm bağlantı ve ilişkileri içinde, beyin aracılığıyla, olduğu gibi değil, dönüşüme uğratarak yansıtılır. İnsanda yansıtmanın daha alt biçimleri (zekânın ilk biçimleri) de görülür. Örneğin; insanın bilinçsiz davranışları, uyurken gördüğü rüyalar vb. yansıtmanın önceki biçimlerine özgüdür. Ve bilinçli faaliyetten farklı olan zihinsel bir faaliyettir. Öte yandan bilinç bilgi edinmeye ilişkin ögeler ile duyumsal ögelerin oluşturduğu bütünsel bir sistemdir. Nesnel dünya, bilgi edinmeye ilişkin ögeler, du-

yumlar, algılar, tasarımlar, kavramlar vb. aracılığıyla düşünsel planda yeniden üretilir.

Burada yansıtma çeşitli düzeylerde karşımıza çıkar:

a- Duyumlar: Nesnel dünyanın nispeten tam bir yansısını sağlar. Bilincin nesnel dünyayla doğrudan bağlantısını sağlayan duyu organları aracılığıyla alınan duyumlar son tahlilde bilincin kaynağıdırlar. Bu düzeyde yansıtmada nesnel gerçek insan bilincinde o anki zaman ve mekân bağlamı içinde yansıtılır.

b- Algılar, Tasarımlar: Duyumlar, nesnelerin tek tek birbirinden kopuk özelliklerini yansıtırken, algı nesneyi bir bütün olarak yansıtır. Bu düzeyde yansıtmanın en yüksek biçimi tasarımlardır.

Tasarımlar nesnelerin algılanması ve daha sonra bellekte saklanması sonucunda doğarlar. Tasarım geçmişte algıladığımız ancak o anda duyu organlarımıza etki etmeyen nesnelere ilişkin imgesel bilgilerdir. İnsan bilinci bu düzeyde yansıtmada sadece daha önce algılanmış olanı yeniden üretmekle kalmaz, imgeleri yaratıcı biçimde bir araya getirir. Ve nispeten özgül biçimde yeni imgeler yaratır. Tasarımların bu en yüksek biçimi yaratıcı tasarımlardır. Tasarı, duyumdan başlayıp teorik düşünceye doğru yol alan düşünme sürecinde önemli bir basamağı oluşturur. Bu yansıtmada yalnızca bugün değil geçmiş bugünle bir bağlantı içindedir. Geçmiş bugün aracılığıyla ve bugünle birlikte bir bütünlük içinde fikirsel planda yansıtılır.

c- Kavramlar, Yargılar, Çıkarsamalar: Nesnelerin yasal düzenliliklere tabi ilişkilerinin yansıtılmasıdır (Nesneler, belli bir hareket içinde vardırlar ve onların hareketinin yasaları, bilim tarafından ortaya çıkarılır. Ölümsüz canlı yoktur dediğimizde, bir canlının hareketinin belli yasalara bağlı olduğunu da ortaya koymuş oluruz). Düşünce bu düzeyde duyumsal bilginin kavrayamadığını kavrar. Yansıtmanın en yüksek biçimi ve en geniş kapsamlısıdır. Maddî dünya en genel hareket yasaları içinde, dünü bugünü ve geleceği kapsayacak biçimde yansıtılır.

3- Bilincin Oluşumu

Bilincin ortaya çıkması, faaliyet göstermesi ve gelişimi, insan ve insan faaliyetiyle sıkı sıkıya bağlıdır.

Emek yani maddî üretim faaliyeti, insan oluşumunun, bilincinin, doğum ve gelişiminin tayin edici etkenidir. Engels'in de belirttiği gibi "Emek, insanın kendisini yarattı." Ona sadece doğada varolandan yararlanmasını değil, doğayı değiştirmesini de öğretti. Emek, en büyük öğretmendir.

İnsan doğayla girdiği bu etkileşim içinde, doğayı değiştirirken bu faaliyeti herhangi bir tarzda değil, kendi amaçlarına uygun bir tarzda yapar. İşe öyle başlar. Kendisi için gerekli maddî malları üretme işine girişir ve bu doğa ile pasif bir ilişki de değildir.

İnsanın doğayı kavrama ve onu değiştirme faaliyeti çeşitli faaliyet biçimlerinin bir bütünlüğünü ifade eder. Nesnel dünya ile insanın etkileşimi bilince yansır ve düşünce hâline gelir. Bilinç ise insanın, kendi amaçları doğrultusundaki pratik faaliyetiyle gerçek hâline gelir. Bu pratik faaliyetlerin gerçekleşmesi için düşünsel planda hareket saptanır. Bir hedefe göre planlanır ve programlanır. Bir arı ile mimarı ayıran budur. Arının peteğini, bir mimarı bile hayran bırakacak mükemmellikte yapmasına karşın, mimarı arıdan ayıran yapacağı şeyi yapmadan önce onu düşünerek üretmesidir.

Burada bilincin pasif olamayan aktif karakteriyle karşılaşırız. Bilincin bu karakteri, onu dünyayı değiştirme ve dönüştürmeye yönelik, yaratıcı ve düzenleyici bir faaliyet olmasında yatar. Demek ki, madde önce var, insan kendi dışındaki maddî dünyanın bilgisini edinebilir. Ve bunu değiştirmeye başlar. Bilincin bu aktif karakteri, kendi dışındaki dünyanın bilgisini edinirken insanı, "bir yaratıcı" aramaya itmiştir. Bunu anlamak için aslında, bilincin içinde toplumsal varlığın rolünü de anlamamız gerekir. Biz bu bölümde, daha çok, bilinci madde dediğimiz felsefî kategori ile bağlantılı olarak anlamak için uğraşıyoruz.

Bilincin önemli bir yönü de bilinçliliktir. İnsan maddî dünyayı tanıma ve değiştirme faaliyeti sırasında bizzat kendinin de bilincine varır. İnsanın kendinin bilincine varması süreci, bireysel bilincin sınırlarını da aşıyor, burada toplumsal yaşam daha fazla devreye giriyor.

Konuyu biraz daha açmadan önce, aşağıdaki soruları tartışalım.

• • •

Sorular

1. "Beyin doğanın kucağından doğduğu hâliyle, düşünemez, düşünmeyi ona toplum öğretir" ifadesini tartışınız.
2. Bilincin oluşumunu, nesnel-öznel etkileşimi içerisinde tartışınız.
3. "İnsan bilinci yalnızca dünyayı yansıtmakla kalmaz, onu yaratır da... Dünya, insanı tatmin etmez ve insan, faaliyetiyle onu değişikliğe uğratmaya karar verir." Lenin'in bu sözleri etrafında kaba (vulgar) materyalizm ile diyalektik materyalizm ayrımını tartışınız.
4. Bir çocuğun bilgi edinme sürecini, insan oğlunun gelişimi tarihi ile paralellik kuracak şekilde ele alıp tartışınız.
5. İnorganik ve organik doğada yansıma ile, bilinç düzeyinde yansıma arasındaki farklılığı, tartışma arkadaşınıza anlatınız.

KONU 5

BİLGİ TEORİSİ (EPİSTEMOLOJİ)

İnsan gerçeğin nesnel bilgisini edinebilir mi? Gerçek bilinebilir mi? Bilginin ne olduğu, bilgilerimizin hangi yasalara göre geliştiği, nesnel gerçeğin bilinebilir olup olmadığı, bilginin hangi etkenlerden oluştuğu, bilginin doğruluğunun ölçütünün ne olduğu, bilgi teorisinin (epistemoloji) alanına girer.

Engels, felsefî görüşleri idealizm ve materyalizm kampı biçiminde iki kampa toplarken, bu iki kampın arasında kalmak isteyen agnostisizme de işaret etmiştir. Agnostisizm, dünyanın bilinemezliğini savunur, nesnel gerçeğin bilgisinin edinilemeyeceğini savunur. Böyle olunca felsefenin temel sorunu vb. gereksiz hâle gelir. Bu yolla, iki kampın yanlışlığını ispatlamış olur. Çelişkiyi, yok sayarak, görmezlikten gelerek, üzerinden atlayarak "çözer".

Gerçekte ise, agnostisizm, felsefenin temel sorunun ikinci yanı olan dünyanın bilinebilirliği sorununa "çözüm ararken" idealist kampa dahil olur. Agnostikler diyalektik maddeciliğe karşı savaşırken (daha çok 19. yüzyılda etkindirler), kendi çağlarının bilimsel buluşlarının ötesindekini bilinemez ilan etmişlerdi. Bu yolla bilgi edinmeyi de yadsımış olurlar. Onlara göre düşüncenin tutarlılığının önemi yoktur, önemli olan bilginin sınırlılığıdır. Örneğin günümüzde, bilimin gelişimi karşısında günlük insan hayatında nispeten uzak bir yer tutmaya başlayan dinin savunusu şöyledir: "Tanrının yokluğunu ikna edici biçimde ispatlayın." İspatlanması zordur ve ispatının istenmesi bilinçli bir davranıştır. Birincisi, olmayan bir şeyin yokluğunu ispatlamak için ayak izine bakılamaz.

İkincisi, bilimin gelişimi her gün tanrıyı daha da uzağa kovduğuna göre, tanrıyı yakınlaştıran bilimin yetersizliği, bilgimizin sınırlılığı olabilir. Ama insan, düşüncenin tutarlılığını, bilginin sınırlılığına tercih etmelidir. Eğer bu olmamış olsa idi, insanın ilerlemesi de bu denli hızlı olmazdı. Ama tersini de sorabiliriz, "varlığını" ispatlayın. Bu durumda da bize bir yaratıcı olması gerektiği söylenecektir. İşte size bilincin, "yaratıcı" yönü. Marx, tanrı gerçektir, insanların yarattığı bir gerçektir derken, ne kadar da yerinde konuşmuş.

Agnostisizm, maddecilik ve idealizm karşısında görünüşte "tarafsız", özünde idealist kampta konumlanır. Agnostisizm yandaşları, bilginin göreceli olduğunu ve çelişkiler taşıdığını söyleyerek, bu bahaneyle nesnel dünyanın yasalarını ele almaya yanaşmazlar. Böylece insanı doğa karşısında eli kolu bağlı hâle getirirler. Gerçekten de bilgi yetersiz ve görelidir ama bu nesnel dünyanın yasalarını ele alma girişimini reddetmez. Bunu yaparsak tam bir kaderci oluruz, doktora muayeneye gitmeyiz ya da buhar enerjisini kullanmayız. Nasılsa bilgimiz sınırlı olacak, öyle ise oturalım mı diyeceğiz?

Bu düşüncedekiler, insanoğlunun, ayakta kalmak için, maddî mallar üretmek zorunda olması ile başlayan serüvenini anlamazlar. Tarihsel süreçten bağımsız olarak biz, buraya gökten zembille inmiş varlıklar olarak, "bir şeyi" tartışır hâldeyiz gibi.

Maddeci diyalektik;

1. Bilginin kendisini, bilgi edinmeyi de diyalektiğin alanına taşır.

2. Bilgi teorisi alanında, doğru bilginin hem temeli (yani üzerinde oluştuğu zemini), hem de ölçütü olarak pratiğe yer verir.

Özne ve Nesne

Diyalektik ve tarihsel materyalizm; insanı toplumsal bir varlık olarak ele alır. Marx şöyle yazıyor; "... İnsan, dünya dışındaki bir alanda yaşayan soyut bir yaratık değildir. İnsan insana özgü bir ortamda, yani toplulukta, toplumda var olabilir." İnsan, doğa tari-

hinin gelişiminin belirli bir evresine işaret eden toplumla birlikte insanlaşır.

İnsanlar toplumunu belirleyen, maddî malların üretim biçimidir. İnsan, yaşaması için gerekli nesnelerin üretimi boyunca insanlaşır. Bilgi de insanın yaşamı boyunca, onun pratik faaliyetinin bir sonucu olarak edinilir. Yani, insan, önce bilinçli bir varlık ve "gelin toplum olalım" ve "bilgi edinelim" diyerek başlamıyor. İnsan, doğanın bir parçası olarak hayvanlardan ayrışıyor ve kendi yaşamı için gerekli maddî malları üretme işine koyulmak zorunda kalıyor. Aslan da av bulmak zorundadır, kedi de yemeğini bulmak zorundadır. İnsan da öyle. İnsan, bu faaliyetleri içinde bilgi ediniyor. Acaba, değiştirmek isteği, daha başarılı bir öğrenme süreci demek olabilir mi? Yeni bilgiler edinme sürecine bilgi edinme süreci denir.

Bilgi edinme sürecini kavrayabilmek için, bilgi edinenin öznenin kim olduğunu ve bilgi edinilen nesnenin nasıl bilgi edinme alanına girdiğini bilmemiz gerekir. Bilgi edinme sürecinin öznesi insandır. İnsan toplumsal bir varlık olarak bilgi edinme sürecinin öznesidir, bireysel bir varlık olarak değil (mesela bugün bir çocuk, bilgi edinirken buhar enerjisinin bilgisini öğrenmeyi, bunu ilk keşfedenler gibi yaşamıyor). Öyleyse bilginin gelişmişlik düzeyi, her şeyden önce toplumsal koşullara ve olanaklara bağlıdır. İnsan bilincini belirleyen, onun maddî yaşam koşullarıdır.

Öte yanda hakkında bilgi edinilen nesne de toplumsaldır. Örneğin Demokles ve Aristoteles zamanında da elektron vardı ama onu bulup düşüncelerimizin ve davranışlarımızın nesnesi hâline getirecek durumda değillerdi. Ya da su hep vardı ve onu insanoğlu içiyordu ama onun iki hidrojen ve bir oksijen atomu içerdiğini bilmiyordu. Bu, henüz onun ihtiyaç alanına girmemişti. Havayı hep soluyordu ama analizini yapmak ilk günden aklına düşmedi. Demek ki, bilgi edinme sürecindeki nesne, toplumsal pratiğin konusu olduğunda (toplumsal pratiğin gelişmişlik düzeyine bağlı olarak) bilgi edinme sürecine girer. Öte yandan bilginin elde ediliş süreci de, öznenin bilgi edinme süreci de bir toplumsal pratiktir.

Demek ki özne de, nesne de toplumsal bir karakter taşır ve bilgi edinme süreci insanın pratik faaliyetine bağlıdır. Bilgi edinme sürecinin hem öznesi, hem nesnesi toplumsal karakterdedir. Hem de bilgi edinme, bizzat bir pratik faaliyete bağlıdır ve bu pratik de toplumsal pratiktir. Bilgi edinme, toplumsal bir süreçtir.

Gerçeğin Zihinsel Düzeyde Özümlenmesi: Yansıtma İlkesi

Yukarıda gördük ki, bilgi, bilgi edinme süreci sonunda özne ile nesne arasındaki etkileşim yoluyla oluşmaktadır. Şimdi bu sürece daha yakından bakalım.

Bilgi, zihinseldir. Duyumlarla kavranan maddî nesneler ve onların kopyaları değil, maddî-olmayan bir şeydir. Bilgi, bilgisi edinilen gerçeğin (nesnenin), dış görünüşün ve özelliğin aynısı değildir, tersine insanın bu süreçte aktif rolü vardır. Bu nedenle bilgi, gerçeğin insan tarafından özümlenmesinin bir biçimidir. İnsan bu nesnelerin ve süreçlerin imgeleriyle ve kavramlarıyla işlem yapabileceği gibi, kendi amaçları doğrultusunda bu nesne ve süreçlere müdahale edebilir. Bunun için nesne ve süreçleri kendi düşüncesinde yeniden üretebilir.

İnsan, maddî biçimde varolmayan, şu ya da bu biçimde kendisi için maddî bir varlık kazanmayan bir şeyi hayal edemez. Hiç bilmediğimiz bir tadı anlatamayız, hiç yemediğimiz bir yemeği özleyemeyiz. Ama bilgilerimiz, hayallerimiz, zihinsel faaliyetimiz içinde, pek çok maddî şeye ait imge son derece karmaşık biçimde, yaratıcı tarzda kullanılabilir. Armudun tadını biliyoruz, muşmulanınkini de. Ve bu iki tadın bileşimini düşünebiliriz. Açıklayamadığımız şeyler olduğunu biliyoruz. Açıklayamadıklarımızı bir yaratıcıya havale edebiliriz. Bu belki dayanma gücü verir, belki de bilgi edinme sürecimizi engeller. Ama ne kadar doğa dışı bir varlık düşünürsek düşünelim, bunlar hep "insanî" özelliklerle tanımlanır. Tanrının özellikleri de dahil. Bazan doğa üstü güçler, yaratıklar tarif ederiz ama onların özelliklerini de yine bilgilerimizden

oluştururuz. Bundan doğalı da yoktur.

Bilgi toplumsal bir varlık olan insanın, faaliyetinin bir biçimi olarak vardır.

Tersinden bakıldığında zihinsel olan bilgi, nesnel olandan koparılamaz. "..Fikirsel olan, insan zihninin yansıttığı ve düşünce biçimleri hâline getirdiği maddî dünyadan başka bir şey değildir." Görüldüğü gibi Marx bilgi ile nesne arasındaki ilişkiyi yansıma kavramıyla ifade ediyor. Gerçekte yansıma kavramı felsefede ilkçağdan beri kullanılmaktadır. Ancak bu kavramın, yerine, diyalektik ve tarihsel materyalizm ile oturduğunu söylemek gerekir. Buna göre, bilgi, nesnel gerçekteki süreçlerin ve yasaların, özne ile ilişki içinde bir yansısı olarak kavranmadığı sürece, maddeci kampta yer almak imkânsızdır.

Kaba (vulgar) materyalistlerden farklı olarak, diyalektik materyalizm yansıma kavramı içine, insanın yaratıcı faaliyetini de koyar. Bu hâlde bilgi toplumsal gerçeğin sınamasından geçerek oluşur. Yine bilgi, gerçeğin aslına-uygun bir yansısıdır: Diyalektik materyalizm bu aslına-uygunluğu toplumsal pratiğin sınamasından geçmekle açıklar. Öyleyse toplumsal pratikten bağımsız bir bilgi edinme süreci yoktur. Diyalektik materyalizm nesnenin (nesnel gerçeğin) teorik ve pratik düzeyde özümsenmesi sürecinde, insanın (öznenin) aktif rolünü kabul eder ve buradan hareket eder. Bu, kaba materyalizm ile diyalektik materyalizmin temel ayrım noktalarından biridir. O kadar ki, bilgi edinme sürecinin içinde bir müdahale, bir anlamda bir "değiştirme" de vardır.

Öte yandan, idealist felsefenin bilgi teorisi bilgiyi nesnel gerçeğin yansıması olarak ele almaz, bilgiyi sembol ve işaretlere indirger, bilginin kaynağı olarak nesnel gerçeği görmezden gelir. Yansıma kavramından yan çizerler. Onlara göre fikirlerimiz nesnel gerçeğin yansıları değil, sembolleridir.

Diyalektik materyalizmin bilgi teorisi;

a) Nesnel gerçeğin insan bilincinden bağımsız olarak varolduğunu,

b) Bu gerçeğin bilinebilir olduğunu kabul eder.

c) Bilgi nesneyi yansıtır. Bilginin içeriği nesneldir. İnsan, son tahlilde, nesnel gerçeğin içeriği, özellikleri ve tabi olduğu yasalar tarafından belirlenen düşünce biçimlerini yaratır.

d) İnsan bilgi edinme sürecinin öznesidir ve bilgi edinme sürecinde toplumsal pratiğin rolünü görmek gerekir.

1- Bilginin Varlık Biçimi Olarak Dil

Bilginin, nesnel gerçeğin insan tarafından zihinsel özümlenmesi olduğunu görmüştük.

Bu özümleme pratik faaliyet içinde gerçekleştiği gibi, insanın daha sonraki pratik faaliyeti açısından da belirleyici önemdedir.

Bilgi zihinsel olmakla birlikte, maddî biçime bürünür. Duyumlarla kavranabilmesinin yolu budur. Bilginin somutlaştığı bu maddî biçim dildir. Dil, duyumlarla kavranabilir bir nesne işaretleri sistemidir. Dil olmadan insan bilgiyle işlem yapamaz. Marx şöyle yazıyor. "Dil, bilinç kadar eskidir; dil, diğer insanlar içinde varolan ve yalnızca bu nedenden dolayı kişisel olarak benim için de varolan pratik bilinçtir."

Bilgiyi gelecek kuşaklara aktarmak, eksik ve doğruları ile onu nesnelleştirmek de demektir. Bu demektir ki, bir toplumsal bilinç, ortalama toplumsal kabuller, aslında nesneldirler.

İşaretler bir nesneyi, bir olayı, bir eylemi vb. gösterirler ve bilgi bu biçim altında oluşur. İşaretler ise insanın toplumsal pratiği ve tarihsel gelişime uygun olarak oluşurlar ve işaret bir anlamı gösterir. İşaret ve anlamı birbirinden ayrılmaz. Anlamdan yoksun işaret, işaretten yoksun anlam düşünülemez.

İşaretler nesneldir, duyumlarla kavranabilirler. Örneğin A, B, C veya 1, 2, 3 veya Ali, demir, süt vb. Bunlar duyumlarla kavranabilir (görülebilir, duyulabilir, tadılabilir, dokunulabilir vb.) nesnelerdir.

Dili oluşturan bu işaretler ile onun anlamı arasında doğal, zo-

runlu ve organik bir bağ yoktur. Ancak yine de bir sistemi vardır. Bu sistem yapısının ve gelişiminin tabi olduğu bir takım kurallara sahiptir. Yeni ögelerle zenginleşir, yapısı farklılığa uğrar vb.

İnsanın bilgiyi daha sonraki pratik faaliyet için kullanabilmesi için, bilginin bir biçimde somutlaşması gerekir. İşte dil bunu sağlayan bilginin varoluş biçimidir. Bilimlerin de bir dili vardır. Daha çok semboller biçimindeki bu dilin işlevi de budur.

Dil aynı zamanda bilgiyi nesnelleştirirken, onun gelişiminin de yolunu açar, onu etkiler. Kavramlar, soyut düşünebilme yeteneği, aslında bilgi edinme sürecinin bir aşamasında ortaya çıkar ve gelişir. Ardından, bilinci de etkilerler.

2- Pratik:

Bilginin Toplumsal ve Tarihsel İçeriği

İnsanın bilgi edinme pratiği tek yönlü bir süreç değildir. Bu süreci kavramak için bilgi, pratik ve insan (özne) ilişkilerine bakmak gerekir.

Bilgi, doğadaki nesnelerin ve toplumsal süreçlerin insan üzerindeki etkisidir. Bilgi edinme, özne ve nesne arasındaki etkileşime bağlıdır.

Özne olarak insan toplumsal bir varlıktır. Bilgi edinme alanına giren nesne ya da nesnel gerçek tarihsel bir özellik arzeder. Yani bilgi edinme alanına giren nesne, aslında daha önce de varolduğu hâlde, toplumsal pratiğin konusu hâline gelince, bu alana girmiş olur (Nesnenin bu özelliği üzerinde durmuştuk).

İnsan yalnızca faaliyette bulunarak, nesnelere müdahale ederek, toplumsal süreçlere müdahale ederek, onların etkisinde kalarak aynı zamanda onları da dönüştürerek bilgisini genişletir. Öyleyse insanın pratiği, kendi üzerinde de etkide bulunur.

Nedir pratik?

Pratiği yalnızca üretim alanıyla sınırlandırmak yanlış bir bakıştır. İnsan toplumunu son noktada maddî malların üretimi belir-

ler ancak insan faaliyeti, insan pratiği bununla sınırlı değildir. Bilgi edinme başlangıçta üretimden ayrı yürümemiştir. Üretim ve bilgi birbirinin parçası olarak gelişmiştir. Ancak giderek nesnelerin üretimi ile bilginin gelişimi birbirinden kopmaya başlamıştır. Böylece de bilgi edinme süreci, kendine özgü konusuyla, görece bağımsızlaşarak ve özgül özellikler kazanarak insanın bağımsız, teorik bir faaliyeti hâline gelmiştir. Bu gelişim kavranmadan, insan pratiğini üretim alanıyla sınırlamak sonuçta insanı salt ekonomik bir varlık olarak görmek ve buna bağlı olarak da bilgiyi salt teknik (üretim yapma yöntemleri ve aletlerin bilgisi) bir karakterde algılamak olur. Bu yanlış, ekonomist, kaba bir bakıştır.

Yukarıda anlatılan bilginin, üretim alanından kopması teori-pratik ayrılığına yol açmıştır. Bunu kavramadan teori ve pratiğin birliğinden söz edilemez. Teori pratik karşıtlığı gerçekte görecelidir. Pratik en geniş anlamıyla insan faaliyetinin nesnel biçimlerinin tümünü insanın toplumsal varlığının tüm yanlarını kapsar. Pratik nesnel gerçeğin bilgisine varmanın yoludur. Ancak bunun sonucunda oluşan bilgi (teori) ondan nispeten kopar.

Teori pratiğe hem bağımlı hem de ondan görece bağımsızdır. Bu iki nokta bilgi teorisi açısından son derece önemlidir.

Bilginin pratiğe bağımlılığı, bize, bilginin toplumsal ve tarihsel bir içerik taşıdığını gösterir. Bilgi edinme sürecinin öznesi, toplumsal bir öz taşıyan insandır. Nesne ise; insan tarafından seçilen ve onun faaliyet alanı içinde olan (ya da faaliyet alanı içine giren) nesne veya toplumsal süreçtir.

Pratik, insanın kendisini ve kendi tarihini yarattığı, kendi dışında varolan gerçeği dönüştürmeye yönelik maddî faaliyetidir. İnsan bu faaliyet içinde gelişir. Hatta bu fizyolojik açıdan da böyledir. İnsanda varolan organlar, bir faaliyet sonucunda bildiğimiz hâle gelirler. Engels şöyle yazıyor; "Nitekim el, yalnızca çalışma organı değil, aynı zamanda çalışma sonucudur." (Engels).

Bilgi edinme süreci içinde bilgi pratikten bağımsızlaşır. Zaten başka türlü bilginin bir türü olarak, teoriden söz edilemez. Teori,

pratikten belirli oranda kopmayı ifade eder. Burada kopma onunla ilişkisizlik anlamına gelmez. Bilginin bu görece bağımsızlığı, insanın önceden bazı tahminler yapmasına olanak sağlar. Bu anlamda teori geleceği görmeyi sağlayan bir bakıştır. Böylece mimarın emeği ile arının "emeği" (arının mimarı kıskandıracak denli "ustalıkla" petek yapması) arasındaki farkın, mimarın bir insan olarak, yapacağı şeyin resmini önceden kafasında çizmesinin anlamı da netleşir. Bu sadece önceden tasarlamakla sınırlı değildir. İşte tam bu noktada, düşüncenin tutarlılığının, bilgimizin sınırlılığını yenebilme yeteneğine dönmeliyiz. Teorik düşünme aynı zamanda bilgimizin yetersizliğini aşabilme olanağı demektir.

Üstelik bilgi edinme sürecinde yaşanan pratik mutlaka tek tek bireylerin pratiği de değildir. Tersine burada söz konusu olan toplumsal pratiktir.

Teorinin bu yol açıcılığı olmadan, "devrimci teori olmadan devrimci pratik olmaz" sözü anlaşılamaz. Sınıf savaşımı ve toplumsal pratik sürecinde elde edilen bilginin, devrimci teori düzeyine yükseltilmesi gerçekleşmeden, devrimci pratik olmaz. Kaba (vulgar) materyalistler, düşünceyi madde ile eşit şey olarak ele alırken, bilginin, teorinin bu dönüştürücü, müdahaleci yönünü görmezler. Bilgi edinme süreci içinde özne ve nesne arasındaki karşılıklı etkileşimi yok sayarlar. Oysa toplumsal pratiğin maddî olduğu göz önüne alınırsa, bilgi edinme sürecinde aktif olarak varolan insan (özne)'ın pratiği daha sonraki süreçlerde nesnelleşerek tekrar gündeme gelir. Eğer özne-nesne ilişkisi tek yanlı hâle gelirse bu süreklilik görülemez. Böylece de dünya süreçler bütünü olarak algılanmaz ve diyalektik materyalizm anlayışı terk edilir.

3- Nesnel Gerçeklik, Doğruluk ve Doğru Bilginin Ölçütü

Bilgi insan faaliyetinin, insanın toplumsal pratiğinin sonucudur. Yani, insan bilgi edinme sürecinde pasif değil, aktif ve dönüştürücü bir rol oynar. Diyalektik maddeciliğin bilgi teorisi insanın

gerçekliğin bilgisini edinebileceğini söyler. İnsan kendisi hakkındaki bilgiyi edinme ve kendini değiştirme sürecini de böyle yaşar.

İnsanlığın bir dönem önce doğru bildiği bilgilerin (örneğin dünyanın düz olduğu ve dönmediği kabul edilirdi.) bir dönem sonra yanlış bilgi olduğunun anlaşıldığını biliyoruz. O hâlde bilgilerimizin doğruluğunun ölçütü nedir? Gerçeklik/doğruluk nedir sorusuna yanıt vermeden bu soru tartışılamaz. Önce gerçeklik/doğruluk nedir?

Hemen hemen tüm filozoflar bilginin hedefinin hakikate (gerçekliğe) erişmek olduğuna inanmışlardır. Elbette buna inananlar, kendileri dışında bir gerçekliğin (hakikatin) varlığını kabul etmek durumundadırlar.

Marksizm-Leninizm ise gerçeklik (hakikat) kavramını, daha da somutlayarak nesnel gerçeklik (nesnel hakikat) kavramını geliştirmiştir. Nesnel gerçeklik, insandan bağımsız olarak vardır. Nesnel gerçekliğin ne olduğu (yani içeriği) ne tek tek insanlara ne de insanlığa bağlı değildir. Nesnel gerçeklik, içeriği insana bağlı olmayan bilgidir. Bu ne demektir?

a) Daha önce belirttiğimiz gibi insanın pratik faaliyetinden bağımsız bilgi ve elbette buna bağlı olarak da bir "gerçeklik" varolamaz.

b) İkincisi gerçeklik (hakikat), nesnelliğin dışında varolamaz. Yani bilginin içeriğini nesnel gerçek oluşturur. Örneğin dünya hakkındaki bilgimiz dünyaya dayanır. Yani bu bilginin yanlışlığı, doğruluğundan ayrı olarak dünyanın varolması gerekir. Bu olmayınca bilgi, nesneyi yansıtma özelliğini (ki bu temel özelliğidir) yitirir.

Yukarıdaki iki noktadan bir sonuç çıkmalıdır. Nesnel gerçeklikten veya bilgiden söz edebilmemiz için insanın eylemi, pratiği gereklidir. İkincisi insanın bu faaliyeti, eylemi onun kendisi dışında varolan nesnellikle anlamlıdır. Birinci noktadan çıkan sonuç: Gerçeklik (hakikat) bir yandan özneldir, insan faaliyetinin bir biçimidir. İkinci noktadan çıkan sonuç: Gerçeklik bir yandan da

nesneldir. Çünkü insanlardan bağımsız olarak vardır.

O hâlde nesnel gerçeklik kavramı, nesne ile özne arasındaki diyalektik ilişkiyi ifade eder.

Bu nokta çok önemlidir. Bu diyalektik ilişki anlaşıldı mı, demek ki nesnel gerçeklik durağan bir şey olarak görülemez. İnsan gerçekliğin bilgisine varırken, onu etkiler, ondan edindiği bilgilerle bilgisini derinleştirecek pratiği yaratır vb. O hâlde nesnel gerçeklik durağan değildir.

İşte diyalektik materyalizm nesnel gerçeklik denilen ve insan (özne) ile nesne arasındaki diyalektik ilişkiyi anlatan bir süreci anlatabilmek için iki kavram daha kabul eder: Mutlak gerçeklik (mutlak hakikat) ve göreceli gerçeklik (göreceli hakikat). Nesnel gerçeklik, bu mutlak gerçeklik ile göreceli gerçekliğin bir bütünlüğüdür. Öyleyse belli bir andaki bilgimizin içinde, daha sonraki gelişmeler ve bilimin ilerlemesi sayesinde ortadan kaldırılacak bir yan vardır. Öyleyse belli bir anda, bir durakta bilgimiz görecelidir.

Öte yandan belli bir andaki bilgimizin içinde daha sonraki insan pratiği ve bilim tarafından doğrulanacak, zenginleştirilip geliştirilecek bir yan vardır. Yani gerçekliğin bir yanı mutlaktır.

İnsan pratik faaliyeti ile dünyadaki (evrendeki) her şeyin bilgisini edinebilir. Ama bu, toplumsal pratik olarak sonsuz tarihsel gelişim süreci içinde gerçekleşir. Engels şöyle yazıyor: "Düşüncenin koşulsuz doğruluğu, son derece koşullu doğrular çerçevesinde düşünen bir dizi insanda gerçekleşir." Yani insanın edindiği her bilgi, nesnel gerçeğin öğrenilmesi sürecinde bir adım olduğu sürece "koşulsuz doğrudur". Ama o bilgi, insan toplumunun pratiğinin sınırları tarafından belirlendiği ve sadece bir adım olduğu için de koşullu doğrudur. Bu nedenle mutlak gerçeklik yerine "hakikatin hakikati" denilen bir son, bitmiş bilgi aramak saçmadır

Öte yandan bilgimizin bir yanının göreceli olması, hiçbir şey bilmediğimiz biçiminde ele alınmamalıdır. Lenin şöyle yazıyor "Marx ve Engels'in maddeci diyalektiği elbette ki görecelilik taşır; ancak ona indirgenemez, yani bilgilerimizin tümünün görecelilği-

ni, nesnel hakikati yadsıma anlamı değil, bilgimizin nesnel gerçeğe yaklaşıklılığının sınırlarının tarihsel bakımdan koşullu olduğu anlamında kabul eder."

Öyleyse bilgimizdeki iki yanın, mutlak ve göreceliliğin herhangi birini abartmak, nesnel gerçekliğin özne ve nesnenin diyalektiği olduğunu atlamak anlamına gelmektedir. Yine Lenin bu diyalektik ilişkiyi anlatmak için şunları yazıyor. "Bilimin gelişmesindeki her adım, mutlak hakikat yığınına yeni damlalar ekler; ne var ki bilimsel her önermenin taşıdığı doğruluğun sınırları görecelidir, bilginin serpilmesi ile birlikte bu sınırlar kâh genişler; kâh daralır."

Peki, buna rağmen doğru bilginin, bilginin doğruluğunun ölçütü nedir? Yani doğruyu yanlıştan ayırt edebileceğimiz bir ölçüt var mıdır? Pek çokları deneyden, gözlemden söz ederler. Gerçekte bunlar birer sınama yöntemi olabilir ama insan bir ovaya bakıp dünyanın düz olduğuna ya da güneşin doğuşu ve batışına bakıp dünyanın değil, güneşin döndüğüne inanamaz mı? Günlük yaşantımızda kullandığımız "güneş doğdu" terimi sanki dünyanın olduğu gibi durduğunu ve güneşin döndüğünü, "batıp-çıktığını" anlatır gibidir. Oysa güneşin doğması, dünyanın kendi çevresindeki hareketinin sonucudur.

Aslında bu tip örnekler ilginç olsa da insanın günlük pratiği açısından çok belirleyici olmadığından sadece ilginç olarak kalırlar. Ama insanın aileye, devlete ilişkin bilgisinin doğruluğu gibi toplumsal olaylara ilişkin bilgiler söz konusu olunca insan bir miktar korku ile karışık bir şaşkınlık duyar. Çünkü toplumsal bilinç (ki tek tek insanlardan bağımsızdır) insanı koşullamıştır. Örneğin tanrının olmadığını söylemek insanı "korkutur" ve insan böylesi bir konuda gözlem bile yapamaz.

Bu örnekler bile gözlemin tek başına yeterli olmadığını anlatır. Örneğin sosyalizmin varolmadığı 1917 Ekim Devrimi öncesi dönemde sosyalizm bir "hayal" idi. Ama bu "hayal"in doğruluğunu ispatlamak yine mümkündü.

Marx şunları yazıyor: "İnsan düşüncesine nesnel doğru özel-

liğinin atfedilip edilemeyeceği sorunu, teorik değil, pratik bir sorundur. İnsan, pratikte, düşüncesinin doğruluğunu, yani düşüncesinin gerçek olduğunu, gücünü ve dünyevîliğini kanıtlamalıdır." Marx'ın bu sözleri düşüncenin sadece kendi içinde mantıksal bir tutarlılığa sahip olmasının da yetmediğini gösterir.

Demek ki pratik, doğruluğun ölçütüdür.

Bilginin doğruluğunun ölçütü iki temel niteliğe sahip olmalıdır.

a. Maddî, nesnel olmalıdır. İnsanı bilgi dünyasından çıkartıp nesnel dünyaya götürmelidir. Bilginin nesnel doğruluğu başka türlü anlaşılamaz.

b. İkinci olarak genel olmalıdır. Yani tek tek olgulara ait olmak değil, genel bir karaktere sahip olmalıdır. İnsanın pratik faaliyeti, mahiyeti gereği böyledir.

İşte bilginin doğruluğunun ölçütü olarak pratik bu iki niteliğe sahiptir. Pratik hem maddî ve duyumlarla kavranabilirdir, hem de geneldir. Örneğin buhar makinasının yapımı, fizikteki ısı enerjisinin mekanik enerjiye dönüşmesi tezini kanıtlar. Engels şöyle yazıyor: "Yüzbin buhar makinası, bunu bir makinadan daha fazla kanıtlayamaz." Demek ki pratiğin boyutları ya da nicelik değil, bizzat pratikçe kanıtlanması önemlidir. Emperyalizmin bu kadar güçlü olduğu çağda, sosyalist devrim olanaklı mıdır, sorusu sorulmaktadır. Oysa tarih bunun yanıtını vermiştir. Ekim Devrimi bunun kanıtıdır. O çağda emperyalizm hiç de daha az güçlü değildi. Bunun bin kere kanıtlanması, daha fazla kanıtlanması demek değildir.

Pratik mutlak bir ölçüttür çünkü nesnel gerçeklik bugünün veya yarının pratiği temeline dayandırılarak doğrulanır. Ama aynı zamanda pratik görecelidir. Çünkü bilgi şu veya bu tarihsel dönemin pratiğini aşabilir. Öyle bir anda, bilimin ortaya koyduğu teorilerin doğruluğunu saptamak için ortaya konacak pratik henüz oluşmamış olabilir. Pratiğin toplumsal ve tarihsel içeriği anlaşıldığında bu görecelilik de anlaşılır. Bugün, sınıfların ortadan kalkıp,

devletin söneceğinin doğruluğunu ispatlayacak pratiği ortaya çıkaracak koşullar henüz yoktur vb.

Demek ki, pratiğin toplumsal ve tarihsel içeriği bize, doğruluğun ölçütü olarak pratiğin her gün kendi sınırlarını da genişlettiğini gösterir.

* * *

Sorular

1. Devrimci partinin oluşumunu özne-nesne etkileşimi içinde açıklayınız.
2. Öğretmenin eğitilmesi ve öğretirken öğrenmek, değiştirmek için uğraşırken değişmek kavramlarını tartışınız.
3. Diyalektik materyalizmin bilgi teorisi ile kaba materyalist ve idealist anlayışları karşılaştırınız.
4. Pratik nedir?
5. "Kapitalizm insanın insan tarafından sömürülmesine dayanan toplum biçimlerinin en gelişmişi ve en sonuncusudur" bilgisinin, nesnel gerçeklik kavramı çerçevesinde doğruluğunu tartışınız.
6. Bilgi düzeyleri olarak ampirik ve teorik, soyut ve somut, analiz ve sentezin birliğinden ne anlıyorsunuz?

KONU 6

DİYALEKTİK MATERYALİZMİN YASALARI

Buraya kadar, materyalist felsefenin, madde ve bilinç konusundaki temel yaklaşımını ortaya koyduk. Bu kadarı bize, diyalektik düşünmenin ne demek olduğunu gösterir. Ama doğa, toplum ve düşüncenin en genel yasalarını ortaya koyan diyalektik ve tarihsel materyalizmin, bu yasalarını görmemiz ve öğrenmemiz gerekiyor.

1- YASA NEDİR?

Yasa, nesne ve süreçler arasında iç zorunlu bir bağlantı ve bağımlılıktır. Ancak nesneler ve süreçler arasındaki her bağımlılık yasa değildir. Bunun yasa olabilmesi için istikrarlı ve zorunlu bir karakter taşıması gerekir. Nesne ve süreçler arasında geçici karakterde bağlantılar da olabilir. Bilim, bunu incelemeyi, sürecin asıl unsurunu ayıklamayı, anlamayı gerektirir. Bir hareketteki her gelişme, o hareketi, o maddeyi o yapan asıl unsurlara ait olmayabilir. Yasa, bir sürecin, hareketin, karakterini verir.

Yasaların açığa çıkarılması insan pratiği için çok önemlidir. İnsan, ancak bu yasaları özümseyerek bilinçli bir faaliyette bulunabilir. Süreçlerden kendi amaçları için yararlanabilir.

Yasaları sınıflandırmak, oldukça zordur. Ama, eğitim açısından bu gereklidir de. Bu nedenle zorluklarını göze alarak bunu yapmalıyız. Üç çeşit yasadan söz edebiliriz. Elbette daha başka açıdan da yasalar sınıflandırılabilir.

a- Tekil Yasalar: Belirli bir hareket biçiminin oluşturduğu süreçler arasındaki ilişkiyi ifade ederler. Bunlar özgün koşullar altında ortaya çıkar ve faaliyet gösterirler. Sınırlı bir etki alanına sahiptirler (Örneğin kapitalizmin artı-değer yasası. Bu yasa kapitalizm koşullarında geçerlidir, kapitalizmin mutlak yasasıdır. Ama başka bir sosyo-ekonomik yapıda, mesela feodalizmde ya da sosyalizmde geçerli değildir). Tekil yasalar denilince hareketin bir biçimine ait yasalardan da söz edebiliriz. Mesela sadece mekanik harekete ait bir yasa gibi.

b- Özel Yasalar: Nitelikçe farklı nesnelerin genel özellikleri arasındaki ilişkileri ifade ederler. Örneğin sınıflı toplumlar diyeceğimiz, köleci-feodal ve kapitalist topluma ait ortak yasa: Sınıflı toplumların tarihi, sınıf savaşımlarının tarihidir. Ya da devlet, sınıflı toplumla beraber ortaya çıkar ve sınıfların ortadan kaldırılması ile ortadan kalkar, bir sınıfın diğer sınıf ve katmanlar üzerindeki baskı aracıdır. Özel yasalar denildi mi, toplumsal alanın dışına çıkarsak, hareketin birden fazla biçimine ait yasalar örnek verilebilir. Örneğin enerjinin sakınımı kanunu, fiziksel harekette de, kimyasal harekette de geçerlidir.

c- Genel Yasalar: Hareketin her biçimine ait yasalardır. Bunlara en iyi örnek olarak, diyalektik ve tarihsel materyalizmin yasaları verilebilir. Bu yasaları göreceğiz. Yukarıdaki eğilimimizi sürdürüp bunlara toplumsal alandan örnek verecek olursak, mesela her toplumsal biçimde geçerli bir yasa olarak altyapı-üstyapı ilişkisini verebiliriz.

2- Diyalektik Materyalizmin Temel Yasaları

Evrende her şey birbirine bağlı olarak bir gelişme ve değişme hâlindedir. Bu nedenle gelişme ve değişme hâlindeki bu nesne ve süreçleri tanımak için onları karşılıklı bağlantıları içinde ele almak zorunludur. Her bilim dalı, bilginin derinleşmesi anlamında bir alanda yoğunlaşır. Ama gerçekte, hiçbir hareket (demek oluyor ki hiçbir bilim dalı) yalıtık olarak varolamaz. Diyelim ki mekanik ha-

reket, salt mekanik hareket olarak kalmaz. Yukarıda görmüştük ki, hareketin bir üst biçimi, alt biçimlerini içerir. Mesela bir biyolojik hareket, bir alt düzeyde hareket demek olan kimyasal, daha altında fiziksel ve en basit hareket biçimi olarak mekanik hareketi içerir. Ama biyolojik hareketi anlamak için, bu hareketlerin tek tek yasalarını inceleyerek bir "toplama" sonuca gidemeyiz. Toplumsal hareket, insanın biyolojik bir varlık da olması nedeni ile biyolojik hareketi içerir ama ona indirgenerek açıklanamaz. Öyle ise bir bütün olarak hareketin yasalarını izlemek, incelemek gerekir. İşte diyalektik materyalizm bize bu genel bağlantıların yasalarını verir. Bu yasalar:

A- Niceliğin Niteliğe Dönüşme Yasası

Daha önce gördük ki evrende varolan her şey hareket hâlindedir, bir gelişme ve değişme içindedir. Bu gelişme ve değişme, basit, ölü, azalma ve çoğalma biçiminde olmayıp canlı, süreklilik içinde bir kesiklik, karşıtına dönüşme, eskinin yokoluşu ve yeninin doğuşu biçimindedir. Böylece süreç, niceliksel değişmelerin, niteliksel değişmelere dönüşmesi ve arkasından bu niteliksel değişmelerin, niceliksel değişmelere yol açması olarak gelişir ve niceliğin niteliğe dönüşmesi yasası ile açıklanır.

Nicelik nedir? Nicelik, bir nesnenin verebileceği değişik özelliklerin toplamıdır. Öyle ki bu özellikler o nesne hakkında bize tam bir bilgi vermezler, sadece onun değişik yanlarını tanımamızı sağlarlar. Yani nesnenin asli özelliği değildirler. Bu tek tek özellikler değişebilir. Ama bu sürede nesne değişmeden kalır. Nesnenin bu özellikleri, nesnenin özünün dışa vurmasından başka bir şey değildir (Azlık, çokluk, iletkenlik, renk vb.). İnsanın iki eli, iki bacağı, iki gözü, iki kulağı, iki burun deliği, bir cinsel organı vb. vardır. Bunların toplamı insan demek değildir.

Nitelik nedir? Nitelik nesnenin iç yapısını tanımamızı sağlayan en temel özelliklerin bütünüdür. Nesneyi o nesne yapan özdür. Öyle ki bu özellik değiştiğinde nesne de değişir. Nitelik kendisini

dışa vuran özelliklerin ve ögelerin (yani niceliklerin) basit bir toplamı olmayıp onların bütünlüğünün ve bütünselliğinin bir ifadesidir. Bu yüzden nesnenin bazı özellikleri değiştiği hâlde nesne değişmeden kalabiliyor.

Tek başına nitelikten söz edemeyiz, nitelik değil, nesnenin niteliği vardır. Nitelik, nesneyi veya süreci niteler ama o demek değildir. Bu da gösteriyor ki nesne, nitelik ve niceliğin bir birliğidir. Nesnenin niteliği belirli bir niceliğe ayrılmaz bir biçimde bağlıdır. Nicelikle nitelik arasındaki bu bağlama "nesnenin niteliğinin dayanıklılığı" denir.

Değişmenin özü nitelikle nicelik arasındaki bu ilişkide yatar. Nicelikteki her değişim, nitelikte bir değişime yol açmaz. Ama belli bir nicelik değişimi, ardından nitelik değişimini getirir. Peki, burada ölçü nedir?

Ölçü, nesnenin mevcut niteliği değişmeksizin verebileceği en son nicelik değişikliğidir. Bu aşıldığında artık eski nitelikten söz edilemez. Artık yeni nitelik ve onun niceliği söz konusudur. Bir insanın 10 parmağından oluşan elleri vardır. Bir parmağını kesmeniz elinin niteliğini değiştirmez. Ama el, tüm parmaklar yok olduğunda, artık "parmaksız el"dir ve eskisi gibi bir el değildir. Bir insanın iki elini yok ederseniz, o hâlâ insandır. Ama kafasını keserseniz, o artık ölü bir insan olur. Ya da bir insanı, bir robot veya hayvan hâline getirirseniz, elleri ve ayakları yerinde olduğu hâlde, insan olmaktan çıkmış demektir.

Nicelik değişimler, belli bir noktaya kadar nesneyi değiştirmiyor ama bir noktadan sonra bu değişimi ateşliyor. Yeni nitelik, mutlaka kendine bağlı nicelikler demektir.

Böylece nicelik değişmelerinin nitelik değişmelere yol açmasına ters yönde bir süreç eşlik eder. Bu süreç yeni niteliğin kendine özgü nicel değişmelere yol açması sürecidir. Engels, nitelik ve nicelik değişmelerinden söz ederken şunları yazıyor: "Hareketin biçim değiştirmesi her zaman en az iki cisim arasında geçen bir süreçtir. Bunlardan biri hareketin bir niteliğinden belirli bir

miktar yitirirken, hareketin bir başka niteliği biçiminde buna tekabül eden bir miktar kazanır. Demek ki burada nitelik ve nicelik karşılıklı olarak birbirlerine tekabül ederler." "O hâlde madde ya da hareket artırılmadan ya da azaltılmadan, yani bir cismin niceliği değişmeden niteliği değiştirmek mümkün değildir."

Niceliksel değişmeler, nispeten uzun bir sürede yavaş yavaş ortaya çıkmasına karşın, nitel değişmelerde süreklilikte bir kesiklik olarak ortaya çıkar. Bundan da gelişmenin süreklilik ve kesikliğin bir bütün olduğu anlaşılır. Burada kesiklik, süreklilik içinde sadece bir andır. Onu her zaman sürekliliğe bağlayan bir ara halka vardır. Devrim, süreklilik içinde bir kesikliliktir.

Süreklilikten bu kesiklik (sıçrama) birdenbire olabileceği gibi nispeten yavaş bir biçimde de olabilir. Doğada nitel değişmelerin bu iki biçimine de rastlarız. Kimyasal bileşimlerde bir nitelikten diğerine geçiş birdenbire olur (patlamalar gibi). Organik doğada, özellikle daha mükemmel ve karmaşık organizmalarda niteliksel değişmeler daha yavaş olur (örneğin türlerin evrimi).

İster öyle ister böyle olsun bir nitelikten yeni bir niteliğe geçiş, her zaman bir sıçramadır. Gelişmenin bu karakteri doğada olduğu gibi toplum ve düşüncede de vardır.

Toplumsal alanda gelişme, niceliksel ve niteliksel değişmelerin bir bütünlüğü olarak vardır (evrim, devrim). Her toplumsal altüst oluş (devrim), süreklilik içinde bir kesiklik, bir sıçrama olarak görülür.

Sağ revizyonizm ve reformizm, gelişmeyi yalnızca niceliksel değişmeler olarak ele alır. Süreklilik içinde kesikliği, yani devrimi reddeder. Kapitalizmden sosyalizme geçişin devrime gerek olmaksızın, kapitalizmin yavaş yavaş sosyalizme dönüşmesiyle olabileceği savını ileri sürerler. Mesela bugünlerde global kapitalizmi, "işte sosyalizme gidiyoruz" diye değerlendirmeleri gibi. Hatta, ABD dünyaya egemen olursa, tek başına, diğer emperyalist güçleri yok ederse, boyun eğdirirse, dünyada barış egemen olur gibi. Bu toplumsal alanda son derece çocukça, safça duran bakış, as-

lında iradesizlik ve teslimiyetin ürünüdür. Bunun tersine küçük burjuva solculuğu, gelişme ve değişme sürecinde niceliksel gelişmenin rolünü yadsır. Toplumsal gelişmeyi yalnızca; toplumsal altüst oluşlar olarak görür. Onlara göre devrim, sadece birkaç eylem demektir.

Revizyonizmin tek yanlılığı yığınları kapitalizme karşı savaşımından koparmayı amaçlarken "sol"culuk devrimci savaşım yerine politik maceracılığı koyar.

Niteliksel değişmeleri, iki başlıkta ele almak mümkündür. Daha doğrusu, bazı nitel değişimler, nesnenin kendisinde köklü bir değişime yol açmasa da, nesneyi değiştirirler. Bu farkı ortaya koymak için böylesi bir ayrım işimize yarayacaktır.

a) Köklü nitel değişmeler,

b) Köklü olmayan nitel değişmeler olarak ele alınabilir.

Köklü nitel değişmede nesne artık eskisinden farklı bir şeydir. Örneğin; kapitalizmin yerini sosyalizmin alması. Köklü olmayan nitel değişmelerde ise nesnenin niteliği değişmez, fakat eskisi gibi de kalmaz, yeni yapısal, iç özellikler kazanır. Örneğin; kapitalizmin emperyalist aşamaya varması köklü olmayan bir nitel değişmedir. Emperyalizm aşaması kapitalizmin özünü değiştirmez. O yine üretim araçlarının kapitalist özel mülkiyetine dayanıyor. Ama bununla birlikte emperyalizm eskisinden farklı bir kapitalizmdir. Tekellerin ve tekelci sermayenin egemen olduğu bir kapitalizmdir.

Kuşku yok ki, bu her iki biçimdeki nitel değişimin kendine özgü nicel değişimlerle de bağı vardır. Tekelci kapitalizm, kapitalizmin kendi özelliklerini daha olgunca ortaya koyması demektir. Bu ise aynı zamanda kapitalizmin hem kendi içinde derinlik kazanacak nicel gelişmeler yaşaması, hem de dünya ölçeğinde yayılması ile mümkündür. Olgunluk çağında, kendi özünü daha iyi yansıtan kapitalizm, tekelci kapitalizmdir.

Nitel ve nicel değişimleri ele aldığımızda, iki noktayı unutmamamız gerekir; ilki, niteliğin maddenin kendisi demek olmadığı-

dır ve ikincisi elbette bununla da bağlı olacak şekilde, bir süreçte neyi nitelik olarak ele aldığımızı bilirsek, nicelik-nitelik ilişkisini daha doğru ortaya koyabiliriz.

B- İNKÂRIN İNKÂRI YASASI

Bu yasa diyalektiğin diğer iki yasasıyla bağlıdır. İnkârın varolabilmesi için aralarında çelişki bulunan karşıtların varolması zorunludur. Bu çelişkinin çözümü yeni bir niteliğe geçiştir, bu yeni nitelik ise eski niteliğin inkârıdır. Böylece inkâr gelişmenin kaçınılmaz bir yasası olarak görülür. Hiçbir alanda daha önceki varoluş biçimi yadsınmadan gelişme varolamaz.

Burada inkâr günlük yaşamda kullandığımızdan farklı bir anlam taşır. Günlük yaşamda inkâr, her şeyi reddetmekle eş anlamlı olarak kullanılır. Metafiziğin inkâr görüşü de bundan pek farklı değildir. Metafiziğe göre inkâr eskinin iz bırakmadan yokoluşudur.

Diyalektik, inkârı, alt aşamadan üst aşamaya geçiş, basitten karmaşığa doğru gelişme ve değişme süreci içinde ele alır.

Diyalektik inkâr:

a) Gelişme ve değişmenin bir koşulu ve etkenidir.

b) Eski ile yeni arasında kurulan bağın bir etkenidir. Burada eskinin inkârıyla ortaya çıkan yeni daha üst düzeyde ve daha yetkin olandır. Bu anlamda inkâr olumluluktur.

Diyalektik inkâr, eski niteliğin bazı yanlarının olumsuzlanması, bazı yanlarının ise yeni nitelik içinde korunmasıdır. Bu onu tümden inkârdan ayırır. Ve aynı zamanda gelişimdeki sürekliliği, önce ile sonra arasındaki bağı ortaya koyar. Ama geçmişin bütünsel inkârı olmadan, onun bazı yönlerinin geliştirilmesi de olamaz. Yani yeni ortaya çıkmadan eski olandan olumlu bir şey alınamaz. Ama eskinin, yeniden saklı tutulan bu yanları, eski nitelikten mekanik bir biçimde olduğu gibi alınmaz, yani onları özümser, dönüştürerek kendi yapısına uydurur. Böylece yeni niteliğin eskisiy-

le bağı kurulmuş olmakla kalmaz daha da mükemmelleşir. Örneğin Marksist felsefenin ortaya çıkmasını ele alalım. Eski felsefeyi diyalektik inkârdan geçiren Marksist felsefe onun bazı yanlarını aldı. Daha önce de belirttiğimiz gibi, eski felsefeden aldığı bu yanları oldukları gibi korumadı. Onları kendi yapısına uydurdu. Böylece insanlığın binlerce yıllık birikimiyle bağlanmış oldu ve eski felsefeden daha üst ve mükemmel bir yapıya kavuştu. Ama bunun için önce o geçmişin bütünsel bir yadsınması gerekti.

Öte yandan bizzat gelişmenin sürekliliği, inkârın inkârını zorunlu kılar. Burada ilk inkâr eskinin bazı özelliklerini dönüştürerek saklı tutmada onun tam karşıtıdır. Gelişme burada durmaz, ilk inkâr aynı zamanda kendi inkârının koşullarını yaratır o da inkâra uğrar.

Toplumların gelişmesini ele alalım:

Üretim araçlarının toplumun mülkiyetinde olduğu ilkel komünal toplum, üretim araçlarının özel mülkiyetine geçişle olumsuzlanır. Bu inkârın en yüksek biçimi üretim araçları üzerindeki kapitalist özel mülkiyete geçiştir. Kapitalist toplum kendi olumsuzlanmasını hazırlar ve üretim araçlarının toplumsal mülkiyetine geçilir. Bu olumsuzlamanın olumsuzlanmasıdır (İnkarın inkârı).

Burada gelişmenin basit bir tekrar olmadığı, düz bir çizgi izlemediği kolayca görülür. Çünkü bu ikinci olumsuzlanma başlangıca bir dönüş değildir. Başlangıçla daha üst düzeyde bir çakışmadır. Demek ki gelişme düz bir çizgi hâlinde değil helezon hâlinde oluşuyor. Bitiş noktasıyla başlangıç noktası üst üste geliyor. Ama ondan daha mükemmel bir noktada ve daha üst düzeyde.

Olumsuzlamanın olumsuzlanması daha çok tez (başlangıç), antitez (ilk olumsuzlama) ve sentez (ikinci olumsuzlama) olarak ifade edilir.

Ancak tez-antitez-sentez ilişkisinin her zaman doğru kullanılmadığına dikkat edelim. Bu nedenle tez-antitez ve sentezden söz etmekle yetinmemeli. Örneğin buğday (tez), filiz (anti-tez) ve başak (sentez)'tan söz ediliyor olsun. Olumsuzlanmanın olumsuzlan-

ması yasasında sadece bu aşamaları ifade etmekle yetinmemeli. Bu süreçleri incelemeli.

Tez, anti-tez ve sentez biçiminde üçleme, daha çok günlük yaşamda, düşünce dünyasına özgü olarak ele alınır. Bir teorem ortaya atılır ve sonra onun karşıtı ve nihayet bir senteze ulaşılır. Biz, bununla ilgili değiliz. Zira bu, bizim kastettiğimiz hareketin kendisine ait bir sürecin düşünsel alana uygulanışıdır.

Olumsuzlanmanın olumsuzlaması (inkârın inkârı) yasası, hareketin bütününe ilişkindir. Buğday, filiz ve başak, aslında bir hareket devrinin tamamlanmasıdır. Bir maddenin tüm hareketine uygulanan bir yasadır inkârın inkârı. Toplumların gelişimine uyguladığımızda da bunu görürüz, ilkel komünal toplumdan sınıflı topluma geçiş ve sınıflı toplumun aşılarak sınıfsız toplumun kurulması. Tüm toplumsal hareketin genel yasasıdır bu.

Bir hareket ele alındığında, bu hareketin bütününün içinde bu inkârın inkârı yasası kendini gösterir.

Olumsuzlanmanın olumsuzlaması yasası, gelişmenin yönünün alt düzeyden üst düzeye, basitten karmaşığa doğru olduğunu gösterir. Burada karmaşık anlaşılamayan değil daha mükemmel olan anlamındadır.

Bu yasanın önemli bir özelliği de geri işlemezliğidir. Yani genel olarak gelişme üst düzey biçimlerden, alt düzey biçimlere doğru olamaz.

Ama gelişme zigzaglar tanımayan basit bir ilerleme de değildir. Bu süreç, çelişkiler içinde ve karşıtların savaşımı olarak gerçekleşir.

C- Karşıtların Birliği ve Savaşımı

Bu yasa diyalektik materyalizmin çekirdeğidir. Gelişmenin kaynağı, gücüdür. Diyalektiğin diğer yasaları bu yasa tarafından belirlenir.

C-1. Karşıtların Birliği

Evrende yer alan nesneler, hiçbir şekilde birbirleriyle mutlak özdeş olarak varolamazlar. Nesneler arasındaki birlik ya da farklılıklar en az iki nesnenin karşılaştırılmasıyla bilinir. Bilgi edinmenin ilk aşamasında bu farklılıklar ya da karşılaştırmalar önemli yer tutar. Ama bizim burada sözünü ettiğimiz karşıtlık, iki farklı nesne anlamında değildir. Nesnenin kendi içindedir. Diyelim ki, kapitalizm bir madde olsun, onun içindeki karşıtlıktır.

Nesnelerin dış görüntüsünden iç yapısına doğru indiğimizde karşıt kutup ve eğilimlerle karşılaşırız. Nesnelerin iç yapısındaki bu karşıtlık, nesneler arasındaki farklılıklardan daha farklı bir şeydir. Farklılık birinin ötekinin düzeyine çıkanlmasıyla giderilebilir. İç yapıdaki karşıtlık ise bu yolla ortadan kaldırılamaz. Nesne bu karşıt taraflardan ne biri ne de diğeridir. Bu karşıt taraflann bir birliği ve bütünlüğüdür. Örneğin atomu ele alalım. Atom (-) yüklü elektronlarla (+) yüklü protonların birliğidir. Tek başına ne elektron ne de proton bir atom değildir.

Bu örnekten de anlaşılacağı gibi karşıtların birliği, çelişkili bir birliktir. Karşıt yanlar, hem birbirini içerir, hem de reddeder.

Engels, karşıtlann birliğini şöyle ifade ediyor: "Yarısını yedikten sonra elimizde bütün bir elma kalmayacağı gibi, çelişkili taraflardan biri olmadan diğeri de olamaz."

İki tür karşıtlık vardır;

a- Formel Karşıtlık: Formel karşıtlık, karşıtlığın ve çelişkinin, maddenin özünde değil de düşüncede bulunduğunu kabul eder. Formel mantık anlayışı şöyle ifade edilebilir.

i) Bir şey kendisiyle özdeştir. Bitki bitkidir, insan insandır.

ii) Bir şey aynı zamanda hem kendisi, hem de karşıtı olamaz (A, A olmayan değildir).

iii) Üçüncünün Dıştalanması: Bir varlık ya şudur ya da budur, başka da seçenek yoktur. Eğer (A) ve (A) olmayan birbirinin karşıtı ise nesne ya (A)'dır, ya (A) olmayandır.

Bu mantık ancak düşünce sınırları içinde geçerlidir. Sınıflandırmaya veya ayırmaya olanak tanır. Bu açıdan faydalı bulunabilir. Ama onun ötesine gitmek istediğimizde tamamen yetersiz kalır. Çünkü sürekli hareket hâlindeki nesnel gerçeğin ne olduğunu anlamamıza olanak vermez. Hareketin kaynağı olan, nesneleri ve süreçleri karşıtların birliği olarak ele almaz.

b- Diyalektik Karşıtlık: Diyalektik karşıtlık formel düşünce tarzını içerir, ama ondan çok daha farklıdır. Hareket hâlindeki nesne ve süreçleri karşılıklı bağımlılıkları içinde ve iç karşıtların bir birliği olarak kavrar. Buna göre madde, nesne, karşıtların birliği olarak vardır. Ve bu karşıtlar, sürekli savaşım hâlindedir. Bu da maddenin başlangıç ve sonunu işaret eder.

C- 2.' Gelişmenin Özü Olarak Karşıtların Savaşımı

Karşıtların birliği diyalektik çelişki anlayışının özgül özelliklerinden yalnızca biridir. Karşıtlar nesne ve süreçlerde yalnızca karşılıklı birlik içinde bulunmazlar, aynı zamanda birbirlerini karşılıklı olarak dıştalar ve iterler (Örneğin: Atomda (+) ve (-) yüklerin etkileşimi). Bu diyalektik çelişki anlayışının diğer bir özgül özelliğidir ve ifadesini karşıtların birbirleriyle savaşımı kavramında bulur.

Lenin karşıtların bu savaşımını gelişmenin kaynağı ve itici gücü olarak görür ve bu nedenle "gelişme karşıtların birbiriyle savaşımıdır" der.

Nesne ve süreçlerde, karşıtlar arasındaki savaşıma bağlı olarak, karşıt yanlardan biri diğerini dıştalar. Bu dıştalamayla birlikte karşıtların birliği de son bulur. Yani, karşıtların yeni ve özgül birliğine son vermek için yeni bir nitelik oluşur.

Bu yeni nitelik içinde yeni karşıtların savaşımına tanık oluruz. Böylece gelişme, karşıtların savaşımı olarak sürer. O hâlde karşıtların birliği sınırlı, geçici ve görelidir. Ama onlar arasındaki savaşım ise mutlaktır. Demek ki hareket ve gelişme bir dış dürtüyle değil karşıtların savaşımı olarak gerçekleşir. Burası son derece önemlidir. Hareket, öncelikle dışsal bir şey değil, maddenin ken-

di varlığı ile bağlı bir gerçekliktir. Madde hareketsiz varolamaz demek budur.

Metafiziğin tersine diyalektik, çelişkiyi çözülmez olarak görmez. Çelişkiler değişmez ve hareketsiz değildir. Çelişki gelişir ve değişik aşamalardan geçerek tam olarak ortaya çıktıktan sonra çözülür ve yeni çelişkilere dönüşür. Çelişkilerin bu gelişimi niteliksel değişmenin ön koşullarını yaratır. Bu süreci üç aşamada inceleyebiliriz.

1- Uyumluluk aşaması: Bu aşamada karşıtlar tam bir uyum içimdedir.

2- Çatışmanın kendini göstermesi ve çatışmanın birliğin önüne geçmesi süreci. Burada karşıtlar arasındaki uyum bozulur. Çelişki kendini açığa vurur. Bu çelişki henüz gelişmekte olan bir çelişkidir. Giderek çelişki gelişmiş bir çelişkiye evrilir. Karşıtların birliği arka plana, onların çatışması ise ön plana geçer. Çelişki olgunlaşır ve çözüm aşamasına yaklaşılır.

3- Çözüm Aşaması: Bu aşamada çelişki çözüme ulaşır, karşıtlıklar ortadan kalkar, eski nitelik yerini yeni bir niteliğe bırakır. Bu yeni nitelik içinde yeni karşıtlar ve bunların savaşımı söz konusudur.

Çelişkinin gelişimini böyle ele almak, aslında sadece öğretici olması, sadece çelişkinin gelişimi ve çözümünün bir süreç olduğunun görülmesi için faydalıdır. Burada hangi aşamanın hangi hızla geçileceği, pek çok etkene bağlıdır. Bazan maddenin içindeki çelişki, dış etkenlerin etkisi ile daha hızlı çözüme gider, bazan da tersine.

Çelişkiye yaklaşım, dünyayı tanımanın yetmediği, asıl olanın onu değiştirmek olduğu vurgusu altında çok önemli hâle gelir.

Toplumsal mücadelede, çelişkiye yaklaşım, felsefe ile politika arasındaki bağa yaklaşım anlamında da önemlidir. Çelişkileri yalıtık matematik soruları olarak ele alırsak, çözümü de ona göre şekillendirmeye başlarız ve politika da ona göre şekillenir. Çelişkilerin çeşitliliğini ve toplumsal mücadelenin karmaşıklığı içinde

çelişkilerin iç içe girmesini kavrarsak, o zaman çelişkilerin olgunlaşma ve çözümüne yaklaşım, öznenin rolü konusunda bakışımız da değişir ve bu da politikaya farklı bakış demektir.

Çelişkilerin karakteri, gelişme biçimleri ve çözümleri inorganik doğada ve toplumda farklı farklıdır. Toplumsal alanda çelişkinin çözümünde, toplumsal gelişmenin öznesi olan insanın önemli bir rolü vardır. Özellikle sosyalist toplumda çelişkilerin çözümünde doğru olmayan yaklaşımların olumsuz etkileri de o oranda önemli sonuçlara yol açabilir.

3- Çelişkilerin Çeşitliliği

Sonsuz nesneler ve süreçler içinde, sonsuz sayıda karşıt birbiriyle çelişki içindedir. Diyalektik materyalizm bu çelişkilere, somut durumun somut analizi vurgusu ile yaklaşır, çelişkilere yaklaşımda kalıplara takılmayı reddeder. Biz burada tüm çelişki biçimlerini ele alamayız, sadece en genel olanlarını inceleyeceğiz. Bunlar:

a- İç ve dış çelişkiler

İç çelişkiler, nesnenin yapısındaki karşıtların etkileşimi ve savaşımıdır. Dış çelişkiler ise nesne ve süreçlerin karşılıklı ilişkilerinde varolan çelişkilerdir. Nesne ve süreçler karşılıklı bağlamlılık içinde ele alındığında iç ve dış çelişkilerin bir bütünlüğünü verir.

Diyalektik materyalizm iç ve dış çelişkiler içinde gelişmenin ana kaynağı olarak iç çelişkileri görür. Bununla birlikte dış çelişkilerin, gelişme üzerindeki etkisini (hızlandırıcı veya yavaşlatıcı) görmezlikten gelmez. Örneğin; bir ülkede varolan emek-sermaye çelişkisine bağlı olarak gelişen devrim, dış kaynakları, dış çelişkileri hesaba katmalıdır. Diğer türlü bakış, ülkeyi dünyadan, dünyanın diğer ülkelerinden bağımsız olarak ele almak olur. Bugün sosyalizmin yenilgisi ve emperyalizmin bu yenilgi nedeniyle artan gücü, pek çok insanda, ülkemizdeki bir devrimin emperyalizm tarafından boğulacağı korkusunu yaratıyor. Burada belirleyici olanın

iç çelişki olduğunun bilincine varmamaktan gelen bir bulanıklık söz konusudur. Ama dış etkiyi görmemek de çok olumsuz sonuçlar doğurabilir.

Burada iç ve dış çelişkiler bir bütünlük oluştururlar. Ama bu bütünlük içinde belirleyici olan iç çelişkilerdir.

b- Ana Çelişki-Ana Olmayan (Tali) Çelişki

Nesne ve süreçler pek çok çelişkiyi içerirler. Fakat bu çelişkiler içinde bir tanesi tüm diğer çelişkileri belirler.

İşte bu çelişkiye ana çelişki diyoruz. Bu çelişkinin çözümüyle birlikte nesne nitel bir değişime uğrar. Yeni bir nitelik ortaya çıkar.

Nesnenin bu ana çelişkinin yanında varolan diğer çelişkilerine ise ana olmayan çelişkiler diyoruz. Bu çelişkiler nesnenin niteliği üzerinde etkide bulunurlarsa da tek başlarına nesnenin niteliğini belirlemezler. Bunların çözümü çoğu durumda ana çelişkinin çözümüne bağlıdır.

Kapitalist toplumu ele alalım. Burjuvazi ile proletarya arasındaki çelişkinin yanında çeşitli katmanlar ve gruplar arasında olmak üzere pek çok çelişkiden söz edebiliriz. Ama bu çelişkiler içinde belirleyici olan emek-sermaye çelişkisi yani burjuvazi ile proletarya arasındaki çelişkidir. Aynı şekilde çağımızı ele aldığımızda pek çok çelişkinin yanı sıra ana çelişkinin uluslararası planda, Ekim Devrimi'nden bir yana proletarya ile burjuvazi arasındaki çelişki olduğunu görürüz.

Öte yandan, sadece emek-sermaye çelişkisini görmek yetmez. Çoğunlukla bu çelişkiler birbirine eklemlenir, iç içe geçerler. Ve bu, çelişkinin çözümü için daha büyük olanaklar da demektir.

c- Uzlaşmaz Çelişkiler-Uzlaşmaz Olmayan Çelişkiler

Daha önce de gördük ki, çelişki, karşıtların birliği ve savaşımıdır. Demek ki, her çelişki bir karşıtlıktır ve bu karşıtlar arasında bir savaşım sözkonusudur. Hiçbir çelişki karşıtların birliği ola-

rak mutlak anlamda varolamaz. Karşıtların bu birliği geçicidir. O hâlde çelişki, karşıtlar arasında özünde varolan bir uzlaşmazlıktır. Bununla birlikte çelişkilerin çözümleri farklı farklıdır. Toplumsal alanı ele aldığımızda, çıkarları arasında tam bir karşıtlığın varolduğu sınıflara ve temel çıkarları bir olan sınıf ve katmanlara rastlarız. Çıkarları arasında tam bir karşıtlık bulunan sınıflar arasındaki çelişkiler uzlaşmaz karakterli çelişkilerdir. Burjuvazi ile proletarya arasındaki çelişki böyledir. Çelişkinin bu uzlaşmaz karakteri onların gelişimi ve çözümünü de belirler. Çelişkinin gelişmesi ve keskinleşmesiyle çelişki oluşturan karşıtlar arasında çatışma da derinleşir. Bu tür çelişkilerin çözümü toplumsal devrimdir.

Temelde çıkarları aynı olan sınıf ve katmanlar arasındaki çelişkiler daha farklıdır. Biz bunlara uzlaşmaz olmayan çelişki diyoruz. Burada "uzlaşmaz olmama" bu çelişkiyi oluşturan karşıtların hep bir arada bulunması anlamında alınamaz çünkü sonuçta bu da bir çelişkidir ve karşıtların varolan birliğinin ortadan kalkmasıyla çözüme ulaşır. Emekçi halk (işçiler-köylüler) arasındaki çelişki bu tür çelişkidir. Bu iki tür çelişkiyi birbirinden ayıran onların çözüm biçiminin farklılığıdır. Birinci tür çelişkiler toplumsal devrim yoluyla çözülürken, ikinci tür çelişkiler bir toplumsal devrime gerek kalmadan çözülebilir.

Uzlaşmaz ve uzlaşmaz olmayan çelişkiler birbirinden farklı olmakla birlikte bunlar arasında yine de aşılamaz uçurumlar yoktur. Uzlaşmaz olmayan çelişkilerin çözümüne yönelik yanlış politikalar (demek ki doğadan değil de toplumsal hayattan örnek veriyoruz), bu çelişkileri uzlaşmaz çelişkiler hâline dönüştürebilirler.

Uzlaşmaz ve uzlaşmaz olmayan çelişkiler konusunda en önemli nokta; bu ayrımın çelişkinin özüne ilişkin değil de çözüm biçimlerine ilişkin olduğudur. Çünkü çelişkinin çözümü karşıtların varolan birliğinin sona ermesi anlamına gelir. Ve bu her iki türlü çelişki için de geçerlidir.

d- Ana Çelişki-Baş Çelişki

Ana çelişkiyi daha önce incelemiştik. Nesnenin köklü nitelik değişiminin bağlı olduğu çelişkidir. Baş çelişki ise bir nesne ve süreçte öne çıkan, o anda çözülmesi zorunluluk taşıyan çelişkidir.

Baş çelişki ile ana çelişki arasındaki ilişkiye gelince; bazen baş çelişki ana çelişkiyle çakışır, bu durumda ana çelişki baş çelişki olmuştur. Örneğin: 1917 Ekim Devrimi'nde durum budur. Ana çelişki olan emek-sermaye çelişkisi baş durumdaydı.

Bazı durumlarda ise baş çelişkinin çözümü ana çelişkinin çözümünün bir başlangıcıdır. Örneğin: 1917 Şubat Devrimi. Şubat Devrimi, Ekim Devrimi'nden farklı olarak emek-sermaye çelişkisini çözmeye yönelik değildir. Ama onun çözdüğü çelişki ana çelişki olan emek-sermaye çelişkisinin çözümünü gündeme getirir.

Baş çelişkiyle ana çelişki arasındaki bu ilişkide baş çelişki çözülmeden ana çelişki çözülemez.

Baş çelişki, çeşitli etkenler altında ana çelişkinin önüne geçen onun çözümü için başlangıç olabilecek çelişkisidir. Örneğin; Ekim Devrimi sonrası ulusal kurtuluş savaşları öyledir. Burada ulusal kurtuluş savaşının hegemen gücünün kim olduğuna bağlı olarak baş çelişki ana çelişkinin (emek-sermaye çelişkisi) çözümüne bağlanabilir.

Baş çelişkinin çözümü, kendiliğinden, mutlaka, ana çelişkinin çözümüne yol açmaz. Bir kural olarak baş çelişkinin çözümü her zaman ana çelişkinin çözümüne yol açmayabilir. Ulusal kurtuluş, toplumsal kurtuluşa dönüştürülemeyebilir. Öyleyse tüm bu süreç diyalektik ve tarihsel materyalizm ile donatılmış öncü partinin dikkat noktası hâline gelmelidir. Strateji ve taktik buna göre ayarlanmalıdır.

Baş çelişkinin çözümü ile, ana çelişkinin çözümü arasındaki süre, bazan son derece kısalabilir ve iki çelişki, çözümden sonra bakanlar için, aynı anda çözüldü denilebilir.

Ekim Devrimi dünya halklarının ulusal kurtuluş yollarını da açtı. Ancak özellikle 2. Dünya Savaşı sonrasında daha doğrusu faşizm döneminden hemen sonra, dünya komünist hareketi, her ülkede ana çelişkiden önce çözülmesi gereken bir baş çelişki keşfetti. Örneğin faşizme karşı mücadele baş çelişkinin çözümü olarak ele alındı ve bu mücadelenin sosyalizm mücadelesi ile bağı koparıldı. Tekellere karşı mücadele (tekeller ile halk arasındaki baş çelişkinin sonucu) öne alındı, kapitalizme karşı mücadele unutuldu. Burada, baş çelişki tarifinde öznelliğin etkisi görülebilir. Bir ülke hem ulusal kurtuluş hem de toplumsal kurtuluş sorunları ile karşı karşıya ise burada bir baş çelişkiden söz edilebilir. Ama örneğin bir Almanya'da ana çelişkinin çözümünü, kendisi çözülmeden olanaksız kılan bir baş çelişki yoktur. Burada ana çelişki baş çelişkidir.

Kaldı ki, kapitalist gelişim giderek hemen her ülkede baş ve ana çelişkiyi birleştirmiştir.

Son olarak çelişkiler konusunda şunları söylemeliyiz. Çelişkinin değişik biçimlerini ayıran mutlak sınır yoktur. Gerçekte bunlar iç içe durumdadır. Birbirlerine dönüşebilirler. O hâlde çelişki belli kalıplara bağlı olarak değil de somut biçimler içinde ele alınmalıdır. Diyalektik yaklaşım bunu gerektirir.

Burada asıl olan çelişkinin, karşıtların birliği ve savaşımı olarak kavranmasıdır. Karşıtların birliği geçici ve görelidir. Onların savaşımı ise mutlaktır. Bu burjuva ve küçük burjuva çelişki anlayışından temelde farklıdır. Küçük burjuva devrimciliği çelişkide, karşıtların birliğinin geçiciliği yerine onların mutlaklığını koyarak çelişkiyi çözülmez olarak görür. Küçük burjuva devrimciliğinin teori ve pratiğinde egemen olan budur. Çelişkilerin çeşitliliği ve birbirine dönüşebilmesi, her zaman, somut durumun analizini yapmak gerektiğini gösterir. Devrimci parti, genel çelişki tarifleri ile yetinemez. Her zaman somutun analizine yönelmek gerekir. "Somut durumun somut analizi" bunu ifade eder.

* * *

Sorular

1. Diyalektiğin yasalarını tek bir örnek üzerinde açıklayınız.
2. Ülkemizi dikkate alarak baş çelişki, ana çelişki, ana olmayan çelişki, dış çelişki, iç çelişkiyi örneklerle açıklayınız.
3. Baş çelişki ile ana çelişki arasındaki ilişkiyi açıklayınız. Ülkemiz için bu ilişki nasıl ele alınmalı? Aynı durumu Kürdistan için ele alınız.
4. Devrim ihraç edilebilir mi? Neden?
5. "Kapitalist olmayan kalkınma yolu" üzerinde, çelişkilerin çeşitliliğini düşünerek tartışınız.
6. Çelişkilerinin birbiri ile bağını düşünerek, Lenin'in zayıf halka teorisini tartışınız.

KONU 7

DİYALEKTİK MATERYALİZMİN KATEGORİLERİ

Her bilimin kendi kategorileri vardır. Bu kategoriler bilimlerin kendi alanlarında uygulanabilirler. Bu kategoriler, o bilimi anlamak ve geliştirmekte son derece işe yarar. Felsefî kategoriler ise geneldir. Bilimsel düşüncenin her alanı için geçerlidir. Her kategori nesnel gerçeğin yasal düzenliliklerini koşullu bir şekilde ve yaklaşık olarak kapsar.

Kategoriler nesnel dünyanın genel özelliklerini, bağlarını ilişkilerini dile getirir. Bu yüzden bilgi edinme sürecinin düğüm noktalarıdır.

Diyalektik materyalizmin en genel kategorilerini şöyle sıralayabiliriz:

- Madde ve bilinç
- Madde, hareket, zaman, mekân,
- Nicelik, nitelik
- Çelişki, birlik
- Tekil, özel, genel
- İçerik, biçim
- Öz, görünüş
- Rastlantı, zorunluluk
- Neden-sonuç
- Olanak, gerçek vb.

İlk dördü üzerinde yukarıda durulmuştur. Biliyoruz ki bunlar kategorilerdir. Kategori, düşüncenin ve varlığın en genel sınıflanmasını ifade eder. Soyutlama, şeyleri ve süreçleri, belli özelliklerinden arındırma ve başka bazı ortak özellikler etrafında toplamaya olanak verir. Bu soyutlama, düşüncenin gelişiminde önemli bir aşamadır.

Felsefî kategoriler, felsefenin kavranmasında önemli köşe taşlarıdır. Kuşkusuz kategoriler, uzun çalışmalar sonucunda oluşmuştur.

4 kategori dışındakileri de inceleyelim.

1- Tekil, Özel, Genel

Tekil, özel ve genel, kavram öğretisinin hareket ettiği üç esastır. Bilgilenme sürecinde tekilden özele, özelden de genele doğru yükselinir. Tekil kategorisi: Zaman ve mekân içinde nitelikçe ve birbirinden farklı olarak ele alınan nesne ve süreçleri ifade eder

Öte yandan hiçbir nesne ya da süreç kendi başına varolamaz. Tek tek nesne ve süreçler kendilerinden daha büyük bir sistemin parçalarıdır. Bu sistemler de başka sistemlerle ilişki içindedir. Genel kategorisi, nesnelerin ortak özelliklerini ve ilişkilerini ifade eder. Demek ki tekil, genelin dışında varolamayacağı gibi genel de tekilden ayrı olarak varolamaz. Her genel tekillerden oluşur. Özel, tekil ile genel arasında bağlayıcı halkadır. Örneğin; kapitalizmin bir ülkede ortaya çıkması tekil'i ifade eder. Onun birkaç ülkede oluşması özel ile ifade edilir. Bir sistem hâline gelmesi ise genel olarak dile gelir. Aynı şekilde, "sürtünme ısı oluşturur", denildiğinde bu tekil bir yargıdır. Bundan hareketle, "mekanik hareketin başka bir hareket biçimine dönüştüğünü" söylersek bu genel bir yargı olur.

Tekil, genelin bir önkoşuludur. Genel tekillerin bir bütünlüğü olarak vardır.

Burada tekil ve özel olanı her mutlaklaştırma genel yasallıkların göz ardı edilmesine yol açar. Örneğin; sosyalizmin genel ya-

sallıklarının küçümsenmesi ulusal özelliklerin abartılması, küçük burjuva sosyalizm modelleri anlayışına yol açar. Bunun en tipik örneği "Avrupa Komünizmi" denilen akımdır.

Öte yandan her tekil, mutlaka özelleşmez, her özel mutlaka genelleşmez. Ama mutlaka her tekil genelin içinde vardır. O genel ile aynı uyumluluk taşıdığı anlamında genelin içinde değildir. İster genele tamamen uyumlu, ister ona aykırı olsun, onun içindedir.

SSCB'de sosyalizm, tekil bir örnek olarak başladı ve sonra 2. Dünya Savaşı sonrasında özel bir hâl alarak yaygınlaştı. Ama tüm dünyaya egemen olamadı, genelleşemedi.

2- Neden, Sonuç (Nedensellik)

Nesnelerin kendi hareketlerinin iç bağlantısı, bizi nesneler arasındaki nedensellik ilişkisine götürür. Hareketin bir biçimi diğer biçimini izler. Burada hareketin biçimlerinden biri neden, öteki ise sonuçtur. Örneğin; sürtünmek (mekanik hareket) 'neden' olur ise, ısıyı meydana getirir 'sonuç' olur.

Nedensellik ilişkisinde neden sonuçtan önce gelir. Sonuca yol açar. Fakat bu birbirini izleyen iki süreç arasında her zaman nedensellik ilişkisi bulunduğu anlamına gelmez. Örneğin; gece ve gündüz birbirini izler, ama gece, gündüzün nedeni değildir. Nedensellik ilişkisinin olması için birinci -neden- ikinciyi -sonuç- zorunlu olarak meydana getirmelidir. Suyun 100 °C'de kaynaması böyledir. Koşullar aynı kaldığı ölçüde suyun 100 °C'ye kadar ısıtılması hep aynı sonucu verir. Koşulların değişmesiyle sonuç da değişir. Örneğin; atmosfer basıncının değişmesi suyun kaynama noktası üzerinde etkide bulunur. Su bu durumda 100 °C'de kaynamaz. Farklı sonuçlar elde edilir. Ama buna rağmen, suyun ısınması, kaynama sonucunu doğurur. Bu basit bir birbirini izleme değildir. Aralarında zorunlu bir iç bağ vardır.

Neden ve sonuç sürekli etkileşim hâlindedir. Sürekli olarak yer değiştirir. Şimdi sonuç olan daha sonra neden durumuna ge-

lir. Örneğin; kapitalizmin, feodalizmin bağrında gelişmesi, feodalizmin yıkılmasının nedeni oldu. Ama bu sonuç, feodalizmin yıkılması, daha sonra kapitalizmin gelişmesinin de nedeni oldu.

Nedenselliğin kavranması, insan pratiği açısından önemlidir. İnsan nesnelerin ve süreçlerin doğuş nedenlerini öğrenerek bu nesne ve süreçler üzerinde etkili olabilir, onları kendi yararına kullanabilir ya da zararlı etkilerini önleyebilir.

Neden-sonuç kategorisini bilmek, bizi birbirini izleyen her olayı birbirine bağlama kolaylığından kurtardığı gibi, bazı olayları ve süreçleri, nedensellik içinde derinliğine kavramamızı sağlar.

3- Zorunluluk, Rastlantı

Zorunlu olan ya da yasaya tabi olan, yasayla belirlenendir. Bu yüzden zorunluluk nesnenin (ya da sürecin) iç yapısından, özünden kaynaklanır, kalıcı ve kararlıdır.

Rastlantı, nesnenin aslî bir özelliği değildir. Şu ya da bu koşul altında ortaya çıkabilen ya da çıkmayabilendir. Kararsız ve geçicidir.

Zorunluluk ve rastlantı birbirlerine bağlıdır. Rastlantı, zorunluluğun kendisini dışa vurma biçimi olduğundan her süreçte zorunlu olanla rastlantısal olan iç içedir. Örneğin; kapitalizmin, feodalizmin bağrında ortaya çıkması zorunluluğu ifade eder. Ama bu zorunluluğun ilk kez İngiltere' de ortaya çıkması tamamen bir rastlantıdır. Diğer yönden mutlaka bir ülkede önce ortaya çıkacaktı. O hâlde bir rastlantı, zorunluluğun dışa vurma biçimidir.

Rastlantılar, nesne ve süreçlerin gelişme süreci içinde zorunlu hâle gelebilir. Örneğin; türlerin evriminde başlangıçta bir türde ortaya çıkan rastlantısal özellik daha sonra yeni bir türün zorunlu özelliği olarak ortaya çıkabilir. Bir yazı-tura olayında, üst üste bin kere tura gelme olasılığı vardır. Bunun her defasında gerçekleşmesi rastlantıdır. Aynı biçimde yazı da gelse rastlantıdır, ama mutlaka ikisinden biri gelecektir.

Rastlantı ve zorunluluğun oluşturduğu birlik içinde rastlantıların mutlaklaştırılması (daha doğru ifade ile zorunluluktan koparılması) kaderciliğe yol açar. Öte yandan zorunluluğun mutlaklaştırılması rastlantıyı zorunluluk düzeyine çıkarmaya yol açar, rastlantıyı yok sayar ve tamamen mekanist bir yaklaşımdır.

Bilimin gelişmesinde rastlantılar önemli bir rol oynamıştır. Suyun kaldırma kuvvetinin bulunması tamamen bir rastlantıya dayanmaktadır. Bilimin gelişmesinde önemli rol oynayan dinamik yasa ile istatistikî yasaların ayrımı, rastlantıların etkisini kavramaya dayanır. Dinamiğin yasaları, neden ile sonuç arasında zorunlu neden bağlılığının bir biçimidir. Buna dayanarak nesnenin başlangıçtaki durumunu biliyorsak onun daha sonraki gelişmesini de tahmin edebiliriz. Örneğin; gök cisimlerinin hareketi, ay ve güneş tutulması buna göre hesaplanır.

İstatistik, zorunluluğun ve rastlantıların bir birliğini dile getirir. Burada bir sistemin gelişmesinin bir sonraki aşaması için bir tek olasılık yoktur. Rastlantısal olaylar sıfır ile 1 arasında olasılığa sahiptir. Rastlantısalla zorunluluğun bu istatistik ilişkisini bir piyango bileti üzerinden ele alırsak, mutlaka bir bilet kazanacaktır (tüm biletler satılmış ise). Ama bizim aldığımız biletin kazanması bir rastlantıdır. Bu rastlantı ise ta baştan satılan bilet ve ikramiye çıkacak bilet sayısı arasında belirlenen bir zorunluluğa dayanır.

4- Olanak, Gerçek

Nicelik ve nitelik değişmelerini incelerken yeninin, eskinin bağrındaki gelişme ve değişmelere bağlı olarak ortaya çıktığını görmüştük. Yeninin eski nitelik içindeki bu potansiyel varlığı, olanak kategorisiyle dile getirilir. Eskinin bağrındaki gelişme ve değişmeye bağlı olarak yeni niteliğin ortaya çıkmasıyla olanak, gerçek hâline gelir. Sözcüğün en geniş anlamıyla gerçek nesnel olandır. Bu tanım gerek nüve hâlinde, gerekse yok olmaya yüz tutmuş olsun o anda varolan her şeyi kapsar. Dar anlamda ise, gerçekten, somutlanmış olanağı ya da olmuş bir şeyi anlarız. O hâlde dünya-

da varolan her şey ya olanak ya gerçek ya da birinden ötekine geçiş hâlindedir. Gelişme süreci olanak ve gerçeğin bir bütünlüğüdür. Bu süreçte olanak gerçek olur. Bu bütünlükte belirleyen öge gerçektir. Zaten olanağın kendisi de en genel anlamıyla gerçeğin bir biçimidir.

Bununla birlikte olanakla gerçek arasında önemli farklar vardır. Olanak, soyut ya da somut olabilir. Somut olanak; nesnenin yasal düzenliliklere bağlı bir gelişme sürecini dile getiren ve gerçekleşmesi için gerekli koşullara sahip olan olanaktır. Nesnenin aslı olamayan gelişme eğilimini dile getiren olanak ise soyut olanaktır. Gerçek, soyut olanağın gerçekleşmesi gerekli olan koşullarını barındırmaz. Örneğin; insan doktor olabilir. Ama bu, her insanın doktor olması gibi bir zorunluluğu taşımaz. Soyut olanakla olanaksızlığı birbirine karıştırmamak gerekir. Olanaksızlık yasaya aykırı olandır. Koşulları ne olursa olsun gerçekleşemez olandır. Örneğin; herhangi bir enerji harcamadan iş yapılamaz. Bu yasaya aykırıdır.

Bir ülkede sosyalizmin gelişimi, o ülkenin kapitalist sistem içindeki yerine ve sınıf savaşımının gelişim çizgisine bağlıdır. Bugün yeryüzündeki her ülke için sosyalizm somut bir olanaktır. Ama bir anda bir doğa olayının gerçekleşmesi sonucu sosyalizmin kurulmuş olması gerçekleşirse, bu somut olanak değil, soyut olanaktan gerçeğe geçiş olur. Bir eylemi planlayan için, o eylemin tüm sürecini ele almak ve ona göre olanaklarını değerlendirmek temel yoldur. Ama öyle bir an olur ki, dışsal bir etken, eylemi son derece kolay ve farklı yoldan gerçekleştirmeyi sağlar.

Soyut ve somut olanak arasındaki fark görelidir. Somut olanak belli koşullar nedeniyle gerçekleşmeyebilir. Böylece soyut olanak hâline gelir. Soyut olanak ise koşullara bağlı olarak somut olanak hâline gelebilir, gerçeklik kazanabilir.

Olanağın doğada ve toplumda gerçekleşmesi süreci farklıdır. Doğada tamamen kendiliğinden işleyen bu süreç toplumsal alanda insan faaliyetine bağlı olarak işler. Toplumsal planda olanak,

ancak özne ile gerçeklik hâlini alır.

Her gerçek, yeni bir olanak demektir. Talihsizliği fırsata çevirmek, aslında bu bilince dayanır. Elbette bir iradeye de.

5- İçerik, Biçim

İçerik nesnenin özelliklerinin, iç bağlantılarının ilişkilerinin ve gelişme eğilimlerinin bir bütünlüğüdür. Biçim, içeriğin dışa vurmasıdır. İçerikle biçim bir bütünlük oluşturur. Her nesne ve süreç, içerikle biçimin bir birliği olarak vardır. Burada içerik nesnenin özü, bu özün düzenlenmişidir. Biçim, içeriğin ögelerinin bir bütünlüğü olarak içseldir. Nesnenin bir ögesi gibidir. İçeriklerin birbirleriyle bağ kurma aracı olarak ise dışsaldır.

İçerikle biçim çelişkili bir birlik oluşturur. İçeriğe uygun bir biçim içeriğin gelişmesini hızlandırır. Süreç içinde biçimle içerik arasındaki uyumun bozulmasıyla biçim içeriğin gerisine düşer. Onun gelişmesinin önünde engel olur. İçerikle biçim arasında çatışma doğar. Bu çelişki içeriğin eski biçiminden kurtularak, gelişme düzeyine uygun yeni bir biçim almasıyla sonuçlanır. Aynı süreç bu yeni içerikle biçim için de geçerlidir. Örnek olarak, üretici güçlerle, onların biçimi olan üretim ilişkileri arasındaki çelişkiyi alabiliriz.

Biçim içeriğe göre görece bir bağımsızlığa sahiptir. Bu, aynı içeriğin değişik biçimler almasında kendini gösterir. Örneğin; burjuva devletin değişik biçimlerde ortaya çıkması gibi. Ama biçimlerin de bir süreci ve "mantığı" vardır.

İçerik ve biçimin uyumu, aslında estetik anlayışının da temelidir. Sanatsal alanda bu son derece önemlidir. Devrimci ajitasyon ve propagandada da bu içerik ve biçim ilişkisi özel bir önem kazanır. Devrimci ajitasyonda biçim, öyle olmalıdır ki, kendini daha az göstermeli, özü daha fazla öne çıkarmalı ve bu, rahatsızlık yaratmadan olmalıdır.

6- Öz, Görünüş

Öz, nesnenin kendini oluşturan onun içeriğinde temel ve kalıcı olan yandır. Nesnenin temel özellikleri arasındaki bağdır. Bu açıdan genel ile sıkı sıkıya bağlıdır. Çünkü nesnenin özü, aynı zamanda onun genel olan yanıdır. Bu genel olan ise yasayla belirlenendir. Nesnenin özünün kavranması, onun doğuş nedenlerinin, iç çelişkilerinin, gelişme eğilimlerinin, kendine özgü özelliklerinin kavranmasıdır. Demek ki öz; genel, içerik, neden, sonuç, nitelik, nicelik, çelişki gibi birçok kategoriyle ilişkilidir.

Dış görünüş, özün dışa vurma biçimidir. Öz içsel olmasına karşılık görünüş dışsaldır. Öz ile görünüş arasındaki bütünlüğü şu şekilde ifade ederiz:

- Öz geneldir. Dış görünüş ise tekil olana özgüdür.

- Öz, aslî ve derin olmasına karşın, dış görünüş yüzeyseldir. Ama özden daha zengindir.

- Öz kalıcıdır. Dış görünüş geçicidir. Değişebilir ve rastlantısaldır. Örneğin; dikiş makinasını ele alalım. Görünüşü sürekli değişmesine karşın özü aynı kalıyor.

- Öz kendini bir dizi dış görünüşte dile getirirken aynı zamanda bu görünüşler içinde kendini gizleyebilir.

Örneğin; ücretin iş gücünün karşılığı olduğu hâlde, emeğin karşılığıymış gibi görünmesi vb. ya da devlet, bir sınıfın diğer sınıflar üzerindeki baskı aygıtıdır ama, burjuva devlet, "tüm ulusun ortak devleti" olarak görünür. Burjuvazinin egemen olduğu kapitalist dünyada, burjuva çıkarlar, kendini "ulusal çıkarlar" olarak gösterirler, dışa vururlar.

İnsanın şeyler ve süreçler hakkındaki bilgisi, görünüşten başlar ve öze doğru ilerler. İnsan ilk olarak dış görünüşten başlayarak bilgi edinir. Bu bilgiler hem çok önemlidir, hem de içinde çok büyük yanılsamalar taşırlar.

İçerik-biçim ile, öz-görünüş sürekli olarak birbirine karıştırılmaktadır. Burada dikkat edilmesi gerekir ki, biçim, dış görünüş

demek değildir. Biçim, maddede daha kalıcı, dış görünüş ise genellikle yanıltıcı ve daha geçicidir.

İçerik ile biçim arasında daha sıkı bir bağ var iken, öz ile dış görünüş arasında aynı sıkı bağ yoktur, daha gevşektir.

Marx, eğer her şey göründüğü gibi olsaydı, bilime gerek kalmazdı, der. Burada görünüşün, öz hakkında bilgi verme niteliğinin sınırlılığına dikkat çekebiliriz. Oysa biçim aynı şekilde değildir.

Bir çay bardağı, biçim olarak "sıvı tutma, onu ağıza götürebilme ve sıcak içilen çayın sıcaklığına dayanabilme" durumunda olmalıdır. Mesela düz bir cam parçasını çay bardağı olarak kullanamayız. Anlaşılıyor ki, biçim, hiç de önemsiz değildir. Oysa o çay bardağının görünümü, çok farklı şekillerde olabilir. Bir kül tablası, kül tutma, sigarayı karnına koyabilme ve yanmama özelliğine sahip olmalıdır. Kâğıt bir kül tablasını satın almak zordur. Oysa görünüm olarak onun üçgen, beşgen, çok derin, gemi gibi olmasında bir sakınca ya da bir "büyük anlam" yoktur.

Öz ile içerik daha yakın, biçim ile dış görünüş daha uzak gibidir.

* * *

Sorular

1. Diyalektiğin kategorilerini örneklerle açıklayınız.
2. Avrupa Komünizmi görüşü niçin yanlıştır?
3. Sosyalizmin çözülüşünü diyalektiğin kategorileri çerçevesinde tartışınız.
4. "Özgürlük zorunluluğun bilincine varmaktır", tartışınız.
5. Her şey göründüğü gibi olsa idi bilime gerek olmazdı, tartışınız.
6. Nâzım Hikmet'in, içerik ve biçim üzerinde şiir ve sanat alanındaki tartışmalarını inceleyiniz.

2. BÖLÜM
TARİHSEL MATERYALİZM

Diyalektik materyalizmi, mekanik materyalizmden, idealizmin her türünden ayırt etme konusunda epey bir birikime ulaştığımızı söyleyebiliriz. Okuyucu, elbette, felsefe tarihi ile ilgili pek çok kaynak okuyarak bilgilerini derinleştirebilir. Bugünden bakıldığında son derece "saçma" görünen görüşler, aslında çağı içinde değerlendirildiğinde, bugüne gelişi hazırlayan adımlardır. Öte yandan öyle doğru görüşler ifade edilmiş ki, bugünden o çağa şaşırmamak mümkün değil. Sınıfların varlığı ve sınıflar arasındaki savaş, gerçekte insanoğlunun doğa ile mücadelesini epey engellemiştir. Doğanın işleyişi, düşüncenin ve toplumun işleyişi, kısacası hareketin yasaları bunlardır. Ve insanoğlu, uzun bir yoldan geçerek, bizim dışımızdaki doğayı açıklama konusunda epey yol almış olarak, bir noktaya ulaştı. Biz de buraya kadar, ana hatları ile diyalektik materyalizmin temellerini açıklamaya çalıştık.

Diyalektik materyalizm, burada anlatılanın özüdür, tümüdür.

Diyalektik materyalizmin tarih alanına uygulanışına, biz tarihsel materyalizm diyoruz ve onun için, Marksist felsefenin adı, diyalektik ve tarihsel materyalizm olarak konuyor.

Daha önceki materyalist anlayışlar, her şeye, pek çok alanda son derece başarılı açıklamalar ortaya koymalarına karşın (pek çok da eksiklikleri vardı), tarih alanında bu materyalist anlayışı ortaya koyamadılar. Tarih alanı, sürekli olarak idealist anlayışla ele alındı. Tarih alanına diyalektik materyalizmin girişi, geçmişin ay-

dınlatılması da demektir. Ne kadar gelecek perspektifi olursa olsun, tarihe diyalektik materyalist anlayışla bakamayan kişi, her zaman bir yanı aydınlanmamış, her zaman bir yanı karanlıkta kalmış bir yarım kişidir.

Marx, gerçekte, tüm bilimleri tek bir bilim altında toplamanın mümkün olduğunu, bunun da, insan toplumunu doğanın devamı olarak ele almak koşulu ile, doğa tarihi bilimi olduğunu söyler. Bu vurgu, aslında tarih dediğimiz şeyin ne olduğu konusunda bize epey düşünme olanağı verir.

Tarihe ilk kez bu metotla yaklaşan Marksizm olmuştur. Bu nedenle, Marksizm'i tarihten çıkarıp atmak, burjuva egemenlerin asla başaramayacağı bir iş olacaktır.

Şimdi, bu tarihsel materyalizmi ele alalım.

KONU 8

MATERYALİST TARİH ANLAYIŞININ ÖZÜ

Materyalist tarih anlayışının ilk koşulu insandır. Burada insan soyut bir birey değil, bir ideal olarak insan değil, canlı kanlı bir toplumsal varlık olarak insan, doğayla etkileşim içinde bulunan ve toplum içinde diğer insanlarla ilişkide olan insandır. İnsandan önce de, insansız da bir tarihsel süreç vardır. Ama bunun bilgisini edinme isteği ve iradesi olmayınca, buna tarih bilimi diyemeyiz. Taş, kendi tarihinin bilincine varmaya çalışmaz, çalışamaz. İnsan, kendi tarihsel sürecinin, kendisi ile beraber çevresi ve giderek tüm tarihsel sürecin bilgisine varmaya çalışır. Bunu başardıkça, kendini tanır ve kavrar. Ancak, kendini diğer varlıklardan daha değerli ve tüm doğanın merkezine koydu mu, kendini de tarih dışı hâline getirir. Sözde insanı yüceltmek için onu doğanın merkezine koyma girişimi, gerçekte doğal tarihi de anlama olanağını reddetmektir. Öyle ya, kibir öğrenmenin düşmanıdır.

İnsanların tarihi yapabilmeleri için ilk önce yaşamlarını sürdürmeleri gerekir. O hâlde ilk toplumsal olgu, yaşamak için gerekli olan gereksinimlerin sağlanmasını elverişli kılan araçların üretimi, maddî yaşamın kendisinin üretimidir. İnsan, diğer varlıklardan, esas olarak, üretim araçları üretmesi ile ayrılır. Ve tüm toplumsal tarih, canlı insan emeği ile, üretim araçlarında maddeleşmiş insan emeği arasındaki ilişkinin damgasını taşır. Yani canlı insan emeği ile cansız insan emeği arasındaki ilişkinin. Bu ilişki, sınıflı toplumlarda, insan emeğinin sömürülmesi biçiminde şekillenir. İlkel komünal topluma damgasını vuran, üretim araçlarının il-

kelliği olmuştur. Paylaşımın ortak olmasına, üretim araçlarının komünal mülkiyette olmasına rağmen, üretim araçlarının ilkelliği toplumsal yapıya damgasını vurmuştur. Cansız emek henüz çok az birikmiştir. Kölecilikten kapitalizme kadar tüm sınıflı toplumlarda üretim araçları (maddeleşmiş insan emeği-cansız emek) özel mülkiyettedir. Tüm toplumsal emeğin ürünü olan üretim araçlarının mülk edinilmesi, sömürünün de kaynağıdır. Ve sosyalizm-komünizm, gelişmiş üretim araçlarının ortak mülkiyetine dayanır. Sosyalizm, kapitalizmin aşılması, sınıfsız topluma geçiş süreci, kapitalizm dahil sınıflı toplumlardan kalan alışkanlıkların temizlenmesi, en önemlisi de, dünya çapında sosyalizmin egemen kılınması görevleri için vardır. Komünizm, dünya çapında yaygınlaşmış, tekil-özel-genel kategorisi içinde genelleşmiş sosyalizm demektir. Burada birikmiş insan emeği, cansız insan emeği, canlı emeği sömürmek için bir araç değil, canlı emeğin emrinde, toplumsal üretimi daha az emekle yapabilmek için bir araçtır.

Buradan anlaşılıyor ki, materyalist tarih anlayışı iki temel ilke üzerinde yükselir. Bu iki "temel" birbirine sıkıca bağlı, birlikte ve bir arada vardırlar. Her zaman olduğu gibi biz, bunları anlatabilmek, aktarabilmek, inceleyebilmek için ayrı ayrı ele alıyoruz.

1. Materyalizm ilkesi,
2. Tarihsellik ilkesi.

1- Materyalizm İlkesi

Materyalist anlayışta varlık, bilinci belirler. Kısaca söyledik, yukarıda detaylıca açıklamıştık.

Toplumsal varlık da, toplumsal bilinci belirler. Bu, felsefenin temel sorununun toplumsal olana uygulanmasıdır.

Nedir toplumsal varlık ve toplumsal bilinç?

a. Toplumsal Varlık: Maddî yaşamın üretimi ve her şeyden önce bu üretim faaliyeti sırasında insanlar arasında ortaya çıkan ilişkileri kapsar. Bizzat üretim faaliyeti gibi bu ilişkiler de maddî-

dir, ancak bu ilişkiler sadece ekonomik içerikli değildir. Yani ekonomik üretim sürecinde de insanlar sadece ekonomik ilişkiler kurmazlar. Tümünü kapsar.

b. Toplumsal Bilinç: Toplumsal varlık tarafından belirlenen ruhsal yapının bütünüdür. İnsanın kesintisiz üretim faaliyeti, onun bilincinin de temelidir. Başlangıçta bilinç, insanın yakın çevresindeki nesne ve insanlarla olan ilişkilerinin bilincidir. Başlangıçta insanın doğa güçleri karşısındaki çaresizliği, onun doğa ve insanlarla olan ilişkilerini de belirledi. Bu nedenle bilinç başlangıçta, "insan, yaşantısının hayvanî olduğu ölçüde hayvanîdir", sürü bilincidir. Burada insanı koyundan ayıran biricik gerçek, insanda içgüdünün yerini bilincin alması ya da bilinçli bir içgüdü olmasıdır. Bu içgüdüsel bilinç üretim faaliyetinin geliştiği oranda gelişir ve bilinç olur. İnsanîleşmek, aslında aynı zamanda üretim araçları üretmek ya da daha önceki emeğini, yeni üretim faaliyetinde kullanabilmek demektir. Tarih yapmak, tarihin akışı içinde yuvarlanmaktan çıkarak müdahale etmek, böyle başlar. Demek ki toplumsal bilinci belirleyen, onun gelişimini koşullandıran toplumsal varlıktır.

Toplumsal bilinç, bireysel bilincin karşısına, tam olarak, önyargılar, alışkanlıklar, doğru-yanlış inanışlar, doğru-yanlış bilgi karışımları olarak, nesnelleşmiş olarak çıkar ve bireysel bilinç karşısında maddîdir. Bireysel bilinci belirler.

Burada insan, toplumsal ve tarihsel bir varlık olarak karşımıza çıkıyor.

2- Tarihsellik İlkesi

Bu ilke tarihsel gelişmenin doğrultusunu açıklar. Buna göre tarih, yasal düzenlilik içinde daha alt biçimlerden, daha üst biçimlere doğru gelişir. Ama bu gelişme düz bir çizgi hâlinde değil, çelişkili olarak gerçekleşir. Çelişkiler içindeki bu sürecin yönü ise her zaman alt biçimlerden üst biçimlere, yani ileriye doğrudur. Demek ki, tarihsel süreç, doğal süreçler gibi yasalara tabi zorunlu ve nesnel bir süreçtir. Ama tarihsel yasaların işleyişi, doğal yasa-

lardan farklıdır. Çünkü doğal süreçlerden farklı olarak tarihsel süreç, insanların faaliyetlerinin bir sonucu olarak gerçekleşir. Tarihsel süreç içinde insanlar değişik istek ve amaçlarla yer alırlar. Ama tarihsel süreç, bu değişik istek ve amaçların tümüyle birden gerçekleşmesi olarak değil de, yasal zorunlulukla uyum içindeki faaliyetin gerçekleşmesi olarak gelişir. Elbette burada değişik istek ve amaçların ortalaması olarak gerçekleşmez. Tersine tarihsel yasallıklar içinde, mücadele ile gerçekleşir.

Tarihsel sürecin bilinçli bir şekilde gerçekleşmesi, bu sürecin yasalarını kavrayan insan faaliyetiyle, eylemiyle olanaklı olur. Tarihsel süreç, doğal süreçler gibi insan faaliyeti dışında, kendiliğinden gerçekleşemeyeceği gibi, öznellik ve keyfiliğe bağlı olarak da gerçekleşmez. İnsan toplumunun gelişiminde, sürekli olarak insanın, tarihsel rolü, öznel müdahale gücü artmaktadır.

Tarihsel materyalizm, insan toplumunu doğal tarihin devamı içinde ele alır. "Doğanın insanlaşması" biyolojik gelişimin yanı sıra, toplumsal gelişime de bağlıdır. Toplumsal yaşamdan bağımsız, insan insanlaşmaz. İnsanoğlu, sadece bir biyolojik varlık değildir. Toplumsal bir varlıktır ve toplumsal yaşam, insanı giderek daha fazla insanîleştiren koşulları içerir. Bu insanlaşma sürecinin tek boyutlu, düz bir çizgi olmadığını da en iyi sınıflı toplumların sonuncusu, kapitalizm göstermektedir. Kapitalizmin devamı, insanın gelişmesini değil, insanın gelişiminin durdurulmasını, sürüleştirilmesini gerektiriyor. Bu başkaldırıyı engellemek için uygulanan ideolojik şiddet, gerçekte, insanın gelişimine de engeldir.

İnsanın tarihsel ve toplumsal sürecini anlamamız açısından, bazı kavramlara ihtiyacımız var. Nasıl ki diyalektik materyalizm için bunu yaptık, şimdi de diyalektik materyalizmi tarihsel alana uygularken, toplumsal varlık, toplumsal bilinç gibi kavramlardan fazlasına ihtiyacımız var.

Üretim doğa ile toplumun (insan toplumsal bir varlık, insan toplumu da doğal tarihin ayrılmaz bir parçasıdır) etkileşimidir. Bu etkileşimde insan pasif bir etkileyici değildir. İnsan iş aletleri kullanarak doğayı aktif olarak etkiler, onu değiştirir.

Üretim faaliyeti üç ögeyi içerir: İnsan (canlı emek), iş araçları (cansız emek), doğa (iş nesneleri). Bu üç öge içinde insan, üretimin olmazsa olmaz koşuludur. İş araçları insanın edindiği bilgi, beceri ve deneyimin hem sonucu hem de taşıyıcısıdır. Her iş aracı, aslında, insan bilgisi kadar insan ilişkilerinin de taşıyıcısıdır. Tarih alanına giriştir. Mesela karasaban, sadece bir bilgi değildir, korkunç çalışma düzeni de demektir. Mesela otomasyon makinaları-bant sistemi, sadece teknik bir bilgi demek değildir, aynı zamanda canlı emeği, cansız emeğin emrine vermek demektir. Üretici güçler içinde en hızlı değişen öge, iş araçlarıdır. Bu yüzden üretici güçlerin gelişmişlik düzeyi iş araçlarının gelişmişlik düzeyiyle belirlenir. İş araçlarının bu özelliği çeşitli üretim tarzlarını birbirinden ayırma olanağı verir. İş araçlarının gelişmişlik düzeyi ayrıca toplumun toplumsal gelişmişliğinin, üretkenliğin ve insanın doğa ile ilişkisinin düzeyini de belirler. İş aletleri, önceki üretim süreçlerinde harcanan, yeni üretim sürecine cansız emek olarak giren canlı emeğin billurlaşmış şeklidir.

İşin konusu (iş nesneleri) ise her gün gelişmektedir. Ama bunlardaki gelişme nispeten yavaştır (Toprağın, denizin, madenlerin kullanımı, yeni konuların ortaya çıkması gibi). İşin konusu, yeni alanların keşfi gerçekte, tarihsel ve toplumsal süreçlere bağlıdır. Nükleer enerji, rüzgâr enerjisi, kömür veya su ile elde edilen enerji vb. aslında insanın üretim faaliyeti içinde, tarihsel ihtiyaçlara göre şekillenmemiştir. Öyle ki, başka bazı toplumsal ilişkiler altında, bugün kullanılan pek çok nesne üretilmeyebilir. Her nesne, belli bir ihtiyaç için üretilmiştir. Bunun ne kadar önemli bir ihtiyaç olduğu, ne kadar mideden ya da beyinden kaynaklı bir ihtiyaç olduğu, teknik açıdan önemli değildir. Ama her ekonomik iliş-

ki, bir sosyal ilişki de yaratır ise, bu açıdan önemlidir. Mesela cola diye bir içecek, mesela insanları denetlemek için gereken sistemler vb. başka tarihsel süreçlerde hiç de gerekli olmayacaktır. Bunun içine siz silahların büyük bölümünü de koyabilirsiniz. Sömürü, egemenlik, isteği olmadan bir biyolojik silah, tank vb. neden gerekli olsun. Oysa şimdi, biz bu nesnelere, son derece gerekli nesneler olarak bakabilmekteyiz. Demek ki, işin konusu, tarihsel ve toplumsal şartlara göre de değişmektedir.

Üretim güçleri, üretim sürecinin sadece bir yanıdır. Üretim sürecinde, kurulan tüm ilişkilere üretim ilişkileri deriz. Üretim ilişkileri, sadece insanlar arasında kurulmasa da, bunda en önemli olan insanlar arasındaki ilişkilerdir.

Üretim faaliyeti toplumsal bir ilişkidir. Bu faaliyet sırasında insanlar birbirleriyle ilişki kurarlar. Üretim ilişkileri maddî ürünlerin, üretimi, dağıtımı, tüketimi sırasında ortaya çıkan ilişkilerdir. Bunlar içinde belirleyici olan üretim sırasında ortaya çıkan ilişkilerdir. Bu ilişkiler insanların üretim araçları karşısındaki konumlarını yansıtır. Bu yüzden bu ilişkiye mülkiyet ilişkisi de denir. Mülkiyet ilişkisi, cansız emeğin sahiplenilmesi ve canlı emeği kontrol altına alma sürecinin toplumsal ifadesidir de.

Üretim ilişkileri ile üretim güçleri, üretim faaliyetinin iki yanını oluşturur. Ve birbirlerini etkilerler. Bu etkileşim, bunlar arasındaki uyum yasasında dile gelir. Gelişmenin belirli bir aşamasında belirli üretim ilişkileri içinde hareket eden üretici güçlerin gelişmesi üretim ilişkileri ile uyum içindedir, üretici güçleri geliştirir. Zira maddî gelişmişlik üretici güçlerdeki gelişmişlik ile (başka pek çok etken buna göre şekillenir. Son tahlilde bu böyledir) ölçülür. Ama üretici güçler ile üretim ilişkileri her zaman uyum içinde değildir. Toplumsal şekillenişe madde dersek, mesela köleci toplum maddesi gibi, bu madde kendi içinde bir çelişki taşır. Bu çelişki, hem onda hareketin kaynağıdır, hem de onun sonunu getirecek nesnelliğin yaratıcısıdır. Üretim ilişkileri an gelir, üretim güçlerinin gelişimini engeller, bunlar arasındaki uyumun yerini iç çatışma alır. Böylece toplumsal devrimlerin yolu açılır, toplumsal devrimlerin

ekonomik temeli oluşmuş olur. Ama toplumsal devrimin bu temeli, toplumsal devrimin nesnel zemini demek değildir. Daha çok o maddenin artık tarih olmaya aday olduğunun temeli demektir bu.

Üretim ilişkileriyle üretim güçleri birlikte üretim tarzını oluşturur. Üretim tarzı ise toplumun maddî temelini oluşturur. Diğer toplumsal ilişkiler (devlet, aile, ulus, din, sanat vb.), bu yapı üzerinde biçimlenir. Üretim tarzıyla toplumsal ilişkilerin oluşturduğu birliğe sosyo-ekonomik sistem adı verilir.

Üretim ilişkileri, üretim tarzının nüvesidir. Bunların değişmesiyle üretim tarzı ve onun belirlediği varolan sosyo-ekonomik sistem de değişir. Yerini yeni sosyo-ekonomik sisteme bırakır. Buna göre üretim tarzlarıyla birbirlerinden ayrılan ve birbirlerini izleyen ilkel komünal, köleci, feodal, kapitalist, komünist olmak üzere beş sosyo-ekonomik sistem, tarih içinde vardır. Sosyo-ekonomik sistemlerin ardı ardına dizilişi tarihsel sürecin genel akışını gösterir.

İlkel komünal toplum, insanlığın doğadan ayrılıp, ilk topluluk hâlinde yaşamaya başladığı dönemde başlar. Komünal dönem, ilk büyük toplumsal iş bölümü (tarım ve hayvancılık) ve özel mülkiyetin oluşumu, bunun üzerine devletin oluşumu ile son bulur.

İlkel komünal toplumda, üretim bireyseldir, tüketim ise daha çok ortaklaşadır. Üretim araçlarının ilkelliği, toplumsal üretim ve paylaşım sürecine damgasını vurmaktadır. İnsanlar sürüler hâlinde yaşamaktadırlar. Başka türlü ayakta kalamazlar. Başlangıçta, toplamacılığa dayalı bir ilkel üretim vardır. Toplamacılığa dayalı süreç, avcılık ile bir yeni aşamaya girer. Avcılık, önemli bir değişim demektir. Çünkü, bu, toplanarak yenilen böcek türü canlılar yerine etin yenilmeye başlanması ve avlanma sonucu, giderek kendini besleme sorununun çözümü konusunda adımlar atılması demektir.

İlkel komünal toplumda, üretim, şu aşamalardan geçmiştir. Aşağı avcılık: Burada yiyecek toplama ve avlanma vardır. İkinci aşama yukarı avcılık aşamasıdır. Eldeki bilgilere göre bu aşama, mızrak dışında okun da kullanıldığı bir aşamadır. Bu aşamada av-

lanma ve balık tutma daha önemli bir yer tutmaya başlamıştır. Üçüncü aşama, çobanlık diye ayrılıyor. Burada, avlanma, hayvanlarla daha yakın ilişkileri beraberinde getirmiştir. Avlanma, totemler oluşumunu da beraberinde getirmiş. İnsanlar, avladıkları hayvanları çok uzun süre gözlemek zorunda kaldılar. Onları taklit etme, onları aldatma ve yakalama işini geliştirirken, bir biçimde birine kendilerini benzer gördüler. Giderek belli hayvanları kutsal sayma, başlangıçta onların etini yememe başladı. Tüm bu süreç, aslında hayvanlarla özel ilişkiler gelişimi ve dahası onların evcilleştirilmesi sürecini beraberinde getirmiştir. Totem olan hayvanın etini yememe, ama ondan faydalanma (mesela sütünden) süreci de demektir. Dördüncü aşama ise, tarımdır. Tarım, önceleri bahçe tarımı biçiminde başlamıştır. Bahçe tarımını, tarla tarımı izlemiştir. Tarla tarımı, saban gibi yeni üretim araçları gelişmesi demektir. Tarla tarımının gelişimi ile, hayvanların evcilleştirilmesi birbirini desteklemiştir.

Mızrağın bulunmasına değinmek gerekir. Bu, kadının toplamacılık, erkeğin ise avcılık işi ile daha fazla ilgilenmesi, kadının toplumsal yerinin geri plana düşmesi demektir.

Burada, üretim bireyseldir. İnsanlar, cinsiyetine, yaşına göre iş yapmaya başlamıştı. Çocuklar kadınlara toplamacılıkta yardım ediyor, erkekler avlanmaya gidiyor, yaşlılar ise, "bir tür danışman" olarak iş görmekte idi. Avlanan erkek, geri geldiğinde av, tüm klanın malı demek idi. Bu, eşitçe (kadın ve çocuklara, hamilelere daha fazla ilgi gösterilerek), bölüşülürdü.

Bu süreçler, çoğunlukla iç içe, biri bitmeden diğeri başlayacak şekilde ortaya çıkmıştır.

İşte ilkel komünal toplumda, insan üretim araçları ürettikçe, üretimin bireysel yönü ile kolektif mülkiyet arasında çelişki oluşmaya başladı. Yeni üretilen üretim araçları, bireysel nitelikte araçlardır. Ok gibi. Bu da, bu işi daha iyi yapanın olması demektir. Bireysel üretim, iyi bir av, klanda bir takdir kazanmak da demek idi. Ve araçlar geliştikçe, tarımın da ayrılması ile birlikte, klanlar ara-

sında alış-veriş artmaya başladı. Bu takas, aslında evlilik sistemini bile etkiledi. Başka klandan (dışarıdan) evlenme, başka klanla daha sıcak bir ilişki olanağı da demek idi.

Görülüyor ki, hiçbir süreç, salt ekonomik olarak gerçekleşmiyor. Zaten bu, diyalektik materyalizm anlayışına da terstir.

Giderek fazla ürün oluşmaya başladı. Ama onun da öncesinde yeni üretim aletleri gelişti. Üretimin bireysel karakteri, aslında toplumsal mülkiyetle uyuşmuyordu.

Klan mülkiyeti, giderek kişisel mülkiyete dönüşmeye başladı. Bu en yavaş, toprakta gelişti. Üretim aletlerinin babadan oğula geçmesi, öte yandan savaşçıların klan içinde özel bir yer almaya başlaması, bir arada işledi. Birinde özel mülkiyet, diğerinde ise devlet gelişiyordu. Özel mülkiyet, elbette ticaretin gelişimini de beraberinde getiriyordu. Ve sonunda, özel mülkiyet, üretimi de hızla geliştirdi ve klan mülkiyetinin geriye bıraktığı, totemler, ortak yeme alışkanlıkları (mesela etin paylaşılması gibi) vb. kaldı. Bu süreçte savaşların da çok önemli bir rol oynadığı biliniyor. Giderek, köle çalıştırma gelişmeye başladı. Köle emeği demek, üretim araçlarının mülk edinilmesi ve öküz gibi yemek karşılığında bir gücün sürekli çalışabileceği üretim araçlarının gelişmiş olması demektir.

Özellikle madenlerin gelişmesi bu konuda önemli bir ihtiyaç oluşması da demektir. Köle emeği, aslında komünal toplumun dağılması ile geldi. Ama savaşlar bu konuda çok büyük bir itici güç sağladı. Yine de bilmek gerekir ki, bir toplum, dışarıdan, ya henüz bulduğu ya da bulmaya çok yakın olduğu şeyi kapar alır. Demek ki, kölecilik, içeride gelişmekte idi.

Frigyalı ve Likyalı tüccarlar parayı bulduktan sonra, parasal güç ile krallığı ele geçirme dönemi de başladı. Para o kadar gelişmişti ki, Herakleitos, ateşi anlatmak için bakın ne benzetme yapıyor: "Ateş her şeyle değiştirilir, her şey de ateşle; tıpkı altının eşyalarla, eşyalarında da altınla değiştirilişi gibi." Para, kendisi olarak kalmadı elbette. Başka süreçleri de etkiledi. Daha önceden

klandaki değişim süreci ile elde edilen güç krallık yolunu açmıştı. Ama artık para bu yolu açıyordu. Bu para ile kral olanlar, öncekilerden epey farklı olduklarından, bunlara yeni bir isim konuldu: Tiran. Parayı elinde tutan tüccarlar, doğuştan güçleri olan, toprak sahibi olan soylulardan farklı bir güç merkezi oluşturmaya başladı.

Köle emeğine dayalı kölecilik, giderek büyük gelişmeler yarattı. Kentler oluştu, eskinin totem ve büyü törenlerinden sanat gelişmeye başladı. Parayı elinde tutmaya başlayan tüccarlar, halkı, toprağı yeniden bölüşmek için isyanlara bile çağırdılar.

Bu sınıflı toplumların gerçeğidir. Sınıflı toplumun içinde varolan egemen güçlere karşı, gelecekteki toplumun egemen gücü, halkı da arkasına katarak eylemlere kalkışır. Burjuvazi, işçi sınıfını yanına alarak, feodal gericiliğe karşı bayrak açmıştı. Ama ilk kez proletarya, bu kalkışmayı, daha ileri götürmeye niyetlendi.

Aristokratlar, toprak mülkiyetini överken, bu mülkiyetin tanrıdan geldiğini anlatmaya başladılar. Din, toplumsal işlevini, İsa'dan, Musa'dan çok önce oynamaya başladı. Mülkiyet tanrıdan geliyordu. Öyle ise, kişisel hırs iyi değildir. Ticaret, kaypaktır ve geçicidir, zaten tanrıdan değil, insandan gelir. Öyle ise mal peşine koşmak, daha fazlasını istemek göklerin, tanrıların cezasını davet etmek demek olur. Bu, aşk konusunda da böyledir, insan elindekinin kıymetini bilmelidir. Yeni gelişen ve elinde parası olan sınıfa karşı, aristokrasi "aşırılıklara karşıdır." Ama gelişen tüccar sınıfı da, gerçekte aristokrasinin kardeşi sayılırdı. Sonunda, toprak sahipleri para bulmanın yolunu bulur ve ticarete el atar, tüccarlar ise toprak mülkiyetine el atar ve toprak sahibi olurlar. Onlar anlaşırlar.

Ama yine de, daha çok gelir elde etmek demek, her alanda köle emeğini daha verimli kullanmak demektir. Oysa, köle emeğinin bir sınırı vardır. Savaşları yenilgiler izlediğinde, köle emeğinin bir büyük kaynağı da yok olmuş olur.

Daha fazla köleye sahip olmak için, tüccarlara kaptırılan para, giderek köleci toplumun da sonunu getirmiştir.

Feodal toplumda köle emeğinin yerini serf, köle sahibinin yerini de toprak beyi alır. Kapitalizmin, feodalizmin bağrında nasıl geliştiği ise, okurun daha fazla kaynak bulabileceği uzun bir konudur.

Kölecilik feodalizme, feodalizm kapitalizme dönüşürken, gerçekte, yeni toplumun sahibi olan sınıf, sistemin bağrında gelişmiştir. Bu gelişme, yeni toplumun üretim ilişkilerinin de gelişmesi anlamındadır. Oysa sosyalizme geçiş için böylesi bir süreç işlemez. Evet işçi sınıfı, kapitalizmin mezar kazıcısı olarak kapitalizmin içinde gelişir. Ama komünist üretim ilişkileri kapitalizmin içinde gelişmez. Komünizmin egemen sınıfı yoktur, tersine o, tüm sınıflara son verecektir.

İlkel komünal toplumun tersine, kapitalizmde üretim toplumsaldır, ama mülk edinmenin özel karakteri ile büyük bir çatışma içindedir. Üretimin toplumsallaşması, aslında tekniğin müthiş birikiminin de sonucudur. Mülkiyet dediğimiz şey ise, gerçekte kendisi toplumsal olan ama içinde bulunulan toplumsal ilişkiler içinde özel karaktere bürünen niteliktedir. Demek oluyor ki, kolektif üretim ve kolektif mülkiyet için nesnel koşullar hazırdır. İnsanın daha önceki cansız emeğinin ürünü olan üretim araçları, insanın kolektif üretiminin hizmetine, ancak ortak mülkiyetle sunulabilir.

Üretim tarzının dayandığı üretim ilişkileri sosyo-ekonomik sistemin altyapısını oluşturur. Diğer toplumsal ilişkiler (devlet, sanat, hukuk, din, politika vb.) ve bunların örgütleniş biçimleri sosyo-ekonomik sistemin üstyapısına aittir. Altyapı, üstyapının üzerinde geliştiği temeldir. Bu yüzden üstyapı, altyapının çelişkilerini de yansıtır. Bu çelişkiler üstyapıda farklı ideolojiler, partiler vs. biçiminde yansır. O hâlde üstyapı hem mevcut sosyo-ekonomik sistemin üstyapısını, hem de sonraki veya önceki sosyo-ekonomik sistemin bazı ögelerini içerir. Bir sosyo ekonomik sistemden kalıntılar, altyapıda tasfiye edildiği hızla, üstyapıda tasfiye edilemeyebilirler. Özellikle sınıflı toplumlar için bu daha fazla geçerlidir. Örneğin, köleci devlet, feodal veya her ikisi de kapitalist devlet tarafından içerilir. Örneğin, sömürüyü beslediği sürece bazı hurafe-

ler, ilkel inanışlar vb. bugüne kadar gelir. Kölelik, karasaban ortadan kalkalı yüzlerce yıl geçtiği hâlde 1948'de. Ekim Devrimi'nin tekil olmaktan çıkıp, sosyalizmin özel hâl aldığı, birçok ülkeye yayıldığı bir çağda yasaklanmıştır.

Üretim araçları üzerinde mülkiyet var ise, bu toplumsal sınıfların da varlığını koşullar. O zaman sosyo-ekonomik sistemin içinde sınıf savaşımı belirleyici konumda demektir. Bununla birlikte altyapıda egemen olan sınıf, üstyapıda da egemen konumdadır.

Üstyapı altyapıyı yansıtmakla birlikte ona göre görece bir bağımsızlığa sahiptir. Onu aktif olarak etkiler. Her eski üstyapının görevi, üzerinde yükseldiği altyapıyı korumaktır. Ya da onu korur.

Altyapıyla üstyapı her sosyo-ekonomik sistemin yapısal ögeleridir. Bunlar sosyo-ekonomik sistemin nitelikçe benzersizliği ve farklılığını ifade ederler. Yani bir sosyo ekonomik sistemi anlamak için sadece altyapısına bakılmakla yetinemeyiz. O altyapı belli tarihsel süreçlerde bir üstyapı oluşturur ve ona da bakmamız gerekir.

* * *

Sorular

1. Tarihsel yasalarla doğal yasaların işleyiş farklılıklarını açıklayınız.
2. Tarihin materyalist tarzda ele alınmasının iki temel ilkesi nedir?
3. Toplumsal bilinç nedir ve nasıl şekillenmektedir, açıklayınız. Bireysel bilinç ve toplumsal bilinç ilişkisini tartışınız.
4. Üretim ilişkileri ile üretim güçleri arasındaki uyumluluk ilişkisini tartışınız ve bunu her toplum biçimi için örnekleyiniz.
5. Kapitalizmde doğanın tahribi, insanın sürüleşmesi ve makinanın uzantısı hâline gelmesi, üretim aletlerinin gelişiminin engellenmesini tartışınız. Örnekleri çoğaltınız.

6. "Altyapı ile üstyapı arasındaki ilişki sınıf savaşımı aracılığı ile kurulur" sözünü tartışınız.
7. Canlı ve cansız insan emeğinin ilişkisini, tüm toplumsal tarih içinde ele alınız, nasıl değiştiğini tartışınız.

KONU 9

İNSAN TOPLUMUNUN TARİHSEL BİÇİMLERİ

Tarihte görülen ilk toplumsal örgüt klan biçimidir. Bu örgütlenmede ana unsur, kan bağı ve akrabalık ilişkileridir. Okuyucu, tarihsel süreçlerdeki gelişmeleri ve insanın insanlaşmasını anlamak için, pek çok kaynak bulacaktır. Bunlar gerçekten de, oldukça faydalı olacaktır. Bugün, insanın insanlaşması süreci, belki bir haftalık TV programları ile tüm insanoğluna kavratılabilir. Bu denli detaylı bilgilere ulaşılmıştır. Ama burjuva egemenlik buna engeldir.

Klan, aslında doğadan kopmuş hâlde yaşayan insan birliğidir. İnsanın bir arada yaşama zorunluluğu vardır. Başka türlü ayakta duramaz. İnsan, kendini ayırma sürecindedir. İnsanın iki çeşit üretim yaptığını unutmayalım, biri kendi neslini çoğalttığı üremedir ve ikincisi kendi geçimini sağlamak için maddî malların üretimidir. İnsanoğlunu doğadan ayıran üremesi değil, üretmesidir, yani ikincisidir. Oysa başlangıçta toplumsal biçimlerde egemen olan, ilki, yanı kan bağına bağlı örgütlenmedir. Toplumsal biçimler geliştikçe, kan bağına dayalı örgütlenmenin ağırlığı azalır ve üretime bağlı örgütlenmenin ağırlığı artar. Klanda ekonomik faaliyet ve üretim araçlarının mülkiyeti ortaktır. Bu ortak mülkiyet, insanın bilinçli tercihinden çok, toplu hâlde yaşama zorunluluğunun verdiği bir sonuçtur. Buna da bilinç denmesinde elbette bir sakınca yok. Ekonomik faaliyetin gelişmesi ve doğal zorunluluklar klanların bir araya gelmesine ve kabilelerin oluşmasına yol açtı.

Kabileler içinde klanlar kendi bağımsızlıklarını koruyarak yer aldılar. Böylece hem klan hem de kabile mülkiyeti, (ortak av silahları, meralar vb.) yan yana yer aldı. Kabile mülkiyeti, kabile içinde yer alan klanların ortak mülkiyetidir. Bu mülkiyet üzerine ortak kabile yönetimi kurulur (Kabile meclisi vb.). Buradan da anlaşılacağı gibi, burada ortak mülkiyet. kabile içinde yer alan, kan bağı ile birbirine en bağlı olanların ortak mülkiyeti biçimindedir. Bir topluluk, kendi canlı emeğinin ürünü olan bir üretim aletini, topluluk adına mülk edinmektedir. Henüz, üretimin toplumsal yönü gizli değildir. Herkes o aletin, ortak emeğin sonucu olduğunu görmektedir. Ama kabile biçiminde bir araya gelindiğinde, kabile içinde klan, kendi birliğini korumaktadır. Burada topluma yön veren şey, hâlâ kan bağına dayalı örgütlenmedir. Mülkiyet de ona göre klan mülkiyeti şeklinde bir ortak mülkiyet biçimindedir. Bunun gelişmiş bir ortaklık bilinci olmadığını her hâlde söylemeye gerek yok. Klanda ya da daha sonrasında kabile döneminde, üretim bireyseldir. Üretilen araçların ortak mülkiyetine rağmen, üretim bireyseldir. Özellikle avcılık, bu bireysel üretimi daha da teşvik etmiştir.

Klanlar, başka klanlarla alışverişe olanak sağlayacak şekilde, dıştan evlenme yasaları geliştirdi. Bu, klanlar arasında bağları artırdı.

Klanlar, belli kültürel etkiler de oluşturmaktaydı doğal olarak. Bunların başında, insanın doğumu, ergin hâle gelmesi, evlenmesi ve ölümü aşamalarında yapılan yeniden doğum törenleri gelmektedir. Bunlara erginleme törenleri de denmektedir. Burada, ölüm ve doğum iç içedir. İnsan doğmakta, ergin hâle geldiğinde topluma kabul edilmekte, bir anlamda yeniden doğmaktadır. Evlendiğinde de buna benzer törenler vardır. Nihayet öldüğünde yeniden doğduğuna inanılırdı. Ruh, içine hapsolduğu bedenden kurtulurdu.

Burada anlaşılıyor ki, bugünkü dinlerin cennet ve cehennemi, aslında bu dinlerden çok öncesinden gelmektedir. 10 binlerce yıl öncesinden. Ama burada sürekli ruhun bir bedende olduğu fikri vardır.

Ekonomik faaliyetin artması, tarım ve havyacılığa dayalı iş bölümünün doğması, özel mülkiyet ilişkilerinin ortaya çıkmasına yol açtı. Klan örgütlenmesi yerine, ekonomik ilişkilere ve toprak bağına dayalı mülkiyetler ortaya çıktı (bunun çok uzun bir süreç olduğu açıktır ve kapitalizmde bu süreç evrimini tamamlamaktadır). Böylece klanda ortak mülkiyetin yerini özel mülkiyet aldı. Bu, aynı zamanda sınıfsal farklılaşmanın da başlangıcıdır. Klanın, ilkel komünal toplumun örgütlenme biçimi olmasına karşılık, millet, köleci ve feodal toplumun örgütlenme biçimidir. Ekonomik faaliyetin genişlemesi, kapitalist meta üretiminin ortaya çıkması, kapitalist meta üretimine bağlı olarak güçlenen ve istikrarlı hâle gelen ekonomik bağın güçlenmesiyle oldu. Kapitalist meta üretiminin yarattığı pazar, ulus biçiminde örgütlenmenin nüvesidir. Kapitalist toplumun egemenleri, kendi egemenlik alanlarını, kendi pazarlarını belli biçimde birbirinden ayırma gereğini duydular. Kapitalizm, insan toplumunun örgütlenişinde kan bağını daha da geriye itti ve üretime bağlı örgütlenmeyi daha da öne çıkardı. Bu yeni toplumu bir arada tutacak bir yapıştırıcı, daha çok ideolojik bir özellik taşıyan "ulus" oldu. Burjuvazi, kendi çıkarlarını "ulusal" çıkar diye tanımladı. Böylece azınlığın çıkarı, tüm toplumun çıkarı olarak ifade edildi. Bu nedenle ulus kavramı, feodalizmdeki millet kavramında çok daha fazla ideolojiktir.

Millet, Arapça'dır ve milk sözcüğünden gelmektedir. Milk, mülk olarak da çevrilebilir. Feodal toplumda millet, aşirete göre daha gelişmiş bir toplumsal örgütleniştir. Burada millet, "daha az" kavim birliğini, daha çok ise mülkiyet ilişkisine dayalı bir gelişimi ifade eder. Klan ve ardından aşirete göre, daha fazla toplumsal örgütlenmede kan bağının azalışını, üretime göre örgütlenmeyi ifade eder. Millet, bizim tarihimizde, zaman zaman dinî inanış birliğini de ifade edebilmiştir. Örneğin Osmanlı'da, vergi ve mülk edinmede müslüman ve müslüman olmayanların haklarındaki farklılıklar, millet kavramının içindedir. Yani millet birden çok anlamda kullanılabilmektedir. Diyelim ki, belli bir dili konuşan ya da bir ırktan gelenlere de millet denilmektedir. Ama mülkiyet ilişkile-

rine göre müslümanlardan ve müslüman olmayanlardan farklı vergiler alındığında, müslüman milleti de denilmekte idi. Ama öyle de olsa millet, daha fazla üretim ilişkilerine göre bir örgütlenişi ifade eder.

Ulus ile millet kavramları arasında sıkı bağın temeli de buradadır. Nasıl ki, ulus ile millet arasında sıkı bir bağ varsa, benzer biçimde millet ile aşiret ve aşiret ile klan arasında da bağlar vardır. Klan yerini aşirete bıraktığında (ki kendisi ortadan kalmamıştı), kan bağına dayalı örgütlenmeden üretime dayalı örgütlenmeye (mülkiyet ilişkilerinin belirleyiciliğine) doğru bir adım atılmış oldu ise, aynı süreç diğer kavramlarda da vardır. Bunlar iç içe geçmiş kavramlardır. Ve sınırları, kullanıldıkları tarihsel ve sosyal şartların içinde belirlenebilir. Kapitalizm içinde en eski biçimlerin nüvelerini bulabiliriz. Dahası, en eski toplumsal gelenek ve görenekler, bugün hâlâ yaşamaktadır.

Halk ise, daha farklı bir kavramdır. Halk, egemen, yöneten sınıfın dışında kalanları ifade eder. Yönetenler ve halk ya da elit ve halk ayrımı gibi. Halk, içinde yer alan unsurların sınıfsal durumunu ifade etmese de, tam olarak bunu yapmasa da, halk, böyle bir ezilen ezen ilişkisi içinde anlam kazanır.

Diyelim ki bugün, millet yerine halk kullanmak hatalıdır. Ulus yerine halk kullanmak hatalıdır. Halk, daha çok yöneten/ yönetilen, ezen/ezilen ilişkisine göre ayrımı ifade eder. Oysa millet ve ulusun gelişimini yukarıda gördük. Ulus yerine millet kullanıldığında, bu pek büyük bir sorun değildir. Tam olarak derdimizi ifade etmese de, bilimsel açıdan eksik olsa da, durum budur.

Millet ve ulus kavramları birbirine daha yakındır, birbiri yerine ikame edilebilir. Yeter ki, biz bunları birbirinin yerine kullanırken, içinde yer aldığımız sosyo-ekonomik sistemi unutmayalım. Yeter ki bu kavramların bugünkü ve dünkü içerikleri arasında farklılık olduğunu bilelim. Bu tek başına "ulus" kavramı için de geçerlidir. Dün, uluslaşma ne idi, bugün nedir?

Ulus nasıl tanımlandı: Ortak dil, ortak toprak parçası, ortak kültür, ortak tarih vb. Bunlar "ulusun" temel özellikleri olarak sunuldu. Oysa ulus, temelini milletin oluşturduğu, burjuvazinin kendi egemenlik alanını belirlemek ve kendi çıkarlarını topluma kabul ettirmek için geliştirdiği örgütlenme biçimidir. Ulus burjuva mülkiyet ve egemenlik ilişkilerinin ürünüdür.

Bu özellikler tek başına ulusu oluşturmaya yetmez. Bunlar içinde belirleyici bir yere sahip olan ekonomik yaşam birliğidir. Zaten diğer özellikler bu ekonomik yaşam birliği üzerinde şekillenir. Ve bunun üzerinde burjuva devlet iradesi vardır.

Ancak sömürge bir ulusun kurtuluşu sürecinde, tersine ruhsal birlik, ulus bilincinin temelini oluşturur. Ama ne olursa olsun, ulusal mücadele, yapısı gereği burjuva ufku içindedir. Ne zaman ki, bağımsız bir devlet organize etmek amacına dönük ulusal kurtuluş mücadelesi, sosyalizme yönelebilir hâle geldi, işte o zaman işin doğasında bir değişim oluşmaya başladı. Emperyalist boyunduruktan kurtulmak için ulusal kurtuluş, hep emperyalizme başka metotlarla, daha ince metotlarla bağlanmak demek oluyordu. Oysa sosyalizmin doğması, dünya çapında sınıf savaşımının da temelini değiştirdi. Emperyalizmin boyunduruğu altında inleyen halklar, mücadeleye kalkışınca, onlara önderlik eden burjuva sınıf ve burjuva aydınlar geri çekildi ve devrimciler devreye girdi. Bu sefer şu soru ortaya çıktı: Ayrı, bağımsız bir ülke olmak ama bunu emperyalizme bağlanmadan başarmak mümkün müdür? Bu soruya çok çeşitli yanıtlar verilmiş ve çok çeşitli denemeler yapılmıştır. Evet sosyalizme geçmek mümkündür ve bunun için demokratik devrim ile sosyalist devrimi birbirine bağlamalıyız görüşü bunlardan biridir, sosyalizme geçmeden, üretim ilişkilerini geliştirerek bir "kapitalist olmayan kalkınma yolu" bulalım görüşü bir başkasıdır vb. Bunların her biri emperyalizme karşı mücadelenin yükselişine tanıklık etmiştir. Ama bir ulusun kurtuluşunun emperyalizme karşı mücadelesinin sosyalizme yönelişi, sosyalist devrimler çağına özgü bir gelişimdir. Bu nedenle de artık bu mücadele, sosyalizm mücadelesinin bir parçası olarak ele alınmalıdır.

Görüldüğü gibi, ulus ve ulusal kurtuluş meselesi süreç içinde farklılaşmıştır. Bunu biraz daha açmaya çalışalım.

Uluslaşma süreci, kapitalizmin ortaya çıkmasına tekabül eder. Fransız Devrimi'nde Franklar, başka milletleri asimile ederek, Fransız ulusunu, Fransız devletinin çıkar alanının ideolojik ifadesi olarak ortaya koydular. Burada asimilasyon, bugünkü dünyadaki asimilasyondan daha farklıdır, daha az şiddet içerir, daha "doğal" gibidir. Ancak kapitalizmin gelişmesiyle ulusal pazar, uluslararası pazara dönüşür. Bu gelişme başlangıçtaki uluslaşma eğilimine karşıt bir eğilime yol açar. Daha doğrusu, ulusal pazarlarda farklı farklı egemen olan burjuvalar, dünyayı istemeye, başka pazarlara yayılmaya başlarlar. Bu başka pazarlara yayılmak, aslında kapitalizmin yasaları ile uyumludur. Yani bir kapitalistin, uydurması, hırsı değildir. Kapitalisti insan hâline bürünmüş sermaye diye tanımlarsak, kapitalizmi sermaye ve meta toplumu diye tanımlarsak, kişisel hırslara da açıklama getirmiş oluruz.

Birinci eğilim, feodalizmin dağılması ve burjuvazinin öncülüğünde ulusların doğması yönünde bir eğilimdir. İkinci eğilim ise ulusal engellerin aşılması başka ulusların yağmalanması ve egemenlik altına alınması eğilimidir. Hatta bu ikinci eğilim ortaya çıktığı andan itibaren, burjuvazi, yeni ulusların doğması eğilimine de şiddetle karşı çıkmıştır. Bu aşamada asimilasyon, diğer ulusların (milletlerin) her türlü baskı ile yok edilmesini içerir. Birinci eğilim, serbest rekabet kapitalizminin egemen eğilimidir. İkinci eğilim ise, genel olarak, kapitalizmin emperyalist aşamasının eğilimidir.

Emperyalizm dönemi bu iki eğilimin çatışması dönemidir. Bir yandan emperyalizm başka ulusları ve halkları köleleştirirken, öte yandan halkların (artık burjuvaların değil ama farklı sınıflardan insanları içerecek şekilde halkların) emperyalizme karşı ulusal kurtuluş savaşlarına tanık oluruz. Halkların bu savaşımında, ulusal kurtuluş savaşında ulusal bilinç belirleyici rol oynar. Bu sefer mücadele anti-emperyalist bir niteliğe bürünür.

Ulusların oluşması ve uluslaşma sürecinde görülen eğilimler, ulusal sorunu da gündeme getirmiştir. Bu sorun kapitalizm koşullarında ana hatlarıyla üç aşamada ele alınabilir.

1. Feodalizmin çöküşü ve kapitalizmin doğuşu: Bu aşamada milliyetler ulus hâline dönüşüyor. Ulusal hareketler nesnel olarak anti-feodaldir. Bu hareketlerin öncüleri burjuvalardır. Ve bu, bugün bizim anladığımız anlamda bir ulusal hareket değildir. Bu hareketler, egemen bir feodal-emperyalist güce karşı gelişmekte, burjuvazi kendi egemenliğini kurmaya çalışmakta, halk kitlelerini ardına takmakta ve kendi çıkarlarını "ulusal çıkar" olarak tüm ulusun çıkarı olarak sunmaktadır.

2. Kapitalizmin emperyalizm aşamasına denk düşen, dünyanın emperyalist güçler arasında paylaşılması, ulusların ve halkların sömürgecilik zincirine bağlanması aşaması: Ulusal hareketler anti-emperyalist bir karakterdedir. Bu aşamada, halklar ayaklanmakta, ayrı ve bağımsız bir devlet olma isteği, asimilasyona karşı durma gelişmekte, ancak hareketler, kurtulduklarında dahi emperyalizme başka yollarla, araçlarla yeniden bağlanmaktadırlar.

3. Ekim Devrimi sonrası: Bu aşamanın belli başlı özellikleri emperyalizmin, sömürgecilik sisteminin çöküşü ve özgürlüklerine kavuşmuş halkların uluslaşmasıdır. Sosyalist sistemin varlığı ve etkinliği, gelişmeyi sosyalizme doğru yönlendirebilmiştir. Ulusal sorun, bu aşamanın sorunudur. Daha öncesinin değil. Özü gereği burjuva bir talep olan uluslaşma, şimdi burjuvazinin dünya çapındaki egemenliğine karşı bir mücadele ile birleşerek gündeme gelmektedir.

Bugün, sosyalizmin çözülüşü ile birlikte, ulusal kurtuluş hareketlerinin sosyalizme sempatisi ve anti-emperyalistliği gölgede kalmış görünmektedir. Ama gerçekte ulusal kurtuluş mücadelelerinin anti-emperyalist niteliği yok olmaz. Sömürgecilik ve emperyalizm varoldukça bu gerçek değişmez.

İkinci olarak ulusal kurtuluşun-toplumsal kurtuluşa (sosyalizm) bağlanması hedefi, gerçekleşmesi daha güç olsa da, ortadan

kalkmaz. Sadece burada dün somut olan olanak, soyut hâle gelmiştir ya da biraz daha somutluğunu yitirmiştir.

Fakat ulusal kurtuluş hareketlerinin sınıfsal bileşimi farklıdır. Bu savaşıma katılan her güç ulusal soruna kendi çıkarı açısından yaklaşır. Bu savaşımda yer alan burjuvazinin amacı kendi egemenliğini perçinlemektir. Ulusal burjuvazi kendi çıkarları nedeniyle, emperyalist burjuvazi ile uzlaşmaya yatkındır. Ulusal kurtuluş sırasında ulusal burjuvazinin egemenliği ele geçirmesi eninde sonunda emperyalizme yeniden bağlanmaya yol açar. Zira emperyalist burjuvalardan bağımsız burjuva varlık, ancak geçici ve istisna olandır, kalıcı ve genel olan ise burjuvaların emperyalist güçlere bağımlılığıdır.

İşçi sınıfının amacı ise, ulusal kurtuluşu, sosyal kurtuluşa dönüştürmektir. Bu da ulusal burjuvazi ile işçi sınıfı arasında çatışmaya yol açar. Ancak bu ülkelerde işçi sınıfı hem nitel hem de nicel olarak zayıf olduğundan (ya da zayıf olma olasılığı daha güçlü olduğundan), işçi sınıfı adına hareket eden devrimcilerin gelişmeye her zaman damgasını vurabilecek konumda olamadığı görülür. Genellikle bu ülkelerde yoksul köylülük önemli bir ağırlığa sahiptir. Yoksul köylülük, bilincin geriliği ve ideolojik mücadelenin çok büyük önem taşıması da demektir. Öte yandan yoksul köylülük devrimin içine çekildiği oranda, kırlarda önemli mücadele olanakları demektir.

Bu yüzden küçük burjuvazinin konumu, ulusal kurtuluş hareketlerinin alacağı yönü önemli ölçüde etkilemektedir. Ancak burada da önderlik önem kazanmaktadır. Proletaryanın nicel güçsüzlüğü, onun ideolojik güçsüzlüğü anlamına gelmez. Proletarya partisi devrimin öncü partisi olabilir ve doğru bir önderlikle, çetin bir süreçle ulusal kurtuluş, toplumsal kurtuluşa bağlanır.

Sosyalizmle birlikte toplumun örgütlenişi yeni bir aşamaya yükselir. Bu aşamada egemen eğilim, ulusların özgürce gelişmesi ve birbirlerine yakınlaşmasıyla giderek ulusal sınırların ortadan

kalkması eğilimidir. Ulusların birbirlerine yakınlaşma eğilimi, sosyalist entegrasyon ve ulusların özgürce gelişmesini tamamlaması ile koşullanır. Ulusların özgürce gelişmesi ne ölçüde tam olursa, ulusların birbirleriyle yakınlaşması ve kaynaşması, ulusal sınırların ortadan kalkması da o ölçüde zorunlu olur. Komünizme gidiş, ulusun kalkması demektir. Ulusun kalkması yetmez, toplumun örgütlenişinde kan bağına dayalı örgütlenmenin tamamen ortadan kalkması demektir. Kapitalizm, kan bağına dayalı örgütlenmeyi fiilen ortadan kaldırsa da, mülkiyet ve onun zorunlu sonucu olan miras, aileyi toplumsal örgütlenmenin "temeli" hâline getirmiştir. Gerçekte aile, kapitalizm ile son bulmaya başlamıştır. Ama miras sistemi onu yaşatmak zorundadır. Komünizm, ulusun bitmesi demektir. Toplumsal hayatta ortaklık, mülkiyet ve miras ilişkilerinin bitmesi demektir ve mülkiyet ve miras ilişkilerine dayalı ailenin de bitmesi demektir. Başka bir deyişle, mülkiyet ve miras hukukunun bitmesi, yeni bir sosyal yaşamın başlaması ve aile de dahil tüm toplumsal varlıkların ona göre şekillenmesi demektir. Kan bağına ve mülkiyete dayalı örgütlenmelerin son bulması, özgür örgütlenme sürecidir. Devletin sönmesi de bu sosyal temele dayanır. Bu insanın gerçek tarihinin başlaması demektir.

Komünizm, kan bağına dayalı örgütlenmenin, mülkiyet ilişkilerine bağlı örgütlenmenin sonu, tüm dünyayı içerecek tarzda insanın toplumsal örgütlenmesinin yeni bir aşaması da demektir.

• • •

Sorular

1. Kapitalizmin uluslaşma süreci üzerindeki etkilerini ele alın.
2. Ulus, millet, halk kavramlarını tartışınız, aralarındaki tarihsel farklılıklara dikkat ediniz. Kan bağına ve mülkiyete bağlı örgütlenmelerin tarihsel gelişimini tartışınız. Neden bunlar keskin biçimde birbirinden ayrı değildir? Halk, sınıf, egemenler ve yönetenler kavramlarını tartışınız.
3. Ulusal çıkar nedir, anlatınız.

4. Emperyalist egemenlik altında, uluslaşma ve ulusal çıkar kavramlarını tartışınız. Feodal emperyalizm ile, kapitalist emperyalizm arasındaki farklılıkları ele alınız.
5. Ulusal sorunun çözümünün geçirdiği aşamalar ve bugünkü aşamada bu sorunun çözümü ile devrim arasındaki bağ nasıl ifade edilir?
6. Kürt devrimini somut olarak tartışınız. Kürdistan devriminde "ulusal sorunun özgün çözümü gerçekleşmiştir" ne anlama gelir, bunu uluslararası şartlar açısından tartışınız.
7. Çelişkilere canlı yaklaşım ya da çelişkilere kalıplara bağlı yaklaşımın reddedilmesi demek olan "somut durumun somut analizi" ilkesi ile, ülkemiz ve bölgemizdeki çelişkileri ele alınız, tartışınız.
8. Son dönemde tartışılan globalleşme ve ondan "korunmak" için sarınılan "ulusallık" ilişkisini, emperyalizm ve sömürgecilik ilişkisi içinde tartışınız. Neden "ulusallık" bir burjuva ikiyüzlülüktür?

KONU 10

SINIFLAR VE SINIF SAVAŞIMI

1- SINIFLARIN OLUŞUMU

İlkel komünal toplumda, üretimin gelişmesi ile birlikte doğal iş bölümünün yerini toplumsal iş bölümünün almasıyla özel çalışma dalları olarak tarım ve hayvancılık ortaya çıktı. Tarım ve hayvancılık, elbette üretimin gelişimi açısından bir ilerlemeyi ifade eder, ama aynı zamanda sosyal farklılaşmanın daha da hızlanmasının yolu olmuştur. Sonrasında el sanatları tarımdan ve nihayet zihinsel çalışma ile bedenen çalışma da birbirinden ayrıldı. Bu ilk toplumsal iş bölümüdür. Bununla birlikte üretim araçları üzerinde komünal mülkiyetin yerini, özel mülkiyet almaya başladı. Böylece toplum ilk kez sınıflara bölündü.

Burada üretim araçları üzerinde özel mülkiyet, elbette, özel önemdedir. Birikmiş toplumsal emeğin, cansız insan emeğinin toplumun ileri gelenlerince mülk edinilmesi, son derece büyük bir değişimdir.

Hemen her insan, bu konuda çalışırken, ilkel de olsa komünal toplumun bu ilk evresinde, insanın daha büyük bir bilinçle davranıp, özel mülkiyete geçişi önlemesini ister. Bu yürekten gelen istek, nesnel süreçlerle terstir. Bunu anlamak için, insan bilincinin ne denli gelişmiş olduğunu da bilmemiz gerekir. O dönemi boş verin, bugün dahi insan "kör" yasaların işleyişine boyun eğmektedir. Doğaya ait yasalar karşısında daha özgür tutum alan insanoğlu, yazık ki, (doğanın bir devamı olsa da) toplumsal yasalar ve işleyiş karşısında aynı tutumu alamıyor. Bugün, dünya nüfusu-

nun %20'si açtır ve en zengin 10 aile, servetini bu insanlara verse, açlık diye bir şey kalmayacaktır. Ama maalesef bu olmuyor. Sınıflı toplumun varlığı, insanın insan tarafından sömürüsünün varlığı, hâlâ insan öncesi dönemde yaşadığımızı göstermektedir. Bir bebekten cani yaratabilen sistem, bunu insan doğası diye bize yutturmaya çalışsa da, bunun ancak insan öncesi bir dünyada mümkün olduğunu öne sürüyoruz. Gerçek anlamı ile insanın tarihi, komünizmle, sınıfların ortadan dünya ölçeğinde kalkması ile başlayacaktır. Onların "tarihin sonu" diye çığlık attıkları bu çağ, bizce, insanın doğumunun şafağıdır.

Anlıyoruz ki, tarih, gözyaşları ile, niyetlerle yazılmıyor.

Sınıfların doğuşuna dönelim. Demek ki sınıfların tarihi, özel mülkiyetin tarihiyle başlar. Özel mülkiyet olmadan sınıflar olmaz. Özel mülkiyet, kapitalizmde karşımıza sermaye diye dikilen şey, gerçekte, toplumun birikmiş cansız insan emeğidir, kendisi toplumsaldır. Sadece bu toplumsal varlık, kişiler tarafından, zora da dayanılarak mülk edinilmiştir. Üretim araçları üzerinde özel mülkiyete son vermek, bu çarpıklığa da son vermek demektir.

Sınıflara bölünmenin bir başlangıcı olduğu gibi sonu da olacaktır. Başlangıcı köleci toplumun sınıflarıdır. En son ve gelişmiş biçimi ile sınıflar burjuvazi ve proletarya olarak kapitalizmde vardır.

Kapitalizmin ortadan kalkmasıyla sınıflar da eski biçimleriyle ortadan kalkmaya başlar. Sosyalizm, bir ülkede tekil ya da birkaç ülkede özel bir varlık kazandığında, sınıfların varlığı son bulmuş olmaz. Ancak komünizme geçişle sınıfların tüm izleri yok olur. Sınıflar gibi sınıf savaşımı da evrensel bir olgu değil, tarihsel bir olgudur. O da sınıfların ortadan kalkmasıyla son bulur.

"Tarihsel bakımdan sınıfların, belli bir toplumsal üretim sistemi içinde bulundukları yerler, üretim araçlarıyla olan -çoğu kez yasalarla saptanmış ve pekiştirilmiş- ilişkileri, toplumsal iç örgütlenmesinde oynadıkları roller ve dolayısıyla toplumsal zenginliklerinden pay alma tarzları ve aldıkları payın büyüklüğü bakımın-

dan birbirlerinden farklı durumda bulunan büyük insan gruplarına sınıf adı verilir. Sınıflar, belirli bir sosyo-ekonomik sistem içindeki yerlerinin ayrı olması nedeniyle de diğerinin emeğini kendine mal edilen insan gruplarıdır." (Lenin).

Bu tanımda Lenin,

a) Üretim sisteminin içindeki yerlerine göre sınıfları, köleler-köle sahipleri, serfler-senyörler, proletarya-burjuvazi olmak üzere ayırır. Hangi üretim sistemi olursa olsun bu sınıflardan biri ezen, biri ezilendir.

b) Üretim araçlarıyla olan ilişkilerine göre ayırır; sınıfların üretim araçları karşısındaki konumunu gösterir. Buna göre sınıflar üretim araçlarına sahip olanlarla olmayanlar olarak ayrılır. Üretim araçlarına sahip olanlar, diğerlerinin karşılığı ödenmemiş emeğine el koyabilirler.

c) Toplumsal iş örgütlenmesindeki rollerine göre sınıflar, yöneten ve yönetilenler diye ayrılır. Üretim araçlarını ellerinde bulunduran sınıflar üretimle birlikte tüm toplumu yönetir.

d) Sınıfların toplumsal üretimden aldıkları paya göre birbirlerinden ayrılmaları yukarıdaki faktörler tarafından belirlenir. Egemen sınıf toplumsal üretimin aslan payını elinde tutar. Bunun kaynağı, yukarıda açıklanan diğer maddelerdir.

Sınıfların birbirinden ayrılmasını sağlayan bu dört faktör içinde belirleyici olan sınıfların üretim araçları karşısındaki konumlarıdır. Tüm diğerlerini belirleyen budur.

Öte yandan sınıflara bölünmüş bir toplumda sınıflar toplumun iki ana kutbunu oluşturmakla birlikte tüm toplumsal yapıyı meydana getirmezler. Bunların dışında da sınıf ve katmanlar vardır (Diyalektik materyalizm, şeylere olmuş bitmiş, ya A ya da A değil diye bakmaz. Tersine şeyleri süreçler olarak ele alır. A ve A olmayan var olduğu gibi, ikisinin arasında, yeni başlayan, diğerine dönüşen, ölmekte olan da bir aradadır).

Toplumun sınıfsal yapısı, bir önceki sosyo-ekonomik kuruluştan devralınan ya da yeni gelişmekte olan sınıfları ve bu sınıf-

lardan birine sokulamayan ara katmanları da kapsar. Ama bunlar ne mevcut toplumun yapısını belirleyebilirler, ne de tarihsel gelişmede önemli bir rol oynayabilirler.

Örneğin; feodalizmde temel sınıflardan biri olan köylüler kapitalist toplumda da vardır. Hatta pek çok kapitalist ülkede feodal toprak sahiplerine rastlamak olanaklıdır. Kapitalist toplumdaki iki temel sınıf yanında geniş bir küçük mülk sahipleri sınıfı vardır vb. Ama kapitalist toplumun iki temel ve çıkarları uzlaşmaz sınıfı, proletarya ile burjuvazidir.

Sınıf savaşımı, üretim güçleri ile üretim ilişkileri arasındaki çelişkinin kendini açığa vuruş biçimi olduğundan, sınıflı bir toplumda sınıf savaşımı kaçınılmazdır. Biz komünistler, sınıf savaşımını yaratmıyoruz. Sınıf savaşımı, biz olmasak da vardır. Biz onu görmek istemesek de vardır. Biz devrimciler, bu sınıf savaşımında, işçi sınıfının öznel bir güç olarak örgütlenmesi için görev alıyoruz.

2- Tarihsel İlerlemenin İtici Gücü:

Sınıf Savaşımı

Sınıflı toplumların tarihi, sınıf savaşımları tarihidir.

Sınıflı bir toplumun temel sınıfları egemen üretim tarzına uygun olarak ortaya çıkan sınıflardır. Mevcut üretim ilişkisinin temel çelişkisi bu sınıfların karşılıklı ilişkileri ve savaşımlarında ifadesini bulur.

Sınıf savaşımı, sınıfların karşıt çıkarlarını ve konumlarını dile getirir. Sınıfların bu karşıt çıkar ve konumları, onları oluşturan bireylerin bunun bilincine varıp varmamalarından bağımsız ve nesneldir.

O hâlde sınıf savaşımı topluma dışarıdan sokulmuş bir şey değil bizzat bu karşıt çıkar ve konumların kendini açığa vurma biçimi olarak vardır. Sınıf savaşımının bu karşıtlığı sınıf savaşımının temelini oluşturur. Birbirinden farklı sınıf ya da katmanların çıkarlarının uyum içinde olması onların ortak eyleminin de temelidir.

Ancak bu durum sınırlı ve geçicidir. Kapitalizm koşullarında işçi sınıfı ile yoksul köylülük ve kent küçük burjuva katmanlar arasındaki ilişki böyle bir ilişkidir.

Daha önce belirtildiği gibi tarihsel gelişmede bir sosyo-ekonomik kuruluş (sistem), yerini daha üst bir sosyo-ekonomik kuruluşa bırakır. Yeni sosyo-ekonomik kuruluş eskinin yerini kendiliğinden değil, sınıf savaşımının bir sonucu olarak alır. İşte bu yüzden sınıf savaşımı tarihsel gelişmenin itici gücüdür. Bu sınıf savaşımı, hem mevcut düzenin şekillenişinde önemli bir rol oynar, hem de değişmesi ve ortadan kaldırılmasında.

Örneğin; reformları ele alalım. Bunlar egemen sınıfın, egemen olmayan sınıfa bir ihsanı değil, devrimci sınıf savaşımının yan ürünleri olarak vardırlar. Bunun için herhangi bir ülkede erişilen "demokrasinin" düzeyi devrimci sınıfın savaşımının ulaştığı boyutla belirlenir. Mesela bugün, insan hakları diye bize sunulan şeyler, yüzlerce yıldır süren işçi sınıfının ve ezilen hakların mücadelesinin ürünüdür ve asla istenilen boyutta olanı değil, zafere ulaşamamış olan sınıfın aldığı kırıntılardır.

Sınıf savaşımını, üretim tarzının iki temel sınıfı arasında sadece ekonomik alanına ilişkin olarak kavramak devrimci Marksizm'den reformizme doğru bir kayışı ifade eder. Sınıf savaşımı toplumun ekonomik, politik, ideolojik, zihinsel vb. tüm alanlarını kapsar. Düşmana dolaylı saldırılardan açık barikat savaşlarına kadar tüm savaşım biçimlerini içerir. Sınıf savaşımının çeşitli biçimler alması, bir biçimden diğerine geçiş vb. sınıflar arasındaki çelişkinin keskinliğine, sınıfların karşılıklı yer alışına, güçler dengesine bağlıdır.

Sınıf savaşımının çeşitli biçimleri, onların örgütlenme biçimlerini de doğurur. Proletaryanın burjuvaziye karşı savaşımı üç ana biçimde sürer.

i- Ekonomik Savaşım:

Bu savaşım biçimi, proletaryanın tarihsel bakımdan ilk savaşım biçimidir. Öz olarak proletaryanın yaşam koşullarının iyileşti-

rilmesini amaçlar. Proletarya bu savaşım boyunca, burjuvaziyle ve onun devletiyle yüzyüze gelir. Daha devrimci görevlere hazırlanır. Proletarya burjuvaziyi bu savaşım sürecinde tanır. Kendini de bu savaşımı siyasal ve ideolojik alana taşıyabildiği ölçüde tanır.

ii- Politik Savaşım:

Tarihsel bakımdan ekonomik savaşımdan sonra gelmesine karşın, sınıf savaşımının daha yüksek bir biçimidir. Politik savaşımın hedefi, burjuva egemenliğini yıkarak yerine proletarya diktatörlüğünü kurmaktır.

Politik savaşımında burjuvazinin örgütü, en başta devlettir. Hangi biçim altında olursa olsun, burjuva devlet, burjuvazinin örgütüdür. Bunun yanı sıra pek çok başka örgütleri de vardır.

Proletaryanın da siyasal bir örgütü, bir devrimci partisi olmalıdır. Devrimci parti, burjuva devlete, burjuva sisteme kökünden muhaliftir.

Politik savaşım ekonomik savaşımdan önemli farklılıklar gösterir.

- Ekonomik savaşım tek tek kapitalistlerle işçiler arasında bir savaşım iken, politik savaşım bir bütün olarak kapitalist sınıfa karşı bir savaşımdır.

- Ekonomik savaşım işçi sınıfının günlük ve kısmî çıkarlarını savunurken, politik savaşım işçi sınıfının temel ve genel çıkarlarını savunur.

- Politik savaşım, işçi sınıfına bir sınıf olarak davranma olanağı sağlar.

- Ekonomik savaşım işçi sınıfının sendikal örgütlenmesini zorunlu kılarken, politik savaşım, işçi sınıfını egemen sınıf hâline getirecek iktidar savaşımını yönetecek politik örgütlenmesini zorunlu kılar.

- Ekonomik savaşım düzen içi bir savaş iken, politik savaşım kapitalist düzene son vermeyi hedefleyen bir savaşımdır.

iii- İdeolojik Savaşım:

İşçi sınıfı, politik savaşımını yürütebilmek için devrimci bir ideolojiye gereksinim duyar. Bu ideoloji Marksist-Leninist ideolojidir. Burjuva ideolojisi ise, egemen ideolojidir. Burjuva ideolojisi pragmatisttir. Burjuvazi, kendi egemenliğini korumak için, üretimde meyvelerini topladığı bilimi sosyal alanda kovmak zorundadır.

Marksçılık-Lenincilik proletaryaya, kapitalizmi yıkma, sosyalizmi kurma yolunu gösterir. Proletarya ideolojik savaşım içinde biçimlenir, tarihsel sürecin bilinçli ve aktif öznesi olur. "Kendinde sınıf" olmaktan çıkıp "kendisi için sınıf" hâline dönüşür.

* * *

Sınıf savaşımı en üst düzeyde sınıfları temsil eden politik partilerin savaşımında dile gelir. Partiler sınıfların kendisi değil, onların en ileri, en bilinçli ve en aktif kesimlerinin örgütlenmesidir.

Çoğu durumda partiler, toplumun sınıfsal bölünmesiyle tamamen çakışmaz. Bir parti birden fazla sınıf ya da katmanı temsil edebilir. Ya da sınıfın çeşitli kesimlerini temsil eden partiler vardır. Aynı durum proletarya için de söylenebilir. Proletaryanın devrimci partisinin yanı sıra, oportünist ögeleri aynı partide varolabilir, ayrı partiler şeklinde de varolabilir.

Sınıf savaşımı, bazan son derece şiddetlenir, çoğunlukla ise "barışçıl" dönemlere sahiptir. "Barışçıl" gelişme dönemlerinde partilerin gerçek sınıfsal konumlarını belirlemek son derece zordur. Böyle dönemlerde çoğunlukla partiler kendi öz kimliklerini gizlemeyi becerirler. Ancak sınıf savaşımının keskinleştiği, bunalımların derinleştiği koşullarda partiler istemeseler de gerçek kimlikleriyle ortaya çıkarlar. Bu, proletarya partisi içinde geçerlidir. Bir partinin niteliği eyleminin içeriğinde ifade bulur.

Daha önce belirtildiği gibi sınıflar tarihsel süreçte her zaman varolmadı. Ve her zaman varolamaz. Her maddenin bir başlangıcı ve bir sonu vardır. Kapitalizm döneminde üretici güçlerin muazzam ilerlemesi üretimin artan toplumsal karakteri, sınıflarla be-

raber tüm sınıf farklılıklarının kaldırılmasının ön koşullarını yarattığı gibi, bu tarihsel görevi yerine getirecek toplumsal gücü -proletaryayı- de yarattı.

Bu yüzden proletarya, kapitalizmi yıkmakla yalnız kendisini kurtarmaz, aynı zamanda baskı ve sömürünün tüm biçimlerine son vererek tüm toplumu da kurtarır.

Proletaryanın bu tarihsel ve devrimci işlevini belirleyen, onun bizzat kapitalist toplum içindeki yeridir.

Proletarya kapitalist toplumda, tüm diğer sınıf ve katmanların aksine geçmişe değil, geleceğe bağlıdır. Daha yüksek bir üretim sistemi olan sosyalizmin taşıyıcısıdır. Bunun yanı sıra en bilinçli, en örgütlü sınıftır. Çünkü büyük kapitalist üretime bağlıdır. Büyük üretim proletaryayı daha geniş kitleler hâlinde birleşmeye ve disiplinli olmaya zorlar. Ayrıca kapitalizmin gelişmesine bağlı olarak işçi sınıfı da sürekli büyür, nüfusun çekim merkezini oluşturur. En önemli özelliklerinden biri de kapitalist sisteme bağlı olarak ulusal değil, uluslararası bir güçtür. Proletaryanın bu özelliği "Proletarya Enternasyonalizmi" ilkesi ile açıklanır.

Bunların yanı sıra proletarya, kapitalist sömürü biçiminden en çok etkilenen, bu sömürünün ortadan kalkmasında en çok çıkarı olan sınıftır. Bunu yoksullukla, sefaletle karıştırmamak gerekir. Kapitalist toplumda işçi sınıfından daha yoksul, daha fazla sefalet içinde olan kesimler vardır. Fakat bunların sefaletinin ana kaynağı doğrudan kapitalist sömürü değildir. Bu yüzden kapitalist sömürüden işçi sınıfı kadar etkilenmezler.

Tüm bu nitelikleri nedeniyle proletarya, "kapitalizmin mezar kazıcısı" yeni toplumun kurucusudur. Ama proletarya bu işlevini yerine getirmek için toplumun ezilen tüm sınıf ve katmanlarını birleştirmek zorundadır.

• • •

Sorular

1. Lenin'in sınıf tanımını açıklayınız.

2. Sınıf savaşımı, neden, sınıflı toplumların tarihsel itici gücüdür?
3. Sınıf savaşlarında süreklilikten ne anlıyorsunuz? Sınıf savaşımlarının, daha sonraki sınıf savaşımı için nesnel konumu neyi ifade eder?
4. Sınıf savaşımlarının biçimleri nelerdir?
5. İç savaş ve sınıf savaşımı, ulusal kurtuluş savaşımı ve sınıf savaşımı ilişkisini tartışınız.
6. Proletaryanın savaşımı, neden ulusal bir savaşım değildir?

KONU 11

TOPLUMUN POLİTİK ÖRGÜTLENİŞ TARZI: DEVLET

POLİTİK ÖRGÜTLENİŞ TARZI: DEVLET

İnsan bir yandan üremek (biyolojik olarak), diğer yandan yaşamı için gerekli maddî malların üretimi olmak üzere iki biçimde üretimde bulunur. Bu iki temel üretim (üreme ve üretim) insan toplumunun örgütlenişi açısından da çok büyük önem taşır. Maddî malların üretimi ne kadar geri ve ilkel ise, toplumun örgütlenişinde biyolojik faktörün ağırlığı o kadar fazladır. Klan, aşiret, kabile gibi örgütleniş biçimleri temelde kan-bağına dayanır.

Ancak insanlığın gelişimi, maddî malların üretiminin gelişimi, iş bölümünün ortaya çıkması vb. etkenler bu kan-bağı örgütlenmesini ikinci plana iter. Engels, devleti incelerken Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni çalışmasında, aile, özel mülkiyet ve devlet arasındaki sıkı bağları ortaya koydu. "Gentilice örgütlenme, iş bölümü (ve bunun sonucu, toplumun sınıflara bölünmesi) ile paramparça olmuştu. Yerine devlet geçti."

Sınıfların ortaya çıkması, sınıf savaşımını doğurur. Sınıfların, karşıt çıkarlara sahip, çıkarları uzlaşmaz sınıfların aralarındaki savaşım toplumun politik örgütleniş tarzının oluşumunda ifade bulur. Sınıflı toplumda, şu ya da bu sınıfın çıkarlarını kollamak için sürdürülen savaşımı yürütmek ve erki ele geçirip, elde tutabilmek için kurulmuş politik partiler ve diğer örgütler ortaya çıkar.

Tüm bu örgütler ve kurumlar (devlet, din, üniversiteler vb.) toplumun politik örgütlenişini, üstyapıyı ifade eder. Ancak bunlar içinde en belirleyici olanı (egemen sınıfın egemenlik aracı olarak) devlettir. Bu nedenle de politik savaşım, temel olarak devlet mekanizmasını ele geçirmeyi hedefler.

Tekrarlarsak; sınıflı toplumların tarihi, sınıf savaşımlarının tarihidir.

Kapitalizmden önce varolan köleci, feodal toplumlar da sınıflı toplumlardır. Tüm sınıflı toplumlarda devlet de vardır. Devlet bu sınıflı toplumların en gelişmişi olan kapitalizmde en gelişmiş biçimine ulaşır. Sınıflı toplumların birinden diğerine geçildikçe devlet mükemmelleşerek, bir önceki devleti olumsuzlayarak ama aynı zamanda içererek gelişir. Sürekli merkezîleşmesi artar.

Devlet, toplumun akrabalık temelinde örgütlenmesinin yerine toprak temeline dayalı bir örgütlenişi getirir. Bu toprak parçası üzerinde egemen sınıfın diğer sınıfları baskı altında tutması, düzenin devamının sağlanması, egemen sınıf içinde ilişkilerin düzenlenmesi işini görür. Elbette devletin bir de dış işlevinden söz edilebilir. Devlet, belirli toprak parçası dışında da egemen sınıfın çıkarlarına ve düzenin devamını sağlamaya uygun işlevler üstlenir. Elbette buradan devletin iç ve dış iki ayrı işlevi olduğu sonucu çıkmaz. İç ve dış işlev ayrımı bu belirlenmiş toprak parçası nedeniyle gündeme gelir ve dıştaki görevler, içteki görevin aynısıdır; bu toprak parçası dışında devamıdır.

"Devlet eski gentilice örgütlenmeye göre, ilkin uyrukların toprağa göre doğmasıyla belirlenir." (Engels).

"İkinci olarak, bizzat silahlı güç hâlinde örgütlenen halkla artık doğrudan doğruya aynı şey olmayan bir kamu gücünün kuruluşu gelir." (Engels). Bu silahlı güç, egemen sınıfın baskı ve şiddeti tekeline alma girişimidir. Bugünlerde Filistin için devlet olarak "silahlı gücü olmayan bir Filistin devleti"ne razı olan İsrail, gerçekte, devlet konusunda son derece bilinçlidir. Böyle devlet olmaz.

"Öyleyse devlet, topluma dışarıdan dayatılmış bir güç değildir. Hegel'in ileri sürdüğü gibi, 'ahlâk fikrinin gerçekliği', 'aklın imgesi ve gerçekliği' de değildir. Devlet daha çok, toplumun gelişiminin belirli bir aşamasındaki bir ürünüdür; bu toplumun, önlemekte yetersiz bulunduğu uzlaşmaz-karşıtlıklar biçiminde bölündüğünden kendi kendisi ile çözülmez bir çelişki içine girdiğinin itirafıdır. Ama karşıtların karşıt iktisadî çıkarlara sahip sınıfların kendilerini ve toplumu kısır bir savaşın içinde eritip bitirmemeleri için, görünüşte toplumun üstünde yer alan çatışmayı hafifletmesi, 'düzen' sınırları içinde tutması gereken bir güç gereksinmesi kendisini kabul ettirir; işte toplumdan doğan ama onun üstümde yer alan ve gitgide ona yabancılaşan bu güç devlettir." (Engels).

"Devlet sınıf karşıtlıklarını frenleme gereksinmesinden doğduğuna, ama aynı zamanda, bu sınıfların çatışması ortamında doğduğuna göre, kural olarak en güçlü sınıfın, iktisadî bakımdan egemen olan ve bunun sayesinde, siyasal bakımdan da egemen sınıf durumuna gelen ve böylece ezilen sınıfı boyunduruk altında tutmak ve sömürmek için yeni araçlar kazanan sınıfın devletidir." (Engels).

Bu birkaç alıntıdan da anlaşılacağı gibi devlet bir sınıfın egemenliğinin organı, bir sınıfın bir başka sınıf üzerindeki baskı organıdır. Devletin bu sınıfsal yönü atlandı mı, Marksizm-Leninizm adına geriye hiçbir şey kalmaz. Devletin sınıfsal niteliği görüldü mü, onun tarihsel gelişimin bir aşamasında ortaya çıktığı, ezelî olmadığı ve bir gün yok olacağı, ebedî olmayacağı kendiliğinden ortaya çıkar.

Biz, sınıfları ortadan kaldırmak istiyorsak, devleti de ortadan kaldıracağız demektir. Devletin sönmesi, bunun aşama aşama eriyerek gerçekleşeceğini ifade eder.

Devletin varlığı, sınıfların (karşıt çıkarlara sahip sınıfların) varlığının ve çıkarlarının uzlaşmazlığının ifadesi olarak sınıf savaşlarının varlığının ifadesidir.

Sınıf savaşımı, en açık ve en yoğun biçimini devletin ele geçirilmesi savaşımında bulur. Devlet, sömüren sınıfların elinde olduğu sürüce sürekli yetkinleşir, gelişir. Feodal toplumdaki devlet, köleci toplumdaki devletle karşılaştırıldığında ciddi biçimde büyümüştür. Sürekli ordulan, subayları, adlî birimleri, diğer resmî kurumları, hapishaneleri vb. ile devlet aygıtı öylesine büyümüştür ki, egemen sınıfın her üyesi bu aygıtın bizzat içine girmiştir.

Feodal devletin önemli bir özelliği derebeylik ilişkilerine dayanması ve hiyerarşik bir sisteme sahip olmasıdır. Düklerin, prenslerin, baronların, valilerin kendi orduları, kendi para sistemleri vardı. Bir başka ayırt edici özelliği (feodal devletin), kilisenin devlet içindeki yeridir. Kilise hem ideolojik hem de politik bir güçtür.

Örneğin; Avrupa'daki katolik kilisesi, kendi askerî gücü olan merkezî bir örgüt idi.

Kapitalizmin pazar ilişkilerini geliştirmesi, ulusal pazarın oluşumu, merkezî ulusal devletlerin doğmasına neden oldu. Feodalizmin hiyerarşik sistemi kalktı. Onun yerine herkesin yasa karşısında "eşitliği" geçirildi. Bireyler özgürce işgüçlerini satarken, bir sözleşme ile yasalar karşısında eşit olduklarını anlıyorlardı. Böylece ücretli kölelik sistemine uygun, bir hukuk sistemi oluştu.

Devlet erki kapitalizmde merkezîleşmesini tamamlar (elbette kendi içinde bu merkezîleşme sürer).

Sınıf savaşımı, kapitalizmde (yani sınıflı toplumları en gelişmişinde) daha keskin biçimler alır ve toplumun her alanına yayılır. Devlet bu sınıf savaşımında burjuvazinin en gelişmiş örgütü olarak her alana müdahale eder. Bunu başarabilmesi, merkezîleşmesi ile bağlantılıdır.

Devlet, kaynağını altyapıdan alan, bir üstyapı kurumudur. Altyapı ile üstyapı arasındaki ilişki, sınıf savaşımları içinde şekillenir. Devlet; din vb. üstyapı kurumları, bu sınıf savaşımı içinde biçimlenir.

Örneğin; kapitalizmde piyasanın kör işleyişine haklılık kazandırmak üzere, din ve kadercilik artar vb. Devlet, bu sınıf savaşımında burjuvazinin en gelişmiş örgütü olarak içinden çıktığı altyapının tüm alanlarına, toplumun tüm alanlarına müdahale eder. Köleci devletin müdahale alanı ile kapitalist devletin müdahale alanı karşılaştırıldığında, kapitalist devletin (en gelişmiş devlet) toplumun her alanına (cinsel ilişkiden sendikal mücadeleye, üniversiteden politik alana, ekonomik alana kadar) müdahale ettiği görülür.

Politik ilişkiler sisteminin bütünü, sınıflı toplumun ekonomik ilişkilerini dile getirir ve bu ilişkilerin varlıklarını sürdürebildikleri temel biçimdir. Böylece politikayı doğuran ekonomi, bir noktadan sonra politik ilişkiler sistemi olmaksızın varlığını sürdüremez.

Tüm bunlar politika sözcüğü yerine ondan daha dar kapsamlı olmak üzere zor terimi kullanıldığında da, doğrudur. Toplumun ekonomik altyapısından doğan zor, onu başlıca iki biçimde etkiler. Zor ya ekonomik ilişkileri geliştirici ya engelleyici biçimde etki yapar (Elbette aynı sistem içinde bir dönem geliştirici bir dönem engelleyici biçimde etki edebilir). Zor, iktisadî evrime karşı geldiğinde bir genel kural olarak iktisadî evrim onu yıkar, parçalar. Bir iktisadî sistemde zor, egemen sınıfın elinde devlet gücü olarak bulunur.

Devletin temel görevi kurulu düzenin devamını sağlamaktır. Ezilen sınıflar iktidarı ele geçiremedikleri ama büyük bir siyasal krizin varolduğu dönemlerde, aynı sosyo-ekonomik sistem içinde kalınıyor olmasına rağmen, egemen sınıfın baskı egemenlik aygıtı olarak başka bir devlet biçimi oluşabilir. Bu, devletin sınıf savaşımına yanıtıdır. Devlet, gelişen devrime karşı, karşı-devrimi örgütler. Faşizm, gerçekte burjuva devlette bir kopuş değil, karşı-devrimin örgütlenişidir. Bu karşı-devrim, önceleri, "olağanüstü" biçimler biçiminde ortaya çıkar ama süreç içinde bu olağanüstülükler, devlet çarkı tarafından içerilir. Günümüz tekelci polis devleti, faşizmi içermiş bir burjuva demokrasisidir. Burjuvalar için demokrasi, işçi sınıfı ve ezilen halk için katıksız bir diktatörlük de-

mektir. Ve günümüz burjuva devleti, faşizmi hiçbir biçimde aratmayacak düzeydedir.

Bu devlet biçimleri ile, yönetim biçimlerini birbirine karıştırmamak gerekir. Örneğin; monarşi, otokrasi, cumhuriyet vb. yönetim biçimleri hem kölelikte, hem feodalizmde, hem kapitalizmde görülebilmiştir. Köleci toplumun Atina ve Roma'da ilk dönemler yönetim biçimi cumhuriyet idi, ama Çin'de Hindistan'da doğu despotizmi söz konusuydu. Lenin şöyle yazıyor:

"Daha o zaman monarşi ile cumhuriyet, aristokrasi ile demokrasi arasında bir fark vardı. Monarşi tek bir kişinin erkiydi; cumhuriyet herhangi bir otoritenin varolmamasını temsil ediyordu; otokrasi göreceli olarak küçük bir azınlığın, demokrasi ise halkın erkiydi... Tüm bu farklılıklara karşın kölecilik döneminde ister monarşi olsun isterse cumhuriyet, ister aristokrasi olsun isterse de demokrasi, devlet köle sahiplerinin devletiydi."

Yönetim biçimleri her zaman "arı" biçimde varolmayabilir. Özellikle feodalizmden kapitalizme geçişte eski ve yeni egemen sınıfların uzlaşmasına bağlı olarak bu biçimlerin iki ya da üçünün bir karışımı ortaya çıkmıştır. Tüm bu farklı biçimlere karşı köleci devlet, köle sahiplerinin devleti, feodal devlet toprak sahiplerinin devleti, kapitalist devlet burjuvazinin devletidir.

1- Kapitalist Devlet*

Kapitalist devlet, feodalizmin batış çağında ortaya çıkmıştır. Sınıflara bölünen toplumun, politik örgütlenmesinin en yüksek aşamasıdır.

Kapitalist devletle önceki devlet biçimleri arasındaki temel benzerlik, üretim araçlarının mülkiyetini elinde bulunduran sınıfların egemenlik aracı, devleti oluşudur. Bununla birlikte kapitalist devlet, kapitalist üretim ilişkileri üzerinde yükseldiğinden önceki devlet tiplerinden önemli farklılıklar gösterir.

* Bu konuyla ilgili olarak yararlanılacak kaynak: Deniz ADALI, Tekelci Polis Devleti, Kaldıraç Yayınevi, İstanbul.

Her şeyden önce kapitalist devlet, feodal monarşiden farklı olarak, parlamento ve ona bağlı hükümete sahip cumhuriyet ya da sınırlı monarşi biçiminde merkezî bir devlettir. Kapitalist devlet, devlet faaliyetinde önemli bir genişlemeyi ifade eder. Devlet faaliyetinin bu genişlemesi ekonomik faaliyetin ve sınıf savaşının gelişmesi süreci boyunca sürer ve tekelci kapitalizmde en yüksek düzeyine ulaşır. Faaliyet alanının genişlemesi devlet mekanizmasının merkezîleşmesi ve yetkinleşmesini de beraberinde getirir. Ordu, polis ve bürokrasi genişler ve güçlenir. Devlet faaliyetinde bu gelişmeye bağlı olarak burjuva hukuku, üretim sürecinin tümünü ve toplumsal faaliyetin diğer alanlarını kapsayacak biçimde genişler.

Kapitalist devleti, önceki devlet biçimlerinden ayıran önemli bir fark da, öncekilerin tersine, yurttaşların biçimsel eşitliğine dayanmasıdır. Bu eşitliğin biçimselliği, bizzat üretim ilişkilerinin kapitalist karakterinden kaynaklanır.

Üretim araçlarının özel mülkiyetine dayalı toplumlarda olduğu gibi kapitalist toplumlarda da devlet aygıtı iki ana organdan oluşur.

- Silahlı güç (ordu, polis)

- Bürokrasi.

"Burjuva topluma özgü merkezî devlet iktidarı, mutlakıyetin çöküş döneminde ortaya çıkmıştır. Bu devlet mekanizmasının en ayırt edici iki kurumu: bürokrasi ve sürekli ordudur. Marx ve Engels yapıtlarında birçok kez, bu kurumları burjuvaziye bağlayan binlerce bağın sözünü ederler. Her işçinin deneyi, bu bağlılığı açıklıkla ve göze çarpar bir biçimde gösterir. İşçi sınıfı kazık yiye yiye bu bağı tanımayı öğrenir." (Lenin).

Bu iki organ bugün burjuvazinin egemenliğinin ana araçlarıdır. Bu yüzden en demokratik burjuva devletinde bile bu mekanizmanın korunmasına özel bir önem verilir. Parlamento ve hükümet değişimlerinden en az etkilenmesi için tüm önlemler alınır. Devlet mekanizması ve onun organları kapitalist toplumun iç çe-

lişkilerindeki keskinleşmeye sınıf savaşımının ulusal ve uluslararası alandaki gelişimine bağlı olarak yetkinleşir.

Mevcut devlet mekanizması genel oy ve parlamento tarafından gizlenir. Nasıl ki, emekçi ile kapitalist arasındaki emek-gücünün özgür satışına dayanan sözleşme var ise ve bunun adı eşitlik ise, fakat bu "eşitlik" üretim araçlarının kapitalistin elinde olması ve işçinin emek gücünü satma zorunluluğuna (satma özgürlüğü olmaması) dayanır ise, aynı biçimde genel oy ve parlamento da ordu ve polis gücüne, bürokrasiye dayanır.

Burjuva demokrasisinin varlığı pek çok reformist tarafından devletin sınıflar üstülüğünün göstergesi olarak sunulmuştur. Oysa Lenin şöyle yazıyor:

"Demokratik cumhuriyet, kapitalizmin olanaklı olan en iyi politik biçimidir; çünkü sermaye, demokratik cumhuriyeti (Palçinski, Çernov, Çereteli ve hempaları aracılığıyla) ele geçirdikten sonra, iktidarını öyle sağlam, öyle güvenli bir biçimde kurar ki, burjuva demokratik cumhuriyetindeki hiçbir kişi, kurum ya da parti değişikliği, onu sarsamaz."

Engels de genel oy hakkını "burjuvazinin egemenlik aracı" olarak niteler.

Kapitalist devlet, kapitalist sömürünün bireylerden soyutlanabilen karakterine bağlı olarak, tek tek burjuvaların devlet yönetiminde yer almasına dayanmaz. Tersine, üretim araçlarının sahibi olarak burjuvazi sözde "halkın temsilcileri" aracılığıyla yönetir. Onun gerçek temsilî niteliği buradadır.

Kapitalist devletin anlaşılması, onun sınıf savaşımları içinde gelişmesinin izlenmesi ile olanaklıdır. Her şeyden önce burjuva demokrasisi, burjuvazinin feodal soyluluğa karşı savaşımı sırasında doğmuştur. Ancak bu aynı devlet doğar doğmaz, kendisinden önceki egemen sınıf ile uzlaşma yollarını arayıp, silahını gerçek düşmanı, geleceğin sahibi, kendisinin yıkıcısı proletaryaya çevirmiş ve böylece şekillenmiştir.

Kapitalizmin bu doğuş döneminden, tekelci dönemine kadar devlet esas itibarıyla burjuva demokrasisidir. Elbette burjuva demokrasisinin, burjuvazinin işçi sınıfı ve emekçi halk üzerindeki egemenlik aracı olduğunu unutmamak gerekir. Yoksa her demokrasi bir diktatörlüktür. Marksizm-Leninizm, diktatörlüğü, sınıf egemenliği olarak algılar yoksa kişilerin yönetimi olarak değil.

Burjuva devlet kişi, kurum ve parti değişikliklerinden etkilenmez. Hatta onun egemenliği pekiştikçe zaman zaman sözde "işçi" partileri ile bile yönetir.

Devlet, temel olarak mevcut sistemin devamını sağlamakla görevlidir. Bu görevi genellikle bunalım dönemlerinde ortaya çıkar. Devrim karşısında karşı-devrimi örgütlemek budur. Faşizm böylesi bir karşı-devrimdir.

Faşizm ancak Ekim Devrimi ve emperyalizm çağı anlaşılırsa, anlaşılabilir. Faşizm tekelci aşamada, burjuvazinin Ekim Devrimi ile başlayan dünya devrimine karşı yanıtıdır, karşı-devrimdir. Faşizm, işçi sınıfının iktidarı alamamasının, Ekim Devrimi'nin yaygınlaşamamasının bedelidir.

Devletin anlaşılabilmesi için sınıf savaşımının izlenmesinin önemine değindik. Bunu biraz daha açalım. Devlet egemen sınıf adına geçmiş sınıf savaşları deneylerini biriktirerek gelecekteki sınıf savaşımına hazırlanır.

Günümüz burjuva devleti, tekelci polis devletidir. Tekelci polis devleti, burjuva devletin, sınıf savaşımı deneylerini içererek şekillenmiştir. Tekelci polis devleti devrime, iç savaşa, geleceğe karşı örgütlenmiştir. Faşizm bir olağanüstü örgütlenme, karşı-devrim, bir uç iken, tekelci polis devleti bir yönü ile karşı-devrim deneylerinin olağanlaşmasını anlatır.

Tekelci polis devleti, kapitalizmde devletin merkezîleşmesini, tekelleşmenin politik plandaki tekelciliğe tekabülünün ifadesidir. Tekelci polis devleti baştan sona polis-gizli servis örgütlenmesine dayanır, ideolojik mekanizma ile şiddetin birleşmesini üst düzeye çıkarır.

2- Sosyalist Devlet

Sosyalist Toplumun Örgütleniş Tarzı

Proletaryanın politik iktidarı ele almasıyla yeni tipte bir örgütlenmeye geçilir. Bu proletarya diktatörlüğüdür. Bu örgütleniş tarzı, daha önceki örgütleniş tarzlarından köklü olarak farklıdır.

Feodal toplum gibi, kapitalist toplum da devlet aygıtını bir önceki toplumdan devraldı. Onu kendisine uygun hâle getirdi, yetkinleştirdi. Proletarya ise, devlet aygıtını kapitalist toplumdan devraldığı gibi ya da onu değiştirerek kullanamaz. Çünkü, kapitalist devlet üretim araçlarının özel mülkiyeti üzerinde yükselir. Onu korumayı amaçlar. Bu yüzden proletarya onu devralmakla yetinemez, onu parçalamak ve kendi devlet mekanizmasını yaratmak zorundadır. O hâlde burjuva devlet mekanizmasının parçalanması proletarya devriminin ilk şartıdır.

"Eğer devlet sınıflar arasındaki çelişkinin uzlaşmaz olduğundan doğuyorsa (...) açıktır ki sadece şiddetli bir devrim olmaksızın değil, ayrıca egemen sınıf tarafından yaratılmış bulunan ve içinde o yabancı karakterin maddeleştiği, devlet iktidarı aygıtı da ortadan kaldırılmaksızın ezilen sınıfın kurtuluşu imkânsızdır." (Lenin).

Bu noktada, "devletin demokratikleştirilmesi" görüşü üzerinde durmak gerekiyor. Daha önce gördük ki devlet, bir sınıfın diğer bir sınıf üzerindeki egemenliğinin bir aracıdır. Devlet mekanizmasındaki bir "demokratikleştirme" ezilen sınıf açısından devletin bu işlevini değiştirmez. Kapitalist devlet mekanizması parçalanmadan, hiçbir surette proletaryanın çıkarına işlemez. Demokratikleştirmeyle devletin toplumun tümünün çıkarlarını savunabilecek duruma gelebileceğini varsaymak ya da onu sınıfsal işlevinden uzaklaştırabileceğini düşünmek (Avrupa komünizmini savunanlar "ideolojik olmayan devlet" görüşüyle bunu keşfetmektedirler) en "saf" dilli oportünizmdir. Bu devrimci hareketin pratiği tarafından doğrulanmaktadır.

Kapitalist devlet mekanizmasını parçalamadan onda yapılacak ufak tefek değişiklikler (demokratikleşme) bu devletin ana işlevini değiştirmediği gibi proletaryanın görevini savsaklamaktan başka işe yaramadığı Şili deneyimi ile ortadadır.

Burjuva diktatörlüğün parçalanması sosyalist devrimin genel yasallığı ve proletarya diktatörlüğünün kurulmasının önkoşuludur. İktidarı ele geçiren proletaryanın ilk eylemi budur.

Burjuva diktatörlüğü yerini proletarya diktatörlüğüne genel kural olarak şiddete dayanan devrimle bırakır. Burjuva devlet mekanizmasının son derece yetkinleştiği günümüzde, şiddete dayalı devrimin önemini kavramak, özellikle proletarya diktatörlüğünün kurulması açısından önemlidir. Devlet mekanizmasının son derece yetkinleştiği günümüzde barışçıl geçiş olanağını abartmak barışçıl geçiş hayallerine kapılmak, oportünizme doğru tam bir sapmadır. Barışçıl geçiş tekelci aşamada tümden olanaksızdır. Ama her şiddete dayalı devrim, büyük kan akması demek değildir. Bu tamamen ulusal ve uluslararası şartların belirlediği bir durum olacaktır.

Burjuva devlet mekanizmasının parçalanması en başta sürekli ordunun kaldırılarak yerine halkın kendi silahlı gücünün konulması, polis ve bürokrasinin bütün imtiyazlarıyla birlikte kaldırılmasıdır. İstisnasız bütün memurların, işe seçimle gelip, her an azledilebilmelerinin olanaklı hâle gelmesi, aylıkların normal bir işçi düzeyinde olması, devlet işlerinin sıradan bir insanın yapabileceği kadar basitleştirilmesi, bürokrasinin ortadan kaldırılmasına doğru atılan en önemli adımlardır. Bu önlemler, aynı zamanda devletin, proletaryanın çıkarına uygun olarak yeniden örgütlenmesidir. Bu önlemler, üretim araçlarının toplumsal mülkiyete geçirilmesiyle gerçek bir anlam kazanır.

Proletarya diktatörlüğünde temsilî kurumların yapısı, her türlü bürokratizmi ve parlamentarizmi dıştalayan, seçimle gelme, her an azledilebilme, ortalama işçi ücretlerine tabi olma vb. ile belirlenir. İşlevi ise halkın çoğunluğunun çıkarlarını savunmaktır. Proletarya diktatörlüğü toplumun örgütlülüğü üzerine yükselir.

Proletarya diktatörlüğü sadece demokrasinin sınırlarını genişleterek, onu "çoğunluk için demokrasi" hâline getirmekle kalmaz, demokrasiyi üretim araçlarının ortak mülkiyetine dayandırarak onun sürekli olarak gelişmesi ve yaygınlaşmasının koşullarını yaratır. Böylece de devletin sönmesinin koşullarını oluşturur.

Proletarya devriminde ilk adım proletaryanın egemen sınıf durumuna yükselmesi, proletarya diktatörlüğünün ilk eylemi ise toplumun tümü adına üretim araçlarının toplumsal mülkiyetini ele almaktır. Proletarya bunu gerçekleştirirken burjuvazinin direnciyle karşılaşır.

O hâlde proletarya diktatörlüğünün işlevlerinden biri politik iktidarı kaybeden burjuvaziyi ezmek, onun direncini kırmaktır. Proletarya diktatörlüğünün bu işlevi zorunlu, fakat geçicidir. Proletarya diktatörlüğünün diğer işlevi ise, sosyalist üretim ilişkilerini yerleştirmek, küçük burjuvazinin varlığına süreç içinde son vermek, kent ve kır ayrımını çözmeye yönelmek, toplumun en ufak köşesine kadar örgütlenmesini sağlamak, yeni insanı yaratmak sosyalizmin temellerini yaratmak, devlet olarak kendini gereksizleştirmektir.

Proletarya diktatörlüğünün bu işlevi onun belirleyici işlevidir. Birinci işlevin yerine getirilmesinde zor kullanımı ne kadar zorunluysa ikinci işlevin yerine getirilmesinde eğitim ve toplumun örgütlenişi o kadar zorunludur.

Öte yandan sosyalist devlet kendini emperyalizme karşı korumak zorundadır. Ama sosyalist devletin dış işlevi bununla sınırlı değildir. İşçi sınıfı ve halkların kapitalist sömürüye ve emperyalist köleliğe karşı yürüttükleri savaşıma her türlü maddî ve manevî yardımda bulunmak proletarya diktatörlüğünün önemli görevlerinden biridir ve bu, proletarya enternasyonalizmi ilkesinin zorunlu bir sonucudur. Proletarya diktatörlüğü bu görevi savsakladığı oranda, kendisini çürümenin, ekonomizmin içine bırakır.

Proletarya diktatörlüğü, diğer tüm devletlerden farklı olarak amacı kendisini (ve tüm sınıfları) ortadan kaldırmak olan bir dev-

lettir. Proletarya diktatörlüğü tarihteki devletlerden farklı olarak sömüren sınıfın egemenlik aracı değildir. İşte ona tüm sınıfların ortadan kaldırılması görevini veren bu sınıfsal özelliğidir.

Tüm bu özellikleri nedeniyle proletarya diktatörlüğü bir yarım devlettir. Proletarya diktatörlüğü halkın doğrudan katılımına dayanır. Doğrudan katılım Atina'daki gibi meydanda gerçekleşmez, tersine örgütlülükle gerçekleştirilir. Sosyalizm bu yolla insanı politikleştirir, yeni toplumun kuruluşuna kadar insanı yeniler ve yüzlerce yıllık alışkanlıkları yıkarak yeni insanı yaratır. Proletarya diktatörlüğü bu amaca uygun olarak devrimin içeride ve dışarıda sürekli kılınmasının aracıdır.

• • •

Sorular

1. Devletin ortaya çıkışı ve işlevini anlatınız.
2. Burjuva devletin gelişimini tartışınız.
3. Proletarya diktatörlüğünün görevleri nelerdir?
4. Proletarya, burjuva devlet mekanizmasını demokratikleştirerek kullanabilir mi? Neden?
5. Proletarya burjuva devlet mekanizmasını nasıl parçalar?
6. Ordu ve bürokrasi nedir? Bunların kapitalist devletteki ve sosyalist devletteki rolleri nelerdir?
7. Devletin sönmesinden ne anlıyorsunuz? Marksizm-Leninizm ile anarşizmin farkı neresidedir?

KONU 12

TOPLUMSAL DEVRİM

1- TOPLUMSAL DEVRİM

Tarihsel materyalizm toplumların tarihsel gelişimini sadece evrimlerle açıklayan anlayışlardan köklü biçimde ayrılır. Gelişimin evrimlerle olduğu kadar devrimlerle de yürüdüğünü ileri sürer ve bu gelişimde devrimlere belirleyici bir rol verir. Süreklilik içinde kesiklilik, sıçrama.

Toplumsal süreç, hem nicel hem de nitel değişmelerin bir birliğini verir. Bu süreçte nitel değişmelerin en önemlileri devrim olarak adlandırılırlar. Toplumsal devrim, toplumsal sistemin bütününde görülen köklü bir nitel değişmedir. Bu değişmenin, sıçramanın sonucunda bir sosyo-ekonomik kuruluşun yerini diğeri, yenisi alır.

Toplumsal devrimle birlikte eski üretim ilişkileri ve eski üstyapı da ortadan kalkar. Yeni üretim ilişkilerinin belirlediği yeni üstyapı eskinin yerini alır.

Toplumsal devrimlerin özü, üretim ilişkileriyle üretim güçleri arasındaki çelişkide yatar. Gelişmenin belirli bir aşamasında mevcut üretim ilişkileri, içinde hareket eden üretici güçlerin gelişmesinin önünde engel olur. Bu andan itibaren toplumsal devrimlerin ekonomik temeli oluşur. Bu yüzden toplumsal devrimler tarihsel gelişmede zorunluluğu dile getirirler. Yani toplumsal devrimlerin derindeki nedeni üretim güçleri ile eskiyen üretim ilişkileri arasındaki çelişkidir.

Üretim güçleri ve üretim ilişkileri arasındaki bu çelişki sınıf savaşımında öne çıkar. Eski üretim ilişkilerini temsil eden egemen sınıfın karşısına yeni üretim ilişkilerinin taşıyıcısı sınıf çıkar. Toplumsal devrim bizzat bu sınıf savaşımının bir sonucudur.

Eski toplumsal yapı kendiliğinden ortadan kalkmaz. Sınıflı toplumlarda üretim ilişkileri, üretici güçlerin gelişimine belirli bir aşamadan sonra engel olur. Bu durumda egemen sınıf düzenin devamı için eskisine oranla çok daha fazla zorlanır. Bu durum toplumsal sistemin köhnemişliğinin işaretidir. Ancak onu tarihe gömecek olan, bir öznedir. Sınıflı toplumların tarihi sınıf savaşları tarihidir, sözünün gerçek anlamı buradadır. Sosyalizmle birlikte sınıfların yok olması süreci başlar ve burada üretim güçleri ile üretim ilişkileri arasındaki sözü edilen çelişki çözülmüş olur. Tersine sosyalizmde üretim ilişkileri, üretici güçlerin gelişimini olumlu yönde etkiler.

Demek ki sınıflı toplumda üretim güçleri ile üretim ilişkilerinin çatışması, sınıfların çatışmasında ifadesini bulur.

Toplumsal devrimlerin ekonomik alanda başlıca görevi, üretim güçlerinin gelişmesine engel olan mevcut üretim ilişkilerinin yerine, üretim güçlerinin gelişmesine uygun oluşan yeni üretim ilişkilerini koymasıdır.

Siyasal alanda ise, eski ve köhnemiş üstyapıyı ortadan kaldırıp, yeni sosyo-ekonomik kuruluşun sağlamlaşması ve gelişmesi için yeni üstyapıyı oluşturmaktır.

Toplumsal devrim önce siyasal devrim olarak (dar anlamda devrim) iktidarın ele geçirilmesi biçiminde başlar, ardından toplumsal devrim olarak (geniş anlamda devrim), toplumun yeniden örgütlenmesi (ekonomik-kültürel-politik) olarak devam eder. Siyasal devrim, yeni sistemin kurulуşu ile tamamlanmazsa, toplumsal devrim eksik kalır.

Bu alt-üst oluş sırasında egemen sınıf kendi egemenliğini en başta devlet egemenliğine dayanarak sürdürmeye çalışır. Devrimci sınıf, egemen sınıfın bu direnişini kırmadan devrimi utkuya

ulaştıramaz. Bu yüzden her devrim zora dayanır, her devrimin ana sorunu devlet iktidarının ele geçirilmesidir. Zorun boyutları ve şiddeti, toplumsal ve tarihsel şartlara bağlıdır.

Her devrimin temel sorunu devlet erkinin el değiştirmesidir. Erkin bir sınıftan diğerine geçmesi sorunudur. Devrimleri darbelerden ayıran budur. İktidardan düşürülmüş sınıfın tekrar iktidarı ele geçirmesi ise karşı-devrimdir. Karşı-devrim mutlaka iktidarı kaybettikten sonra değil, iktidarın kaybedilmesi ihtimalinin yüksek olduğu, iç savaş ortamında da gündeme gelebilmektedir. Örneğin yakın dönemde ülkemizde, birçok karşı-devrim yaşanmıştır. 12 Eylül bunların en derin olanlarından biridir. 12 Eylül'ün ardından, yükselen Kürdistan devrimine karşı gelişen karşı-devrim, büyük bir vahşet ortaya koymuştur. 12 Eylül'den bu yana ülkemizde faili meçhul cinayet sayısının 20 binin üzerinde olduğu, bazı kaynaklarda 30 bin olduğu söylenmektedir. Her karşı-devrim, daha sonra, devlet çarkı içinde içselleşir. Ta ki devlet yıkılana kadar.

Devrim, varolan sosyo-ekonomik sistemin, "evrimin, adım adım değişmesinin tersine ansızın, şiddete başvurularak değiştirilmesidir." Burada zor, devrim öncesi hâliyle toplumda oynadığı rolün tersine bir rol oynar. Zor, egemen sınıfın elinde baskı aracı, ezilen sınıfın elinde devrim sırasında bir ebe rolünü oynar. Bu da zoru kimin, hangi sınıfın zoru olduğuna bağlıdır.

Devrim sorunu Marksizm-Leninizm'de oldukça önemli bir yer tutar. Bugün hâlâ pek çok reformist, devrime gerek olmadan reformlar yoluyla kapitalizmin sosyalizme evrilmesi hayalini kurar. Devrimciler, Marksizm-Leninizm, reformları, devrimci savaşımının bir yan ürünü ve çoğunlukla onu geri çekmek için egemen sınıfın manevrası olarak görürler. Elbette bu devrimci savaşım sonucu olarak ortaya çıkan reformları, devrimin temel görevlerine (devrimin geçtiği aşamanın görevleri) tabi kılarak, savaşımı genişletmek bir görevdir. Ama reform için savaşım, mantığı gereği reformla bile sonuçlanmaz. Sonuçta sistemin içinde kalınarak hastalıkların, aksaklıkların giderilmesi işine yarar ki, bu burjuvazinin (egemen sınıfın) da isteğidir.

Bir devrimin karakteri, niteliği, çözdüğü toplumsal çelişkinin niteliği ve yol açtığı yeni toplumsal sistemin türüyle belirlenir. Devrimin öncü gücü ve ittifakları buna göre belirlenir (nesnel olarak belirlenir).

Devrim, öncü gücün yanı sıra, yığınların devrime katılımını gerektirir. Devrim, iktidarın ele geçirilmesinden önce başlayan iktidarın ele geçirilmesi ile doruk noktasına çıkan bir süreçtir. Genel kural olarak siyasal devrimden önce, yığınların bilincinde, ruhsal durumlarında derinlemesine bir değişim olarak ideolojik dönüşüm başlar. Bunun için özellikle devrimde ideolojik mücadele çok büyük bir öneme sahiptir.

Devrimleri görmeyen, dışlayan evrimci mantık, gerçekte ekonomist mantıktır. Bu aynı mantık sosyalist devrim sonrasında, sosyalizmin kuruluşunu ekonomik başarılara, sınıfların ortadan kaldırılışını ise sadece teknik bir gelişmeye indirger. Bu, kaba (vulgar) materyalist bakıştır.

Aynı kaba bakış devrimi ve devrim sürecini incelerken, içinde yer alınan uluslararası koşulları, çelişkilerin etkileşimini ve birbirinin yerini almasını, görmezlikten gelir. Devrimin ana dayanağı (kaynağı) uzlaşmaz karakterli sınıflar arasındaki çelişkidir, ama buna rağmen çeşitli iç ve dış etkenler de, mesela devletler vb. arasındaki çelişkiler de etkileyici faktörlerdir. Diyelim ki dünyanın ekonomik ve siyasal açıdan etkili ülkelerinin çoğunluğunda devrim zafere ulaşınca küçük ve sömürge bir ülkede devrimin gelişimi kolaylaşır, belki barışçıl geçişten de söz edilebilir. Ya da mesela bir yakın ülkede başlayan bir devrim, diğer bir ülkedeki devrimi de tetikleyebilir. Bu nedenle, devrimci süreç ele alınırken, burada sayamadığımız kadar çok çeşitli, bir bölümü geçici de olsa, çelişki hesaba katılır ve somut durumun somut analizi yapılır.

"Ancak ve ancak sınıfların ve sınıf uzlaşmazlıklarının bulunmadığı bu düzende, toplumsal evrimler, politik devrimler olmaktan çıkacaktır." (Marx). Komünist toplum sonrasında politik devrimlerin yeri farklı tarzda nitel sıçramalar olacaktır.

Devrimin itici güçleri, yalnızca devrimlerin karakterine değil, devrimlerin ortaya çıktığı tarihsel koşullara bağlıdır.

2- Toplumsal Devrim Biçimleri

Devrimlerin tarihsel tipleri, devrimlerin yerine getirmekle yükümlü olduğu tarihsel görevlerin niteliğine (hangi sisteme son verip, hangi sistemi kuracaklarına) ve sınıfsal içeriğine bağlıdır. Tarihte ilk devrim tipi ilkel toplumdan köleci topluma geçişte görülür. İkinci devrim tipi köleci toplumdan feodalizme, üçüncüsü feodalizmden kapitalizme, dördüncüsü ise kapitalizmden sosyalizme geçişte görülür.

Toplumsal tarih incelendiğinde bir sosyo-ekonomik sistemden diğerine geçişin mutlaka bir devrimle gerçekleştiği görülür. Ama sosyo-ekonomik biçime geçişi sağlayan devrime oranla, o sosyo-ekonomik biçimi tarihin çöplüğüne gönderen devrim daha görkemli olmuştur. Fransız Burjuva Devrimi (1789) devrimler tarihi içinde farklı bir niteliğe sahiptir. Paris Komünü ve Ekim Devrimi ise çağımız devrimlerinin niteliğini taşırlar.

Burjuva devrimlerini diğer devrimlerden ayıran en önemli fark, bu devrimlerin göreli olarak hızlı ve kanlı gerçekleşmesidir. Özgül özelliği ise burjuva üretim ilişkilerinin feodalizmin bağrında oluşması nedeniyle politik iktidarın ele geçirilmesiyle bu devrimlerin de tamamlanmış olmasıdır.

Burjuva devriminden önce, kapitalist üretim ilişkileri feodalizmin bağrında geliştiği ölçüde, devrim sonrası burjuva dönüşümler toplumsal devrimi tamamlar. Oysa sosyalist devrim (sömürüye son veren, sınıfların ortadan kalkması sürecini başlatan bir devrim olarak), sosyalizmin kapitalizm içinde gelişmemesi nedeniyle önce siyasal devrimle başlar. Sosyalizme geçişle, iktidarın alınmasından sonraki süreç devrimin en zor, en özgün, en yaratıcı dönemidir.

Tarihsel gelişmenin eşitsizliği nedeniyle burjuva devrimleri çeşitli ülkelerde farklı zamanlarda gerçekleşti. Bu durum bu dev-

rimlerde burjuvazinin oynadığı rolün değişmesine yol açtı. Proletaryanın devrimci süreçte kendi bağımsız talepleriyle yer alması, burjuvazinin gerici bir karakter almasına ve feodalizmle uzlaşmasına yol açtı.

Sınıflı toplumların tarihinin sınıf savaşları tarihi olduğu ve bu sınıf savaşlarından her sınıfın öğrendiği, devrimler tarihi incelenirse açıkça ortaya çıkar. Ekim Devrimi sonrası burjuva devrimlerinde, burjuvazi bilinçli biçimde, en başından öncülüğe soyunmamıştır. Burjuvazi bu tarihten itibaren devrimin daha ileri (sosyalizme) gitmesini önlemek için savaşmıştır.

Sosyalist devrim tüm önceki devrimlerden tamamen farklı bir devrim tipidir. Her şeyden önce sosyalist devrim amacı bakımından diğerlerinden ayrılır. Sosyalist devrimin amacı, sömürünün bir biçimi yerine diğerlerini koymak değil, sömürüyü ortadan kaldırmaktır.

Öte yandan sosyalist devrim halk yığınlarının devrimci süreçte bilinçli, aktif ve yığınsal katılımını sağlayarak, bu bakımdan da önceki devrimlerden ayrılır. Sosyalist devrim, öznenin etkisinin daha da arttığı bir devrimdir.

Sosyalist devrimin itici gücü, proletarya ve yoksul köylülük (ülkeden ülkeye proletaryanın müttefikleri değişebilir), öncüsü ise proletaryadır. Sosyalist devrimle birlikte proletarya erki ele geçirerek proletarya diktatörlüğünü kurar. Bu, sosyalist devrimin başlangıcıdır. Bundan sonra sosyalist devrimin kuruculuk dönemi başlar. Bu görev ekonomiden kültüre kadar tüm toplumsal alanı kapsar.

Devrimler, birbirinden, itici güçleri bakımından da ayrılırlar. Devrimin itici güçleri, devrimi gerçekleştiren ve ileri götüren sınıflardır. Bu itici güçler içinden devrime damgasını vuran tüm diğer sınıf ve güçleri yanına alan sınıf, devrimin öncü gücüdür. Devrimin itici güçleri sadece devrimin tipine değil devrimlerin ortaya çıktıkları tarihsel koşullara da bağlıdır. Aynı tipte devrimler, ortaya çıktıkları tarihsel koşullara bağlı olarak itici güçleri bakımından birbirinden ayrılır.

Örneğin; 17. ve 18. yüzyılda feodalizmin yerini kapitalizmin almasına yol açan devrimler, tipleri bakımından burjuva devrimdir. Burjuvazi bu devrimlerin sadece itici gücü değil, öncü gücüdür de. Kapitalizmin emperyalist aşamaya varmasıyla ise özellikle Ekim Devrimi sonrasında burjuvazi devrimin öncü ve itici gücü olma özelliğini kaybeder, gericileşir.

Bu aşamada devrimler burjuva devrimlerinden farklı olan burjuva demokratik devrimleridir. Bunların itici gücü proletarya ve köylülük, öncü gücü proletaryadır (1095 ve 1917).

3- Devrimin Nesnel ve Öznel Etkeni

Devrim, ona yol açan nesnel ve öznel koşulların varlığı durumunda başarıya ulaşır. Devrimin nesnel önkoşullarına geçmeden önce sosyalizmin önkoşullarına göz atalım. Sosyalizmin önkoşulları üretimin toplumsallaşmasına yol açacak ölçüde gelişmiş üretici güçlerin oluşması ve gelişmiş proletaryanın varlığıdır. Bunlar var ise sosyalizmin maddî temeli var demektir. Bunların gelişmişliği oranında bu maddî temel de gelişmiş demektir.

Devrimler ısmarlama yapılmazlar. Devrim, nesnel ve öznel sürecin birliğini ifade eder. Devrimler bireylerin, grupların, sınıfların, iradelerinden bağımsız olarak gündeme gelir, onlar tarafından zafere ulaştırılır. Öte yandan devrim hiçbir özne olmadan da gerçekleşmez.

Bir devrimin ekonomik temellerinin ne olduğunu yukarıda gördük. Ama tek başına bu, devrimin nesnel koşulu değildir.

Lenin, devrimin nesnel koşullarını üç temel başlıkta toplar: Birincisi, yönetenlerin eskisi gibi yönetememesi yetmez, halkın da eskisi gibi yönetilmek istememesi gerekir. İkincisi, toplumda varolan ekonomik bunalımın had safhaya varması gerekir. Üçüncüsü, bu iki koşula bağlı olarak yığınların kendiliğinden eyleminin artması gerekir.

Yığınların kendiliğinden eylemlerinde kabarış, gerçek bir devrimin en önemli göstergesidir. Ancak bu kabarışın kendiliğin-

den karakteri ve devletin bu kabarışı önlemeye yönelik hamleleri düşünülürse devrimci öncü partinin bu süreci hızlandırabileceği açıktır.

Devrimci durum, devrim için zorunlu ama yeterli değildir. Devrimin başarısı öznel etmene bağlıdır. Devrimin öznel etmeni devrimin öncü örgütü, devrimin bağlaşıkları ve yığınlardan oluşur. Yığınların devrime katılması, en azından çoğunluğun tarafsızlaşması gerekir. Devrimci partinin varlığı, onun hazırlıkları, kararlılığı, yöneticiliği, önderliği ve devrimin ittifakları olan sınıflar içinde örgütlülüğü, yığınlar içindeki bağı belirleyicidir.

Devrim nesnel ve öznel koşulların bütünlüğü ile zafere ulaşır. Yukarıda öznel koşul olarak sayılan faktörler, sosyalizmin maddî koşullarının oluştuğu bir ülkede, (günümüz tekelci kapitalizm koşullarında devrimin ekonomik temelinin varolduğu bilindiğine göre) ne oranda gelişmiş ise devrim anı o kadar yakınlaşacaktır. Devrimcilerin dikkat noktası burasıdır.

• • •

Sorular

1. Dar anlamda devrim ve geniş anlamda devrim nedir?
2. İdeoloji nedir?
3. Sosyalist devrimi, önceki tüm devrimlerden ayıran özellikler nelerdir?
4. "Sosyalizme barışçıl geçiş" görünüşü tartışınız.
5. Devrim ve tarihte bireyin rolünü tartışınız.
6. Devrimin nesnel şartları nelerdir?

KAYNAKÇA

Afanasiev, V., *Felsefenin İlkeleri*, 4. Baskı, İstanbul 1988, Yar Yayınları

Einstein, A., *İzafiyet Teorisi*

Engels, F., *Ailenin, Özel Mülkiyeti ve Devletin Kökeni*, Sol Yayınları

Engels, F., *Anti-Dühring (Bay Eugen Dühring Bilimi Alt Üst Ediyor)*, İkinci Baskı, Ankara 1975, Sol Yayınları

Engels, F., *Doğanın Diyalektiği*, 4. Baskı, Sol Yayınları

Lenin, V. İ., *Devlet ve Devrim*, Bilim ve Sosyalizm Yayınları

Lenin, V. İ., *Ekim Devrimi ve Nisan Tezleri*, Sol Yayınları

Lenin, V. İ., *Materyalizm ve Ampiriokritisizm, Cilt I-II*, İnter Yayınları

Lenin, V. İ., *Proletarya Devrimi ve Dönek Kautsky*, Bilim ve Sosyalizm Yayınları

Malinin, V. A., *Marksçı-Leninci Felsefenin Temelleri I ve II*

Marx, K., *Felsefenin Sefaleti*, Sol Yayınları

Marx, K., *"Feuerbach Üzerine Tezler"*, Seçme Yapıtlar, Cilt I, Sol Yayınları

Marx, K.-Engels, F., *"Feuerbach, Materyalist ve İdealist Anlayışların Karşıtlığı"*, Seçme Yapıtlar, Cilt I, Sol Yayınları

Marx, K.-Engels, F., *"Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu"*, Seçme Yapıtlar, Cilt III, Sol Yayınları

Marx, K.-Engels, F., *"Ütopik Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm"*, Seçme Yapıtlar, Cilt III, Sol Yayınları

Dizin

1831 Lyon Ayaklanması 35
2. Dünya Savaşı 91, 95

agnostikler 25, 61
agnostisizm 61, 62
akıl 22
algı 42, 57, 58
Almanya 20, 91
Anti-Dühring 29
Aristoteles 63
artı-değer yasası 76
aşiret 121, 122, 139
atom 44, 46, 49, 63, 84, 85
Avrupa Komünizmi 95, 101, 148

Berkeley 22, 37
beyin 38, 56, 57, 60, 109
bilgi teorisi 61, 62, 65, 68, 69, 74; Marksist bilgi teorisi 42, 56
bilimsel komünizm 9, 33
bilinç 21, 22, 25, 26, 27, 31, 44, 48, 50, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 62, 63, 65, 67, 75, 93, 106, 107, 116, 119, 124, 156, 158; toplumsal bilinç 54, 66, 72, 106, 107, 108, 116
bilinemezciler 25
biyoloji 18
burjuva egemenlik 19, 119
burjuvazi 9, 19, 26, 27, 34, 35, 39, 40, 88, 89, 100, 114, 121, 123, 124, 125, 126, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 142, 143, 145, 146, 147, 150, 155, 158, 159

cehennem 22, 23, 37, 120
cennet 22, 23, 37, 120
Chartist hareket 35
Che 41

çelişki 22, 27, 28, 29, 34, 53, 61, 62, 81, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92; ana çelişki 88, 90, 91, 92; baş çelişki 90, 91, 92; dış çelişki 87, 88, 92; emek-sermaye çelişkisi 87, 88, 90; iç çelişki 29, 30, 87, 88, 92; tali (ana olmayan) çelişki 88, 92; uzlaşmaz çelişki 88, 89; uzlaşmaz olmayan çelişki 88, 89
çıkarsama 58
Çin 17, 144

Demokles 63
devlet 19, 35, 42, 72, 74, 76, 100, 111, 113, 115, 123, 124, 125, 134, 139, 140, 141, 142, 143, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 154, 155, 156, 160; burjuva devlet 99, 100, 123, 134, 143, 144, 145, 147, 148, 149, 151; devletin sönmesi 74, 127, 141, 150, 151; feodal devlet 115, 142, 144; kapitalist devlet 115, 143, 144, 145, 146, 148, 149, 151; köleci devlet 115, 142, 143, 144; sosyalist devlet 148, 150, 151; tekelci polis devleti 143, 147
devrim 39, 42, 79, 80, 87, 92, 126, 128, 143, 147, 148, 149, 151, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160; burjuva devrim 20, 35, 157, 158, 159; demokratik devrim 123, 159; Ekim Devrimi 41, 72, 73, 88, 90, 91, 116, 125, 147, 157, 158; Fransız Burjuva Devrimi 20, 124, 157; Kürt devrimi 128; Kürdistan devrimi 155; proletarya devrimi 148, 150; sanayi devrimi 18; sosyalist devrim 20, 42, 73, 123, 149, 156, 157, 158, 160; toplumsal devrim 89, 110, 111, 153, 154, 157
din 16, 17, 18, 19, 20, 22, 24, 25, 27, 34, 35, 38, 40, 61, 111, 114, 115, 120, 121, 140, 142, 143
doğa 15, 16, 17, 18, 19, 21, 23, 33, 34,

35, 36, 38, 39, 40, 55, 57, 59, 60, 62, 63, 64, 67, 75, 79, 87, 89, 98, 103, 104, 105, 107, 108, 109, 111, 116, 119, 129
doğanın insanlaşması 16, 35, 108

ekonomi-politik 9, 18, 33
emek 59, 106, 109, 146
emperyalizm 41, 42, 73, 80, 87, 123, 124, 125, 126, 128, 147, 150
enerji 36, 46, 62, 63, 73, 98, 109; enerjinin dönüşümü yasası 36; enerjinin sakınımı kanunu 76
Engels 10, 18, 20, 21, 24, 26, 29, 35, 37, 38, 39, 41, 42, 46, 47, 48, 49, 50, 59, 61, 68, 71, 73, 78, 84, 139, 140, 141, 145, 146
epistemoloji 61
Erasmus 15
evren 28, 39, 44, 45, 46, 49, 56, 71, 76, 77, 84
evrensel akıl 21
evrensel ruh 21
evrim 29, 79, 96, 143, 153, 155, 156; evrim teorisi 16, 19, 20; Darwin'in evrim teorisi 36

feodalizm 18, 76, 96, 115, 121, 124, 125, 132, 142, 144, 157, 158, 159
Feuerbach 28, 35, 38
Feuerbach Üzerine Tezler 40
fizik 18, 19, 41, 44, 73
Fransız Aydınlanma Hareketi 20
Fransız ütopik sosyalizmi 37
Galileo 19
göreli gerçek 42
görelilik kuramı 45

halk 23, 26, 37, 89, 91, 114, 122, 123, 124, 125, 127, 140, 143, 144, 146, 147, 149, 150, 151, 158, 159
hareket 18, 19, 24, 29, 30, 36, 38, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 57, 58, 59, 72, 75, 76, 77, 78, 79, 83, 85, 86, 93, 94, 95, 97, 103, 110, 125, 126, 153; basit yer değiştirme 45, 47; biyolojik hareket 77; mekanik hareket 47, 48, 49, 76, 77, 94, 95; fiziksel hareket 47, 48, 49, 76, 77; kimyasal hareket 47, 48, 76, 77; organik hareket 47; toplumsal hareket 47, 48, 49, 77, 83; düşünsel hareket 47, 48
Hegel 21, 25, 27, 28, 35, 38, 141
Herakleitos 17, 113
Hindistan 17, 144

ışık 47
ışık hızı 45

idealizm 21, 24, 26, 27, 28, 35, 36, 38, 39, 40, 44, 56, 61, 62, 103
ilkel komünal toplum 82, 83, 112, 121
imge teorisi 42
İngiltere 35, 96
inkârın inkârı yasası 83
işçi sınıfı 35, 37, 41, 50, 114, 115, 126, 132, 133, 134, 136, 143, 147

Kant 25, 26
kapitalizm 9, 18, 20, 21, 34, 35, 37, 41, 42, 74, 76, 79, 80, 84, 91, 94, 96, 106, 108, 115, 116, 121, 122, 124, 125, 127, 130, 133, 135, 136, 140, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 155, 157, 159, 160
karşıtların birliği 84, 85, 86, 88, 91
karşıtların savaşımı 83, 85
kendinde şey 26
kimya 18, 19, 48
klan 112, 113, 114, 119, 120, 121, 122, 139
komünizm 9, 106, 115, 127, 130
kölecilik 106, 113, 114, 115, 144
köleci toplum 110, 114, 130, 142, 144, 157
Kuantum 26

Latin Amerika 41
Lenin 10, 41, 42, 43, 44, 48, 56, 60, 71, 72, 85, 92, 131, 136, 144, 145, 146, 148, 159

Marksist felsefe 18, 19, 20, 30, 34, 37, 38, 39
Marksist-Leninist öğreti 33
Marksist teori 35
Marksizm 9, 10, 27, 34, 36, 37, 39, 40, 41, 42, 104, 133
Marksizm-Leninizm 9, 10, 20, 27, 33, 70, 141, 147, 151, 155
Marx 10, 18, 24, 28, 29, 35, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 44, 62, 65, 66, 71, 72, 73, 101, 104, 145, 156
matematik 19, 51, 86
mekân 47, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 58, 93, 94
metafizik 28, 29, 30, 38
metafizik-materyalizm 44
Mısır 17
millet 121, 122, 123, 124, 127
mitoloji 16, 17, 34
mutlak gerçek 25, 41, 42, 53, 71
mutlak güç 23, 25

Nâzım Hikmet 101
nedensellik 95, 96
nesnel gerçek 25, 28, 33, 39, 41, 43, 53, 56, 57, 58, 61, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 85, 93
niceliksel değişme 77, 79
niteliksel değişme 77, 79, 80, 86

Ömer Hayyam 19, 22
özne 10, 40, 42, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 71, 72, 74, 87, 99, 135, 154, 158, 159

parti 42, 74, 90, 91, 115, 126, 134, 135, 139, 160
Platon 21
proletarya 34, 35, 39, 40, 88, 89, 114, 126, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 146, 148, 149, 150, 151, 158, 159
proletarya diktatörlüğü 42, 134, 148, 149, 150, 151

reformizm 79, 133
revizyonizm 79, 80
rölativite teorisi 52
Rönesans 18, 20

solipsizm 22
sosyalist devrim 20, 42, 73, 123, 149, 156, 157, 158, 160
SSCB 9, 95
sınıf savaşımı 10, 34, 35, 37, 39, 41, 45, 69, 98, 116, 117, 123, 130, 132, 133, 134, 135, 137, 139, 142, 143, 146, 147, 154
somut durumun somut analizi 87, 91, 128, 156
sosyalizm 42, 72, 76, 79, 80, 87, 91, 94, 95, 98, 101, 106, 115, 116, 123, 125, 126, 130, 135, 136, 150, 151, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160
sömürgecilik 125, 128

tasarım 56, 57, 58
tekelci kapitalizm 37, 80, 145, 160
Tolstoy 44
toplumsal kurtuluş 90, 91, 125, 126

ulusal kurtuluş 90, 91, 123, 124, 125, 126, 137
üretim güçleri 109, 110, 111, 116, 132, 153, 154
üretim ilişkileri 99, 110, 111, 115, 116, 122, 123, 132, 144, 145, 150, 154, 157

yansıtma 42, 56, 57, 58, 60, 70, 116
yer çekimi 47

zorunluluk 90, 93, 96, 97, 108

KALDIRAÇ YAYINEVİ

1. Diyalektik Materyalizm Tarihsel Materyalizm	Deniz Adalı
2. Tekelci Polis Devleti	Deniz Adalı
3. Türkiyede Kapitalizmin Gelişimi Sınıflar ve Sınıf Mücadelesi	Deniz Adalı
4. Aslolan Devrimin Gündemidir	
5. Rahip Gerilla Camilo Torres, Görev, Kişilik, Karar	German Guzman Campos
6. Kaç Yüz Çiçek Düştü Geceye *(Tükendi)*	Ferda İlter
7. Savaşçının Türküsü	Bekir Kilerci
8. Özgür Bilimsel Eğitim İçin İleri!	Broşür Dizisi 1
9. Anadolu Devriminin Yolu (Bir Programatik Yaklaşım)	Broşür Dizisi 2
10. Anadolu; Dün, Bugün, Yarın Tarih ve Devrim	Deniz Adalı
11. Anadolu İşçi Sınıfı Tarihi	Fikret Soydan
12. Kapitalizmden Komünizme Geçiş	Deniz Adalı
13. Ah Gidi Karadeniz	Selma Koçiva
14. Ekonomi Politik Ders Notlan	Deniz Adalı
15. Ateşin ve Güneşin Yeryüzündeki Tezahürü Bozatlı Hızır	Haşim Kutlu
16. İşçi Sınıfı Hareketi Üzerine Yazılar	
17. Feryad û İsyan	Ozan Emekçi
18. Kızılbaş Alevilikte Yol, Erkan, Meydan	Haşim Kutlu
19. Aşıkların Diliyle Kızılbaş Alevilik *(Tükendi)*	Süleyman Şahin
20. Ezilenlerin Tarihini Onun Önderleri Yazar! *Broşür Dizisi 3*	Serpil Köksal
21. Bir Avuç Kadın	Selma Koçiva
22. Zapatista Deneyimi ve Meksika'da Değişim	Gustavo Esteva

23. 21. Yüzyıl ve Kapitalist-Emperyalizm	Deniz Adalı
24. Söyleşiler: Vir-gül-üne Dokunmadan	M. Şehmus Güzel
25. Liberalizm/Muhafazakârlık Kıskacında Kadın	Sibel Özbudun Cahide Sarı Temel Demirer
26. Kuşatmayı Yarmak: Eğitim, Bilim ve Aydınlar	Sibel Öözbudun Temel Demirer
27. Eylem Adamları	Jean Lafitte
28. Lenin'in Fedaisi KAMO	Jacques Baynac
29. Latin Amerika: İsyan Hep Vardı!	*Der.* Sibel Özbudun
30. Aslolan Devrimin Gündemidir II	
31. Aslolan Devrimin Gündemidir III	
32. Tekel Direnişi Dersleri 2010	
33. Herkese Kafa Lazım -I-	B. A. Kordemski
34. Düzene Uygun Kafalar Nasıl Oluşturulur	E. A. Rauter
35. Saat On Üçte, Sayın Generalim	Arkadiy Vasiliev
36. Anlamın Atlı Arabaları	Özer Burgaz

Türkiye'de Kapitalizmin Gelişimi

Sınıflar ve Sınıf Mücadelesi

Deniz Adalı

Gözden geçirilmiş 2. Baskı İstanbul 2011, 248 s.

Deniz Adalı

Diyalektik Materyalizm Tarihsel Materyalizm

"Diyalektik ve Tarihsel Materyalizm kitabını hazırlama girişimi iki temel etkene dayanmaktadır. Birincisi teorik eğitimde bütünlüğü ve düzenliliği sağlamak amacıdır. Teori üzerinde "bulutların" dolaştığı bir tarihsel dönemden geçiyoruz. Öyle ki; Marksizm-Leninizm, döneklerin ağzından büyük saldırılara maruz kalıyor. Teori üzerinden SBKP'nin hegemonyasının kalkması, doğruluk için referans noktalarının bir anlamda "yok olması", en başta burjuvazinin ve onun hempalarının saldırılarını kolaylaştırmıştır. Bugün Marksizm-Leninizm'e sövmeyi kapitalizmin "piyasa ekonomisi" içinde yer edinebilmek için temel araç haline getirenler bu noktada pek "zorlukla" karşılaşıyor değiller. Hatta sövmek, yakın döneme kadar "para etmektedir" ve modadır. Ama hayat bu ya, sınıf mücadelesi SSCB olmadan da işliyor ve kapitalizm var oldukça işleyecek ve bugünlerde aslında Marksizm'e saldırmanın pek de o kadar kazandırıcı olmadığı ortaya çıkmaya başlıyor."

ISBN 975018068-2
9 789750 180682

Kaldıraç